

Dana 26. studenoga 1991. Sveučilište u Zagrebu osnovalo je *Institut za primijenjena društvena istraživanja*. Odlukom Upravnog vijeća od 18. veljače 1997. godine preimenovan je u *Institut društvenih znanosti IVO PILAR*. Institut se bavi znanstvenim, stručnim, interdisciplinarnim te tržišnim istraživanjima, strategijskim analizama, organiziranjem međunarodnih i domaćih znanstvenih skupova, tribina, okruglih stolova te predavanja u području društvenih i humanističkih disciplina. Izdaje časopise *Društvena istraživanja* i *Pilar*; te edicije *Zbornici*, *Studije* i *Acta Instituti scientiarum socialium Ivo Pilar, Zagabria*.

ИВО ПИЛАР

Ime časopisa PILAR napisano glagoljskim pismom.

ISSN 1846-3010

9 771846 301002

U ovom broju donosimo:

• RASPRAVE

Srećko LISTEŠ:

Udruga Hrvatska izvandomovinska lirika

Željka LOVREČIĆ:

Portret Juana Mihoviloviča Hernández

Jelena ŠESNIĆ:

Antun Nizeteo: mediteranski pripovjedač hrvatskog iseljništva i periferne globalizacije

Marta RAČIĆ:

»Večera na-našo« ili kako moliški Hrvati afirmiraju poeziju svoje manjinske zajednice

Katarina MILKOVIĆ:

Model zaštite gradišćanskih Hrvata

• OSVRTI

Branka KALOGJERA:

Ljerka Lukić

• PRIKAZI

23

PILAR • ČASOPIS ZA DRUŠTVENE I HUMANISTIČKE STUDIJE

ИВО ПИЛАР

Pilar

ČASOPIS ZA
DRUŠTVENE I
HUMANISTIČKE
STUDIJE

23

GODINA XII. (2017.)
BROJ 23(1)
ISSN 1846-3010

Institut
društvenih znanosti
Institute
of Social Sciences
IVO PILAR

Odrednicom časopis za društvene i humanističke studije želimo upozoriti na općedruštvenu i dugoročnu relevantnost tih dviju skupina znanstvenih interesa u doba u kojem se danomice sve snažnije osjeća nesnalaženje u vrijednosnim orijentacijama: kao da ljudsko društvo više ne upravlja samo sobom nego se prepušta lagodnosti rješenja koja se nameću logikom slijepa tehnološka razvoja; sve se manje traži upitanost nad problemima svijeta, sve se više prepuštamo ispraznosti konzumnoga društva. Koliko god u sebi konzistentne i međusobno različite, i discipline eminentno humanističke i one eminentno društvene — imaju zajedničku antropološku osnovicu, isti temelj: nerado se neupitno prepuštaju stihiji »tehnološkoga« kao »posljednje riječi«, i ne pristaju na to da se sadržaj pojma jednakopravnosti među ljudima ostvaruje isključivo kao jedna te ista dezorijentiranost pojedinaca, pritisnutih sve oštrije korporacijskom režijom potrošnje. Stoga vjerujemo da nam je potreban časopisni prostor za interdisciplinarno tematiziranje »pilarovskih tema«, temâ identiteta, modernizacije i europeizacije, s motrišta relevantnih znanstvenih disciplina. Imajući u vidu interdisciplinarnost te narav znanstvenoga napora kao općeljudskoga, Časopis PILAR ima i svoja redovita međunarodna izdanja, a adekvatno tome sastavljeno je i naše Uredničko vijeće. Prvi broj izašao je u studenome 2006. u prigodi obilježavanja petnaeste godine postojanja Instituta društvenih znanosti koji nosi ime Ivo Pilara.

Pilar

Časopis za
društvene i humanističke studije

Godište XII. (2017.), broj 23(1)

profes

PILAR
Časopis za društvene i humanističke studije
Godište XII. (2017.), broj 23(1)
ISSN 1846-3010

Nakladnik:
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Marulićev trg 19/1., Zagreb; www.pilar.hr

Za nakladnika:
Vlado Šakić

Glavna urednica:
Ivana Žebec Šilj

Zamjenik glavne urednice:
Ivan Hršić

Gošće urednice:
Katica Jurčević i Ozana Ramljak

Uredničko vijeće:
Heinrich Badura (Beč), Carl Bethke (Tübingen), Sandra Cvikić (Vukovar), Gordan Črpić (Zagreb), Ljiljana Dobrovšak (Zagreb), Vlatka Dugački (Zagreb), Gabor Egry (Budimpešta), Renata Glavak Tkalić (Zagreb), Stjepica Grgić (Zagreb), Zlatko Hasanbegović (Zagreb), Caroline Hornstein Tomić (Zagreb), Katica Ivanda Jurčević (Zagreb), Božidar Jančiković (Zagreb), Tomislav Jonjić (Zagreb), Husnija Kamberović (Sarajevo), Stjepan Matković (Zagreb), Josip Mihaljević (Zagreb), Ljudmila Mindova (Sofija), Hrvoje Petrić (Zagreb), Milica Prokić (Bristol), Tomasz Pudłocki (Krakov), Andrej Rahten (Ljubljana), Krešimir Regan (Zagreb), Ivan Rogić (Zagreb), Ines Sabotić (Zagreb), Vlado Šakić (Zagreb), Dinko Šokčević (Zagreb), Dražen Živić (Vukovar)

Tajnica uredništva:
Arijana Kolak Bošnjak

Lektorica:
Ivona Filipović Grčić

Grafički urednik:
Zlatko Rebernjak

Prijelom i priprema za tisak:
Grafički studio Forma ultima, Zagreb

Tisak:
ITG, Zagreb

Časopis izlazi dva puta godišnje.
Cjelovit sadržaj časopisa dostupan je na mrežnim stranicama Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar: www.pilar.hr

Cijena ovom primjerku je **25 kn** (za inozemstvo: **€ 5**)
Godišnja pretplata: **40 kn** (za inozemstvo: **€ 8**)

Rukopisi se šalju na:
Časopis PILAR, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Marulićev trg 19/1., HR-10000 Zagreb
E-mail: casopis.pilar@pilar.hr
Telefon: (+385 1) 4886-800
Telefaks: (+385 1) 4828-296

Uredništvo ne odgovara za navode i gledišta
iznesena u pojedinim priložima.

Copyright © 2017. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

PIVAR Pilar

ČASOPIS ZA
DRUŠTVENE I HUMANISTIČKE
STUDIJE

23

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Zagreb, 2017.

Dr. **Ivo Pilar** (Zagreb, 1874.—1933.), po struci pravnik i ekonomist (studirao u Beču i Parizu). Od početka XX. stoljeća do 1920. živi i radi u Bosni i Hercegovini (Sarajevo, Tuzla), potom do smrti u Zagrebu. Sudjelovao i u političkom životu: do jeseni 1918. zalagao se za održanje višenacionalne i multikulturne Austro-Ugarske Monarhije, ali pod uvjetom da se — u državno-političkom i nacionalno-političkom smislu — *reformira*, o čemu je napisao nekoliko važnih programskih spisa. U novostvorenoj južnoslavenskoj državi (Kraljevina SHS — Kraljevina Jugoslavija) politički je proganjan. Znanstvenik i publicist širokih interesa (umjetnost, povijest, sociologija, psihologija, demografija, politička geografija itd.). Najvažnija djela: studija *Secesija* (Zagreb 1898., kojom stječe »legitimaciju teoretičara modernizacije«), stručni rad o recepciji Općeg austrijskog građanskog zakonika u Bosni i Hercegovini (*Entwicklungsgang der Rezeption des Österreichischen ABG in Bosnien und Herzegowina...*, Wien, 1911.), opsežna studija *Die südslawische Frage und der Weltkrieg* (Beč, 1918., pod pseudonimom L. v. Südland), pionirski rad u hrvatskoj psihologiji (*Borba za vrijednost svoga »Ja«*. *Pokus filozofije slavenskog individualizma*, Zagreb 1922.), političko-ekonomska studija *Immer wieder Serbien. Jugoslawiens Schicksalsstunde* (Berlin, 1933., pod pseudonimom Florian Lichtträger).

Sadržaj

7 Riječ gošća urednica

RASPRAVE

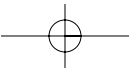
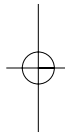
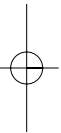
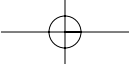
- 11** Srećko LISTEŠ:
Udruga Hrvatska izvandomovinska lirika
- 31** Željka LOVRENČIĆ:
Portret Juana Mihoviloviča Hernándezza
- 47** Jelena ŠESNIĆ:
Antun Nizeteo: mediteranski pripovjedač hrvatskog iseljeništva i
periferne globalizacije
- 65** Marta RAČIĆ:
»Večera na-našo« ili kako moliški Hrvati afirmiraju poeziju
svoje manjinske zajednice
- 83** Katarina MILKOVIĆ:
Model zaštite gradišćanskih Hrvata

OSVRTI

- 105** Branka KALOGJERA:
Ljerka Lukić

PRIKAZI

- 115** Tuga Tarle, *Moja australska priča. Roman o jednoj iseljeničkoj avanturi*,
Udruga OS, Zagreb, 2016. (T. Lemac)

Riječ gošća urednica

Tematski broj časopisa *Pilar* posvećen je stvaralaštvu onih književnika koji su neovisno o tome u kojoj su zemlji i na kojem jeziku pisali stvarali djela koja nedvojbeno pripadaju hrvatskoj književnoj matrici. Nastao je kao potreba da se hrvatska iseljenička književnost promovira i učini vidljivijom kako bi u što većoj mjeri bila predmetom daljnjih znanstvenih istraživanja.

Hrvatska književnost u iseljeništvu, naime, dugo je tražila teorijski i povijesni kod koji bi se njome bavio na relevantan način. Nastajući izvan domicilne matice često je ostajala na marginama interesa struke, borila se s prešućivanjem, nerazumijevanjem i upitnom recepcijom u domovini iz koje su njezini autori ili njihovi preci iselili. Baštineći najmanje dvostruke prostore unutar kojih je nastajala, bila je dvostruko prihvaćena i dvostruko neprihvaćena, bila je razumijevana iz suprotnih gledišta, opterećena dvostrukim političkim, socijalnim, kulturnim, duhovnim kontekstima i uvijek u opasnosti da, u svim tim višestrukim mogućnostima sagledavanja, nestane kao književnost.

Priredeni tematski broj otvara rubriku Rasprave radom Srečka Listeša, prikazom pjesništva hrvatskih emigrantskih pjesnika koji su djelovali u okviru Udruge Hrvatska izvandomovinska lirika. Riječ je o generacijski i poetološki heterogenoj skupini okupljenoj oko zajedničkih ciljeva očuvanja i promicanja hrvatskoga jezika u svijetu, osobito izvornih, čakavskih, kajkavskih i štokavskih, autentičnih lokalnih govora te djelovanja u zaštiti hrvatskoga identiteta u svijetu.

Željka Lovrenčić u svom radu *Portret Juana Mihoviloviča Hernández* donosi sintezu cjelokupnog rada vrsnog književnika, odnosno svoje viđenje svih Mihovilovičevih do sada objavljenih romana i zbirki pripovijesti te se osvrće na njegovo značenje u čileanskoj i hrvatskoj književnosti.

Katarina Milković istražuje okolnosti u kojima danas žive gradišćanski Hrvati u Gradišću te naglašava važnost povezanosti s matičnom zemljom, kao i nužnost bilateralnih ugovora između matične i domicilne zemlje. Zbog važnosti promicanja hrvatskih manjina i njihovog položaja u domicilnim zemljama te skrbi matične zemlje na svim razinama, ovaj je rad prepoznat kao relevantan za objavljivanje u časopisu *Pilar* iako se izravno ne bavi hrvatskom iseljeničkom književnošću.

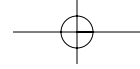
Marta Račić u radu *»Večera na-našo« ili kako moliški Hrvati afirmiraju poeziju svoje manjinske zajednice* prateći tijek nastajanja poezije moliških

Hrvata daje prikaz te najstarije hrvatske dijaspore u Europi kao manjinske zajednice koja na uspješan način njeguje, razvija i živi svoju pisanu riječ.

U radu *Antun Nizeteo: mediteranski pripovjedač hrvatskog iseljeničtva i periferne globalizacije* Jelena Šesnić analizira novelistički opus Antuna Nizetea te ga, usprkos prostornoj izmještenosti, kontekstualizira unutar korpusa domovinske književnosti.

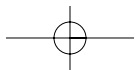
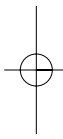
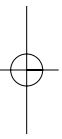
Osvrti donose tekst Branke Kalogjere o pjesmama Ljerke Lukić pisanima u različitim razdobljima i s različitim temama i motivima rodne Bosne i Hercegovine, ratom, obiteljskim naslijeđem, prepunim reminiscencijama na najbliže i najdraže kao i iseljeničkim životom u Kanadi, a u *Prikazima* Ivan Lemac predstavlja roman Tuge Tarle *Moja australska priča*, romaneskno postmodernističko djelo nastalo od priča koje su dio dnevnika i pisama autoričine kćeri Maše Tarle.

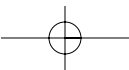
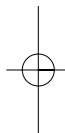
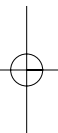
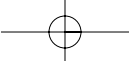
Katica Jurčević i Ozana Ramljak

РАСПРАВЕ

RASPRAVE

Udruga Hrvatska izvandomovinska lirika

Srećko LISTEŠ,

Agencija za odgoj i obrazovanje, podružnica Split

Izvorni znanstveni rad
(primljeno: 20. kolovoza 2017.)
UDK 821.163.42:061.2
061.2(497.5-87):82

Udrugu Hrvatska izvandomovinska lirika osnovala je skupina hrvatskih emigranata u Americi okupljena u okviru Hrvatskoga svjetskog kongresa. Uključivanjem i pjesnika iz Europe, udruga se osamostaljuje i od godine 2000. objavljuje jednu zajedničku pjesničku zbirku godišnje. Ova je pjesnička skupina i generacijski i poetološki heterogena, članovi su postigli različite stupnjeve i vrste naobrazbe. Neki borave u emigraciji, dio se vratio u domovinu, a dio boravi i u domovini i u zemlji primateljici. Dio ovih pjesnika samostalno objavljuje poeziju, a neki do čitatelja dolaze samo u zajedničkim zbirkama. Njihovi su ciljevi očuvanje i promicanje hrvatskoga jezika u svijetu, osobito izvornih, čakavskih, kajkavskih i štokavskih, mjesnih govora koje su ponijeli iz domovine i suradnja među Hrvatima izvan domovine i djelovanje u zaštiti hrvatskoga identiteta u svijetu. Osim shematiziranih, tipično emigrantskih, poruka o povratku i ideologijskim motivima, u ovoj se poeziji pojavljuju i egzistencijalistički, hermetični i postmoderni naslovi, kojima ne prate ni domovinska književna kretanja ni književne struje u zemljama primateljicama. Zahvaljujući novim komunikacijskim modusima globalnoga sela, ova skupina emigranata ruši dosadašnji koncept stabilnih i nestabilnih emigrantskih skupina.

Ključne riječi: Udruga Hrvatska izvandomovinska lirika, hrvatska emigrantska književnost

I.

Kad raspravljamo o emigrantskoj književnosti, uvijek nam se nameću različita pitanja, a najvažnija su vezana za modus komunikacije emigrantske produkcije s recipijentima, za odnos prema domovinskoj književnosti i pitanje modela i obrazaca emigrantske književnosti.

Rasprave o hrvatskoj emigraciji, osobito u 19. i 20. st., vode se oko prisilnog ili dobrovoljnog iseljavanja iz domovine u strane zemlje zbog gospodarskih, političkih, vjerskih i drugih uzroka. Veliki val iseljavanja započeo je polovicom devetnaestoga stoljeća, najprije u prekomorske zemlje, gdje su se Hrvati trajno naselili stvarivši skupinu *stabilnih* emigranata. U europskim su se zemljama hrvatski emigranti ponašali različito — neki su se vraćali, a ne-

ki ostajali u zemljama primateljicama, ustanovivši skupine *stabilnih* i *nestabilnih* emigranata.

Nakon II. svjetskog rata većinu hrvatskih emigranata svrstavamo u veliku skupinu političkih emigranata bez obzira na to radi li se o ljudima koji su domovinu napustili tijekom svibnja 1945., napuštali je bijegom preko granice nakon II. svjetskog rata i uspostave socijalističkog jednopartijskog režima u domovini, ili nakon što je komunistička partija *otvorila granice*, što su većinom iskoristili Hrvati odlaskom na *privremeni rad u inozemstvo*. Sve su se te skupine osjetile nestabilnima i prisilnim emigrantima. Prolazile su putovima samoodržanja i preživljavanja pa tek nakon toga i ubrzanoga samoorganiziranja. U oskudici su radile i na osvješćivanju hrvatske emigracije i pripremi za borbu protiv ideoloških suparnika u domovini.

Za fenomen emigrantske književnosti važno je pitanje zajednice izdvoje-
ne u poretku kakav vlada u sredini zemlje primateljice. U domovini, zemlji podrijetla, jasno je izgrađena dijakronija i sinkronija, pa su emigrantski pisci sučeljeni s mogućnostima povezivanja, ali bez prostornoga kontinuiteta. Vremenski i prostorni diskontinuitet obilježje je hrvatske emigrantske književnosti, odnosno emigrantska hrvatska književnost prema domovinskoj nije u interaktivnom odnosu i uzajamnoj intertekstualnoj međuovisnosti. U prostornom diskontinuitetu i Boris Škvorc¹ vidi put prema gubitku vremenskoga kontinuiteta jer se, kako kaže, na temelju dislociranog stanja hrvatske zajednice izvan domovine usaduju u položaj drugosti. Mislimo da se odvojenost od matice razlaže u drugosti i prema totalitetu većine u zemlji primateljici i prema matici. Naime, Škvorc pretpostavlja svijet »*imaginarne Hrvatske* koja nije mimeza stvarne zemljopisno postojeće zemlje, već mita o toj zemlji izgrađenog na temelju nostalgične čežnje za domom, kakve više u stvarnosti nema.«² Hrvatska je državnost, naime, podržavani mit, u stvarnosti održavan nekim elementima državnosti i samopoštovanja. Povijesna je činjenica da su Hrvati stoljećima bili u različitim državnopravnim zajednicama s drugim narodima, redovito okupatorima hrvatske zemlje. Činjenica je, međutim, da su Hrvati na kulturnom polju (p)održavali mit o svojem identitetu, pa su među prvima u Europi tiskali knjige svojim pismom na svojem jeziku i u svojoj zemlji, među prvima su dobili spjev na nacionalnomu jeziku, sastavili prvu gramatiku i tiskali časopis narodnim jezikom. To je podržavanje mita o hrvatstvu moglo u emigraciji graditi nostalgične čežnje, osobito onih skupina koje su poražene napustile domovinu u svibnju 1945. Uspostavom neza-

¹ Usp. Boris ŠKVORC, *Australski Hrvati: mitovi i stvarnost. Rasprave i eseji o hrvatskoj emigrantskoj književnosti, egzilantima i imaginarnoj Hrvatskoj*, Zagreb, Matica iseljenika, 2005.

² Isto, 78.

visne države Republike Hrvatske³ taj mit je mogao postati pasivan jer se više ne može govoriti o nepostojanju nacionalne države. Tako je narušena i moguća stabilnost i nestabilnost emigranata u zemljama primateljicama jer su politički protivnici komunističkoga režima prestali biti »narodni neprijatelji« i vratili su se u domovinu.

U jednom od važnijih priloga u emigrantskoj *Hrvatskoj reviji* Vinko Nikolić se pitao o vrijednosti književnih djela koja je neumorno objavljivao tijekom četrdesetogodišnje nade u povratak.⁴ On primjećuje da se i životne prilike odražavaju kroz književnosti. Poezija napisana na hrvatskomu jeziku sama po sebi je hrvatska poezija; međutim o književnoj vrijednosti valja raspravljati drugom metodologijom; od (samo)procjene jer se procjenjivanjem može upasti u zamku koju pred ocjenjivača postavlja mogućnost uvida u cjelokupnost domovinskog i emigrantskog pjesništva. Vinko Grubišić⁵ je primijetio da pisac u emigraciji ne mijenja tematiku, pa ni stil, koliko samu bit svojega pisanja jer se nove i naglo stečene zrelosti očituju u njegovu djelu.

Zanimljiv je stav emigrantskoga pjesnika, kritičara i estetičara Rajmunda Kuparea koji je u prilogu »Hrvatska umjetnička proza u izbjeglištvu (1945.—1960.)« u emigrantskoj *Hrvatskoj reviji* zaključio da je književna produkcija u hrvatskoj emigraciji uglavnom slaba.⁶ On ocjenjuje kako je mali broj djela koja hrvatska emigracija može strancima prikazati kao dokaz svoje stvaralačke snage, pa ta djela naziva dokumentima težnja i borbe za ideal. Izrečen u samo nekoliko rečenica, ovaj je stav rijedak slučaj da se pojavljuje disonantan ton među emigrantskim piscima vezan za njihovu književnu produkciju.

U predgovoru zbirke Udruge Hrvatska izvandomovinska lirika (HIL) iz godine 2000. Mate Maras piše kako je »čovjek (...) prema takvim pjesmama skeptičan, pomalo sumnja u cijeli taj posao, i pita što mu još treba čitati o tuđim nevoljama.«⁷ Za Vinka Grubišića »pjesnici s dvjema domovinama uvijek (su) nekako na mostu s kojega se najbolje vide brzaci života što promiču ispod njega.«⁸

³ Deklaraciju o proglašenju suverene i samostalne Republike Hrvatske donio je Sabor Republike Hrvatske 25. lipnja 1991. godine. Potpisnici dokumenta su: Ivan Matija, predsjednik Vijeća udruženog rada, Luka Bebić, predsjednik Vijeća općina, Ivan Vekić, predsjednik Društveno-političkog vijeća i Žarko Domljan, predsjednik Sabora.

⁴ Usp. Ante KADIĆ, »Hrvatsko emigrantsko pjesništvo«, *Hrvatska revija* 10 (1960) 4, 442-457.

⁵ Vinko GRUBIŠIĆ, *Hrvatska književnost u egzilu*, München — Barcelona, Knjižnica hrvatske revije, 1991., 37.

⁶ Usp. Rajmund KUPAREO, »Hrvatska umjetnička proza u izbjeglištvu (1945—1960)«, *Hrvatska revija* 10 (1960) 4, 458-468.

⁷ Mate MARAS, ur., »Predgovor«, *Šestero putnika*, Astoria, Hrvatska katolička misija, 2000., 7.

⁸ Vinko GRUBIŠIĆ, »Predgovor«, *Pisma mojoj Hrvatskoj*, Mario Višković, ur., Astoria, Hrvatska katolička misija, 2000., 13.

(Ne)stabilnost je narušena i novim modusima komunikacije. Znanost o književnosti pozabavila se stabilnim emigrantima; i u zemlji podrijetla i u zemljama primateljicama izgrađena je sinkronija i dijakronija, pa su se i emigranti sučelili s mogućnostima sučeljavanja s kulturnim i književnim trendovima prihvaćajući sve oblike povezivanja kao prednost za vlastito književno djelovanje. Vremenski i prostorni diskontinuitet utjecao je sve do postmodernizma na hrvatsku emigrantsku književnost, ali u okolnostima globalnoga sela prostorni je diskontinuitet počeo nezaustavljivo nestajati i na početku 21. st. više se ne može govoriti o stabilnim i nestabilnim emigrantskim skupinama.

II.

Udruga Hrvatska izvandomovinska lirika svoju je djelatnost razvila u sklopu Hrvatskoga svjetskog kongresa, od godine 2008. Pripreme za utemeljenje Udruge HIL počele su u studenom 1999. u Hrvatskoj katoličkoj misiji Astoria New York, a prva pjesnička večer HIL-a održana je 2. travnja 2000. Manifestaciju su organizirali Nada Pupačić, Mario Viskovich, Radoslav Koštan, Ivan Dobra, Viviana Knapić, Jadranka Boljunčić i Neala Borovina, uz potporu don Roberta Zubovića, župnika u Hrvatskoj katoličkoj misiji u Astoriji. Sudjelovali su i Mate Maras, savjetnik za kulturu u hrvatskomu veleposlanstvu u Washingtonu i recenzent prve zbirke HIL-a, Vjekoslav Krsnik, urednik tjednika *Croatian American Times* i Zlatko Hriljac, moderator prve njujorške pjesničke večeri.

Od 3. srpnja 2000. do danas predsjednica Udruge je Nada Pupačić. Udruga je donijela Pravilnik pjesničke udruge HIL-a i izabrala prvu upravu. Emigrantski pjesnici iz Europe uključili su se u udruhu godine 2007. na 7. susretu pjesnika u Chicagu *Most preko Atlantika*. Ciljevi Udruge su očuvanje i promicanje hrvatske riječi, osobito izvornih mjesnih govora koje su pjesnici donijeli iz domovine ili naslijedili od svojih roditelja i djedova. Važan cilj Udruge je povezivanje i jačanje suradnje među zajednicama Hrvata izvan domovine u njihovu zajedničkom djelovanju u zaštiti svojega identiteta u svijetu.

III.

U Nikolićevu je emigrantskomu životu (1945.—1990.) književnu produkciju u emigraciji, isprva, određivala poruka jer je emigrantski znak postojao ekstremno shematiziran temom, odnosom prema domovini i njezinu političkomu ozračju i ideji. Žanrovsku je strukturu emigrantske književnosti, dakle, određivao semantički aspekt pa je brzo postalo jasno da će lirska poezija i memoarska proza prevladavati emigrantskom književnošću. Shvativši da se uspjeh nacije može dokazati samo uspješnom državnom organizacijom, hr-

vatski su politički emigranti u svoju službu stavili književna djela oslonjena na povijesni i nacionalni kontekst. O tomu je pisao i Jaus: »Historijska se implikacija pokazuje u tome što se razumijevanje prvih čitatelja može nastavljati i obogaćivati u lancu recepcija od generacije do generacije, dakle odlučuje i o povijesnom značenju djela i pokazuje njegov estetski položaj.«⁹

Dok čitamo poeziju često od prvih stihova počinjemo (re)interpretirati ono što osjećamo dok ju čitamo; u novije doba to je refleksija na fenomene koji nas okružuju pa čak i na naš socijalni svijet. Poezija beznađa i bespomoćnosti još uvijek je važna za književnost i kao da ju ništa ne može udaljiti s uredničkih stolova, knjižarskih polica i naših domova. Uklapa li se u tu sliku emigrantska poezija?

Izučavanje emigrantske hrvatske književnosti donijelo je dobre rezultate. Objavljen je veći broj knjiga i radova u zbornicima i časopisima (Vinko Grubišić, Dubravko Jelčić, Slobodan Prosperov Novak, Vinko Brešić, Srećko Listeš, Šimun Šito Ćorić, Branimir Donat i dr.).¹⁰ Do godine 1991. tisak i distribucija emigrantskih časopisa i knjiga većim su dijelom smatrani neprijateljskom djelatnošću, pa nije rijetkost da su književni radovi tiskani u samizdatu, lošim tehnikama, bez novčane potpore drugih emigranata. Nakon godine 1991. očekivano je da će se takva praksa barem smanjiti, ali sve zajedničke pjesničke zbirke HIL je objavio osobnim sredstvima svojih članova, pa te knjige valja smatrati samizdatima. Sve su dostupne u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

Dvadeseto je stoljeće dugotrajno doba nemira i razdoblje naučene bespomoćnosti. Živeći u ratovima i hladnoratovskim sukobima, ljudi su počeli vjerovati da ne mogu utjecati na zbivanja pa čak ni na vlastite živote. Prepuštali su se elitama i tako izgradili razlike u stavovima među skupinama. Hrvatski su emigranti politički djelovali smatrajući svojom misijom uspostavu hrvatske države. Nakon svibnja 1945. mnogi su napustili domovinu, a desetljećima su im se priključivali prebjezi, *gastarbajteri* i drugi, osobito intelektualci što su napuštali domovinu radi boljih radnih uvjeta i napretka u znanosti. Dolaskom u zemlje primateljice uspostavili su ozračje neslaganja i između sebe i prema domovinskim političkim prilikama. Politička misija, političko pa kulturalno neslaganje oplođeni su književnim djelima kojima se mogu uspostavljati sredstva nad recepcijom poruke. Hrvatska emigrantska poe-

⁹ Hans Robert JAUSS, *Estetika recepcije*, citirano prema Miroslav BEKER, *Suvremene književne teorije*, Zagreb, Matica hrvatska, 1999., 283.

¹⁰ Usp. Vinko BREŠIĆ, *Teme novije hrvatske književnosti*, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 2001.; Šimun Šito ĆORIĆ, *45 emigrantskih pisaca*, Zagreb, Društvo hrvatskih književnika, 1991.; Branimir DONAT, *Različito i isto*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, 1993.; Srećko LISTEŠ, *Emigrantska Hrvatska revija*, Split, Naklada Bošković, 2015. i dr.

zija, tako, nije pratila književna kretanja u domovini, iako su emigrantski urednici redovito objavljivali prikaze referentnih književnih i znanstvenih djela. Ukorak s tim ta je poezija obrađivala tematsko-motivski kompleks nedovoljno poznat u domovini, a neke su teme u domovini bile tabu i nepoćudne.

Emigrantski su se književnici nakon svibnja 1945. rasuli po svijetu strahujući za život. Živjeli su na svim kontinentima nastojeći ubrzano izgraditi snažnu vjeru u povratak. Tomu su se isprijecile njihova uzajamna nesloga i domovinske prilike gdje je jednu diktaturu zamijenila druga, još pogubnija jer je bila dugotrajnija i imala i političku i financijsku potporu Zapada. Emigranti su izdaleka mogli promatrati kako komunistička vlast vrijeđa hrvatsku kulturu i identitet ponižavanjem Tina Ujevića, Dobriše Cesarića i drugih, kako mladi pisci ne mogu stasati jer im cenzura pregledava svaki redak, a vlastiti jezik moraju nazivati tuđim imenom.

Prijezir prema umjetničkomu stvaranju izražavan je naporima i zahtjevima ideologije da joj se umjetnost prilagodi i prikloni. U emigraciji je život sveden na opstanak, u mnogim su slučajevima hrvatski intelektualci radili manualne poslove da bi preživjeli. Pisци u domovini su znali, ogriješe li se o komunističku ideologiju, završit će u zatvoru ili u ponižavajućoj službi. Takvo je stanje Slobodan Prosperov Novak nazvao »ludačkom košuljom komunizma«. ¹¹ Međutim, mnogi su partizanski književnici intelektualci izgubili zavijčaj, a s njim i arhetipsku slobodu. Najprije su modernisti, za njima nešto mlađi krugovaši pa još mlađi razlogovci utrlj putove zgusnutomu izrazu, antipromidžbi ideologije skrivene u zakučastomu jeziku »dijeleći ga sa Srbima kao zdjelu bravetine u sočivici«. ¹² Inzistiranje na hrvatskoj drugoj modernoj u književnosti nakon Drugoga svjetskoga rata izaziva nedoumice jer su takve kvalifikacije put prema skrivanju istine o društvenim procesima. Naime, moderna se, prije svega, odlikuje silnim zamahom društvenih, kulturnih i gospodarskih promjena. U svojoj se eurocentričnosti ne može ograničiti na drugu polovicu devetnaestoga i početak dvadesetoga stoljeća, već seže duboko u prošlost, najmanje do šesnaestoga stoljeća, kada su jedna za drugom zaredale kulturne, političke i znanstvene evolucije i procesi. Poslije Drugoga svjetskoga rata svjetske su se civilizacije rascijepile i razdvojile po svim šavovima. U to su doba silina politike i razvoj tehnologije otvorili prostor globalizaciji, ali su veliki prostori ostali iza *željezne zavjese* koja je krila političke progone, strah i diktaturu. Licemjerna je politika smatrala Jugoslaviju

¹¹ Slobodan PROSPEROV NOVAK, *Povijest hrvatske književnosti. Sjećanje na dobro i zlo*, sv. III, Split, Slobodna Dalmacija, 2004., 51.

¹² Ivan SLAMNIG, *Sabrane pjesme*, Zagreb, Grafički zavod Hrvatske, 1990., 223.

zemljom *socijalizma po mjeri čovjeka*, ali je njezino društveno uređenje bilo diktatura komunističke elite, većim dijelom polupismene, koja je nastojala ograničiti i kanalizirati dodire sa svijetom, bez obzira na stalne težnje znanosti, stručne javnosti i umjetnika da se ostvari trajna komunikacija s ljudima u drugim zemljama, prije svega zapadnim. Stoga je teško utvrditi obrasce po kojima bismo modernu u Hrvatskoj opisali kao društveni fenomen ili pokret. Književnici su se najprije odali poeziji i simbolima ne bi li dovoljno uspješno sakrili poruku od komunističkih vlasti. Ono što modernu na svim meridijanima čini jednakom gospodarski je razvoj i stalna žudnja za materijalnim dobrima. Stoga možemo, barem uvjetno, modernu opisati kao doba gospodarskoga rasta i izgradnje društava u materijalnomu smislu, a njezinu nasljednicu, postmodernu, kao doba u kojemu se nastoji na razvijanju skladnijih i humanijih ljudskih odnosa. Materijalno, društvo je dobilo sve što treba i gotovo sve što želi pa se osvrnulo na čovjeka i posvetilo mu veći dio svoje stvaralačke energije. Članovi Udruge HIL domovinu su napustili zbog različitih razloga: političkih jer se nisu slagali s državnim uređenjem u kojemu su živjeli, stručnih jer su izvan domovine mogli bolje napredovati, gospodarskih jer su izvan domovine mogli živjeti u boljim materijalnim uvjetima. U svakom slučaju, svi se ti razlozi svode na jedan zajednički: neslaganje s političkim stanjem u domovini. Tako je i ova skupina hrvatskih emigranata, bez obzira na stabilnost ili nestabilnost emigrantskoga statusa, u trajnom stanju neslaganja s domovinskim politikama.

U zbirkama HIL-a objavljivali su pjesnici različitih naraštaja, od najstarije Anke Barmaz (rođ. 1917.), nešto mlađih Jerka Malinara (rođ. 1932.), Ante Antunovića Šušnjara (rođ. 1933.), Bozhe Deranje (rođ. 1935.), Marijana Karabina i Malkice Dugeč (rođ. 1936.) do Ivane Pavlik-Bickham (rođ. 1981.). Najviše bi pjesnika po rođenju, ne i književnim težnjama, moglo pripadati hrvatskim kvorumašima ili velikoj, a poetološki heterogenoj skupini postmodernista. Na emigrantske pjesnike *Bijela knjiga*¹³ nije utjecala jer su u svojoj biti ideologijski suprotstavljeni diktaturi i režimu u domovini. Stoga se ne služe alegorijskim diskursom i ne pišu o izmaštanim fantastičnim svjetovima.¹⁴

¹³ Zbog boje korica nazvana je *Bijela knjiga*, a sastavio ju je Centralni komitet Saveza komunističke Hrvatske pod vodstvom Stipe Šuvara. Izvoran je naziv »O nekim idejnim i političkim tendencijama u umjetničkom stvaralaštvu, književnoj, kazališnoj i filmskoj kritici, te o javnim istupima jednog broja kulturnih stvaralaca u kojima su sadržane politički neprihvatljive poruke«. *Bijela knjiga* objavljena je godine 1984. u doba kad su sve glasnjiji zahtjevi za demokratizacijom društva pa su sastavljači ovoga dokumenta nastojali utjecati represijom i zastrašivanjem, u čemu su desetljećima bili vrlo uspješni.

¹⁴ Primjerice, u domovini su vrijedna djela objavili fantastičari Pavao Pavličić, Dubravko Jelačić Bužimski, Veljko Barbieri i dr.

Na temelju analize zajedničkih pjesničkih zbirka ne mogu se objavljivati precizni rezultati jer bi valjalo pročitati sve što su pjesnici objavili u drugim zbirkama, moguće i u časopisima ili u svojim autorskim knjigama. Analizom važnijih tema u pojedinačnim objavljenim ciklusima može se zaključiti o onim pjesmama koje su objavljene u zbirkama HIL-a. Izbore pjesama nisu obavljali urednici, već su to učinili pjesnici predstavljajući pjesme po vlastitom izboru:

1. Pjesme o zavičaju, obitelji, nostalgiji, sjećanjima, izmještenosti, povratku u domovinu, gubitcima i čežnji, domoljubne pjesme (Marijan Karabin, Kata Raštigorac Šamonik, Mate Tafra, Marija Dubravec, Željko Erceg, Darinka Smintich Herceg, Malkica Dugeč, Marija Samardžić Fumić, Marija Franičević Jeličić, Anto Ivešić, Josipa Klostranec, Nasja Bošković Meyer, Ivan Puhalo, Antonio Sammartino, Loreta Muškardin, Mladen Vidaić, Silvana Brković-Krculić, Neala Borovina, Anđelko Galić, Ante Karlić Rava, Mario Višković, Jadranka Boljunčić, Viviana Knapić, Radoslav Koštan, Ivan Dobra, Vera Valčić Belić, Josip Bogović, Davor Božin, Dinko Zovko, Anka Barmaz, Bozho Deranja, Ante Prlić, Mario Višković, Anastazija Romić, Franjo Brkić, Gabriela Brajevich, Ivan Šamija, Vjekoslav Franetović, Darija Škunca Klanac, Ivanka Madunić Kuzmanović, Jerko Maticić, Anica Zdunić, Ana Ganza, Suzana Tkalčić, Petar Franjo Bašić, Anton Kikaš, Toma Periša, Ana Petrović, Krešo Čizmić, Ante Jurić, Jelena Radočaj, Željka Marija Čorak, Stevo Leskovac, Željko Maračić, Ante Antunović Sušnjar, Mirjana Matković Tomić, Jerko Malinar, Nada Pupačić).
2. Duhovne i religiozne pjesme, misaone i pjesme o čovjekoljublju (Ivan Župa, Anđelko Kruzičević, Loredana Kun, Dorothea Zeichmann, Loreta Muškardin, Neala Borovina, Anđelko Galić, Josip Bogović, Ivo Šoljan, Melkior Mašina, Zlata Ivezić, Ana Šoretić, Ivan Puhalo, Branka Grakalić, Ante Jurić, Ana Ganza, Suzana Tkalčić).
3. Pjesme o filozofijskim razmišljanjima, besmislu, egzistencijalna lirika (Marija Franičević Jeličić, Nada Pomper Gulija, Ivan Župa, Loredana Kun, Francesca Vidić Liebmann, Berislav Breljak, Dorothea Zeichmann, Branka Grakalić, Zoran Sova, Ivo Šoljan, Ivana Pavlik-Bickham, Branimir Brebrić, Blaženka Kos, Đuro Palaić, Katarina Pejaković, Nadica La Rosa, Anastazija Romić, Ljerka Totch Naumova).
4. Hermetične pjesme (Marija Franičević Jeličić, Loredana Kun, Božena Marcelić).
5. Pjesme napisane po uzoru na usmenu narodnu i/ili pučku poeziju (Kata Raštigorac Šamonik, Ivan Gerić, Franjo Brkić, Ivan Šamija, Milan Brao-

vac, Marija Matijašević, Anica Zdunić, Ante Karlič Rava, Ana Petrović, Krešo Čizmić).

6. Društveni komentari (Marijan Karabin, Berislav Breljak, Ivan Puhalo, Ivan Gerić, Ivan pl. Jelačić-Kajbuš).

7. Postmoderna poezija, slojevita (Loredana Kun, Božena Marčelić, Bran-ka Grakalić, Anton Perich, Dragica Rajčić, Ivana Bačić-Serdarević, Ivanka Sabolić Rukavina, Mario Kalfić).

IV.

Zbog ograničenja količine teksta, u ovom ćemo radu prikazati nekoliko primjera prema gornjoj tematskoj klasifikaciji objavljenih pjesničkih ciklusa u zbirkama HIL-a.

Najbrojnija je skupina pjesnika koji objavljuju svoje izbore pjesama o za- vičaju, domovini, gubitcima i sjećanjima na drage osobe. Sve su te pjesme oslonjene na zajednički motiv povratka. Pjesnik starijega naraštaja Marijan Karabin (rođ. 1936.) piše o hrvatskomu egzodusu izražavajući iskustva emi- grantskoga pjesnika i različitim pobudama da se napusti domovina: *Bilo ih je bitnih // a i onih sitnih; // od gole nevolje // do slobodne volje*. Pripada- jući naraštaju koji je doživio socijalističko otvaranje strogo nadziranih grani- ca gastarbajterima, Karabin progovara o boli kad se izgubi i volja i smisao povratka:

*Domovino,
zar ne znaš da boli
što naš se izlet
u egzodus pretvori;
i zar ne znaš kako pati
onaj kom povratak
smisao izgubi?*

*Ostadosmo!
Bez volje i namjere
baš kad za povratak
najljepše sazrjesmo.*

*Jer ti nisi spremna bila,
ptico mila,
polomljenih krila!*

Karabin ukazuje i žali za gubitkom dijela nacionalnoga identiteta (*Greho- ta*) jer Hrvati zaboravljaju svoj jezik, pa poziva sunarodnjake da ne veličaju sve strano i da uče svoju djecu hrvatskomu jeziku. Štoosova kritika odnaro- đivanja ponavlja se nakon sto pedeset godina u Karabinovim stihovima.

Dvije godine mladi, Mate Tafra (rođ. 1938.) domovini se javlja izdaleka, ne pristajući na pasivno nemanje identiteta. Njegove su pjesme refleksivne slike snažnih motiva iz Dalmacije, bez patetike. Tafra ne bježi od činjenica o odnosima unutar emigrantske zajednice i izvan nje, osobito s ljudima u domovini, pa prihvaća osobnu odgovornost, što uključuje pozitivne i negativne posljedice vlastitih izbora:

*Rasuli se biseri,
po cijelome svijetu,
a mi se nekad vraćamo,
ljeti.*

Povratak je za Tafra ne samo najvažnija tema, već o njoj rusoovski progovara u ime svih koji čeznu za domovinom: život u njemu izaziva rane, nastoji se vratiti jednostavnosti, iskrenosti i neposrednosti. Za njega je domovina prostor slobode, kad se vrati napunit će se energijom i ispuniti svoju istinsku bit:

*On se vratio:
šapću zidovi stazama,
mjesec zvijezdama,
valovi plažama,
sunce oblaku,
jugo morima,
bura krošnjama,
kiše potocima,
zora danu,
da izliječi ranu.*

Po svojoj temeljnoj definicija duhovne i religiozne pjesme izražavaju vjerski osjećaj, a vjerska su nadahnuća važan tematski lirski kompleks u emigraciji. Nalazeći se u svijetu posvećenosti Bogu, ova se lirika usko vezuje uz vjeru u vječnost, važnost nematerijalnog pred materijalnim i ovozemaljskim, moral kao označitelj i temeljno načelo za razvijanje uzajamnih ljudskih odnosa.

Melkior Mašina (rođ. 1941.) svoje izabrane pjesme posvetio je kršćanskomu nadahnuću kao trajnoj vrijednosti na tragu slavni prethodnika Nikole Šopa (u domovini), Antuna Bonifačića i Rajmunda Kuparea (u emigraciji). Mašina se, u formalnomu smislu, ne libi rabiti stihove i strofe različitih poetičkih škola; u njegovoj ćemo lirici naći slobodni stih, ali i besjedovni stih po uzoru na biblijski, zatim čvrste strukture uokvirene u četverostih s križnim rimama. U pjesmama će progovoriti o tajnama srca i kršćanskoj ljubavi u domovini (*Tajna Božićne noći*, *Sretan Božić i vesela Nova godina*) i u emigraciji (*Misterij u hrvatskoj crkvi u Gary, Indiana*). U marijanskoj lirici Mašina se

ne fokusira samo na Gospu, već širi značenje na svoju majku, Crkvu okrijepe i na domovinu. Za njega je majka »kao i Matoševa Gospa Marija — još i Majka Hrvatska s dušom punom rana, suza i ljubavi«:¹⁵

*To nježno srce moje majke
Što leprša kraj mog srca u samoći,
Dragocjeno je kao zlato i bajke,
I šapuće mi uspavanku u noći.*

*»Tajna života je u ljubavi Boga,
Sakriveni Ona pronalazi ključ,
Cijeli nam svijet je pismo Onoga
Koji u tami noći donosi luč.«*

Mlađi od Mašine, Anđelko Galić (rod. 1958.) pjesnik je duhovne lirike koji čitateljima ostavlja i pitanja i odgovore. Tako pjesmu *Još jednom* završava stihovima: *još ću jednom // ostati // otvoren // tvojim // sugestijama*. Galić voli, izgleda, čitatelje začuditi jer je njegov sugovornik moguće ljubavnica, koje duhovno biće, živa osoba iz nedavnih razgovora, njegovo unutarnje biće... Sumnja u logiku važna je za postmodernu jer se baš njima i preispitivanjima mogu graditi bolji odnosi, a zanemarivati materijalno, svijet novca, profita i statističkih pokazatelja. Pjesnik ne posustaje (*Kapitulacija*), njegovo samopromatranje izranja dvojama: vjerovati ili ne, nastojati na potragama ili se ukopati i čekati:

*Ne tražim
pravdu od
tebe
(to bi bilo previše)*

*tek da mi kažeš
u dvije riječi*

*da ste ti
i svi sveti
(veliki i mali)
sa mnom
naum već neki
skovali.*

Pjesnici čija poezija uranja u filozofijska razmišljanja, bave se pitanjima suvremenoga svijeta, čovjeka i opstanka, dakako i emigrantskim temama po-

¹⁵ Igor ZIDIĆ, »Melkior Mašina«, *Da uzmognemo očuvati jezik pradjedova*, Neda Pupačić, ur., New York, Zagreb, Hrvatska katolička misija blaženog Ivana Merza, HKZ-Hrvatsko slovo, 2007., 106.

vratka i domoljublja, mogu biti uvršteni u izbore suvremene hrvatske lirike. Većim dijelom pripadnici akademske zajednice, bave se i drugim društvenim djelatnostima. Toj bi se skupini hrvatskih pjesnika mogao posvetiti opširniji znanstveni rad i analiza nego što je to moguće ovim radom, pa bi svakako o tomu valjalo razmisliti u nekoj drugoj prigodi.

Čitanjem lirike Nade Pomper Gulije brzo se uočavaju najvažniji motivi: umjetnost, ljubav, jezik, zavičaj/domovina, kojima valja pripisati i one teme u kojima se s radošću i ljubavlju sjeća svoje obitelji, rođaka, djetinjstva i uspomena. Domicil je pripadnost, a pjesnikinja ga doživljava i kao obvezu da ne zaboravi svoje podrijetlo, u svojem je kraju splela prvi vijenac od poljskoga cvijeća (*prvi ogenj si vužgala*) i zapamtila prvo erotsko iskustvo. *Civilizacijske tekovine* su potjerale našega čovjeka s grunta, odvojile ga od zemlje i smjestile ga u nebudere. Uskoro će zaboraviti i materinski idiom, pa mu Nada Pomper Gulija precizno i s jasnom namjerom daje prvenstvo pred dogovornim standardom. U *Zagorskoj liri* poziva: *čkom i slušaj* kako Zagorje diše glazbom, a pjesnikinja sve promatra s etičkoga stajališta gledanjem u umjetnost oko nas, prirodno stanje koje u čovjeka razvija samo dobro. Asfalt i betonski mostovi i u ovoj pjesmi prijetnja su prirodnoj energiji i moralnomu kodu koji nestaje u nepovrat. U pjesmi posvećenoj Dragutinu Tadijanoviću, *Se rožice z nami*, pjesme naziva *rožicama* koje opajaju kao i stvarne ruže svojim mirisima.

Nada Pomper Gulija razvija u svojim pjesmama filozofijska pitanja oslanjajući se na egzistencijalnu tjeskobu, pitanja čovjeka, svojih najmilijih, slobode i, u prvomu redu, samoostvarenja. Za nju je čovjek osoba s imenom, postupcima, osobinama i zaslugama. U pjesmi *Na steze pred nami* kroz tamu sjećanja čuje glasove iz mladosti, ljudi koje traži među zvijezdama. Gdje su naši mrtvi? Jesu li se samoostvarili i što čovjek treba učiniti da bi završio među zvijezdama? Sjećanje je jedan od odgovora (*Zovem te, zovem*) jer je sjećanje na nečiju dobrotu (*svietlo zmedi sien*) dragocjenost koju izvlači u trenutcima egzistencijalne upitanosti znajući da male životne radosti i životne uspomene nisu mali i nevažni, nego ljudski životni pokretači:

*Zovem te, zovem,
a tebe nigdi nema
šaptom i pjesmom
glas se sebe vrne
kak svietlo
zmedi sien.*

Ivan Župa piše duže pjesme, sastavljene od minijatura u kojima se odražavaju njegove najvažnije teme: ljubav, vječnost, prolaznost vremena, sjedi-

njenje, more. Njegove obale u stvarnosti ne dodiruje more, ali ono je element u kojemu se osjeća živim i postojećim. Župa nije pejzažist pa ne slika kamene vrleti, bilje koje se pripija uz kamen ili savija od bure i juga, on ne slika oštra ljudska lica i težak rad za preživljavanje. Iza prvoga sloja, u kojemu pjeva o svojim unutarnjim doživljajima prirode i okoliša, obraća se vječnosti, spoznaji o višem bitku i istinskoj čovjekovoj prirodi i biti. Župa promiče univerzalne istine koje čovjek može zaboraviti i možda ponovno otkrivati. Kako je čovjekov svijet organiziran oko aspekata fizičke zbilje, ljudi su prisiljeni predati joj se, izgraditi život oko materijalnih dobara. To je niža čovjekova priroda pa Župa nastoji ući u skrivene pore misli i stanja duha u stalnom pokretu i potrazi za poistovjećenjem s dušom (*Svih sjena slika*). Spoznaja vodi u beskonačno, odnosno u neznanje i u nemogućnost da se svemiru obrati uobičajenim pjesničkim sredstvima: *najljepše u vremenu // jest // da dolazi samo // i // opet samo odlazi*. Župa je pjesnik imenica i glagola, prilozi i pridjevi se rijetki u njegovu pročišćenom izrazu pa svoje pjesničke slike i misli gradi jednostavnim rečenicama strukturiranim po načelu subjekt, objekt, predikat. Imenicama gotovo gomila pojave vanjskoga svijeta i svojih unutarnjih doživljaja prikazujući skupove predmeta i pojava, opipljivost i neopipljivost, zbilju i osjećaje. Veliki broj glagolskih predikata govore o društvenim i prirodnim procesima i duhovnim pjesnikovim stanjima, djelovanjima koje uzrokuju prirodne ljepote, u prvomu redu more, morske struje, valovi i vjetrovi. Župina je rečenica kratka, a nizanjem se uklapa u veću cjelinu tako da su misaono ovisne jedna o drugoj upravo nanizanošću (*Otisnut*):

*more se kupa u kiši
vjetar me grli
kiša me ljubi
vali me uljuljkuju
brodica me čuva
oblaci mi domahuju...*

Slikarica, pijanistica i pjesnikinja Branka Grakalić piše standardnim hrvatskim jezikom, kajkavskim i čakavskim mjesnim govorom i zagrebačkim slengom svoje mladosti, *kak se nekad govorilo v Zagrebu*. Dok su pjesme na mjesnim idiomima tematski vezane za prostor (Medulin u Istri, Zagorje, Zagreb), pjesme na hrvatskomu standardu širega su zahvata, djelo su pjesnikinje koja ne privlači publiku *bašćinskim glasima*, duhovitim igrama riječi i sintaktičkim konstrukcijama. U ovim se pjesmama predstavlja umjetnica koja duboko promišlja i proživljava opći ekosustav opterećen biotehnoškijskim onečovječenjima. Branka Grakalić je akvarelistica u poeziji, njezine su pjesme slikovne, pune komplementarnih boja kojima, ipak, prevladavaju svijet-

le (bijela, žuta, mjesečina) i vjera kako je svijet mjesto koje valja poštivati i voljeti jer je ljubav *svemirska*:

*knjigu života zatvaram
bez listova bez stranica
jer sve je već odavno
nestalo u svemiru
u kojem je
samo jedna moguća
ljubav prava*

Prema filozofijskim i religijskim naucima i poeziju nazivamo hermetičnom ako je višeslojna, nejasna i višeznačna, često nedokučiva. Tajna je umjetnička zadanost, a hermetična je poezija i u hrvatskoj književnosti ostvarila značajna djela, prije svega emigrantskih pjesnika (sjetimo se Lucijana Kordića¹⁶ i Viktora Vide), pod utjecajem talijanskih hermetista, Giuseppa Ungarettija, Salvatorea Quasimoda i Eugenija Montalea. Zatvorenost i simbolika obilježja su dijela pjesnika HIL-a, prije svih Marije Franičević Jeličić, Loredane Kun i Božene Marčelić.

Marija Franičević Jeličić, rođena čakavka, većinom piše standardnim hrvatskim jezikom. To je još jedna zanimljivost ovih pjesnika jer se izvan domovine češće izražavaju standardnim jezikom, nego svojim mjesnim idiomom (tako i Marijan Karabin ili Nada Pomper Gulija pišu i standardnim hrvatskim jezikom i kajkavskim mjesnim idiomom svojega zavičaja). Marija Franičević Jeličić svoju je autopoetiku izgradila oko introspekcije stalno koketirajući s hermetizmom i čisteći jezik od suvišnih ukrasa, osobito gomilanja epiteta, pa su njezine pjesme pročišćene, jasne i nenametljive, slobodnoga, dužega, stiha. Njezine pjesme u čitateljskoj svijesti ostavljaju tragove koji se utiskuju zbog poruka, a ne zbog formalnih razloga (izbora riječi, metaforike, vrste stihova i rima) slijedeći tako put Viktora Vide. Raščlambom pjesama može se zaključiti da je Marija Franičević Jeličić pjesnikinja hrvatskoga egzistencijalizma. Ona se zanosi zavičajem, prolaznošću, čovjekom i društvom, svojim unutarnjim svijetom i domovinom.

Recenzentica zbirke *U potrazi za izgubljenim obzorima* Helena Burić o pjesnikinji Loredani Kun zapaža: »Pjesničke slike ona donosi izvorno, (...), ali njihova simbolika i značenjsko polje su neizravni, zakučasti, gotovo filozofični.«¹⁷ Svojom se poezijom obrazovana kroatistica u emigraciji, Loredana Kun, obraća ljudima *nazbilj* čime pokazuje obrazovanost i neusiljenu spon-

¹⁶ Usp. Lucijan KORDIĆ, *prir.*, *Hrvatska iseljenička lirika*, Rim, Ziral, 1974.

¹⁷ Helena BURIĆ, »Loredana Kun«, *U potrazi za izgubljenim obzorima*, Neda Pupačić, ur., Split, New York, Naklada Bošković, Hrvatski svjetski kongres, 2013., 89.

tanost po uzoru na slavnoga prethodnika dum Marina. Ni pjesnikinjino se srce *ne maškarava*, ona ne moralizira, ali se i ona bori protiv gluposti u svom vremenu, a to se, prije svega, odnosi na ljude koji nisu spremni na žrtvu, pomoć drugima, ljubav i sućut. Pjesnikinjini su *nazbilj* ljudi predvodnici dobroga i u Dubrovniku, *vječnoj inspiraciji i ljubavi*, Hrvatskoj i svijetu. Njezin je opus, predstavljen u ovoj zbirci, zaziv dobrote, pravde i spoznaje, uz Krista je sigurna i neranjiva, a spoznaja o *mythosu* ju uvjerava da ne može naći spas i kajanje jer su antička božanstva slika naših grješnih života, planova i nauma. Kun vjeruje u pomoć drugim ljudima i to je temeljna misao njezina ciklusa:

*Vidim, osjećam i slutim
Život i neizmjeran teret što se nosi
I podnosi
Bez izlaza i kraja.
Svi mi imamo
U životu Iskariota.*

Odrasli na području gdje je usmena književnost važna za naraštaje, neki su emigrantski pjesnici posvećeni usmenim narodnim stihovima, lirskim peticima i šestericima, uz neizostavne osmerce, deseterce i dvanaesterce. Duh usmene narodne književnosti nazočan je u tim pjesmama i u formalnomu i u sadržajnomu smislu. Ti pjesnici (primjerice Kata Raštigorac Šamonik, Ivan Gerić, Anica Zdunić, Franjo Brkić itd.) promatraju svijet rada, oslušuju svoju okolinu, skrbe za obitelj i rade na zahtjevnim radnim mjestima u emigraciji. Njihova je lirika svijet tema o iseljeničkim temama, kritički osvrt na trku za materijalnim, slika napuštene i raseljene domovine (Hrvatske i Bosne i Hercegovine) i rada u stranomu svijetu. Bol za domovinom ne prestaje ni onda kad se spozna da je odlazak bio njihov izbor; novac je sve manje potreban, ali ljubav je sve manje dostupna i gasi se. Obično se uz materijalnu sigurnost, slobodu, obiteljski sklad i položaj u društvu vezuju zadovoljstvo i sreća. U ovih je pjesnika riječ o dubokom suprotstavljanju silama izvan njih samih. Sreća ne traje dugo kao ni zadovoljstvo.

Ove pjesnike možemo priključiti društvenim komentatorima (Marijanu Karabinu, Berislavu Breljaku, Ivanu Puhalu, Ivanu Geriću, Ivanu pl. Jelačiću-Kajbušu).

Ivan Gerić osmerački je u maniri duhovite narodne poskočice opjevao hrvatske zavičajne i sportske odnose pjesmom *Zagrebcčan se pravi Dalmatin-cem*, a deseterački život u domu za nezbrinutu djecu pjesmom *Siročad*. Gradnju tunela kroz Velebit za autocestu Zagreb-Split opjevao je pjesmom *Velebitski tunel*. Šaljivim stihovima progovara o hrvatskomu mentalitetu, lo-

kalnoj politici i problemima s javnim natječajima. Sličnim se humorističnim diskursom javlja i Ivan Puhalo komentirajući svijet oko sebe i svoju svakodnevnicu. Pjesmom *Iz Puhalo kuta* zabavlja se mirovinom:

*S kiselim smiješkom, smežurana lica
svima javljam bez vica
da sam neki dan zakoračio u šezdeset petu
te sam u zadnje vrijeme primijetio oko sebe
sljedeće promjene na svoju štetu:*

*Sve je mnogo dalje nego što je bilo.
Dva puta je dalje do ugla
i još su dodali i brijeg.*

Po uzoru na pučke pjevače iz domovine i oni rabe riječi onako kako valja da bi komentirali društvenu zbilju. Njihovi su recipijenti redovito slušatelji, pa je i poezija koju pišu emigranti po uzoru na narodnu svedena većinom na razinu recipijenata. Ovaj verbalni folklor tipična je hrvatska pučka lirika nastala iz pera samoniklih pučkih pisaca i namijenjena je puku. Društveni su komentari, ipak, druga vrsta stvaralaštva od emigrantske domoljubne poezije jer domoljubna se poezija okreće retoričnosti gubeći svoju umjetničku snagu. Za pučke osmerce i deseterce, pak, to se ne može reći.

Ivana Bačić Serdarević naizgled se uklapa u opću sliku emigrantske poezije: žal zbog odiljanja i sjeta za korčulanskim i dubrovačkim stijenama motto su njezine lirike u prvomu čitanju. Uranjanjem u njezine pjesničke strukture pomnim čitanjem, otkriva se svijet suvremene pjesnikinje koja ne žali truda da cijeli svijet svede na komadić neba na Šipanu i čovjeku dodijeli srce kao ključ bivstvovanja i ljudskosti. Njezin je najvažniji simbol svjetionik, svjetlo koje pomaže sagledavanju, osvješćivanju putokaza. Ta se lanterna *nikada ne zaboravlja, i samo njegova svjetlost na kraju tunela znači povratak*. Svjetionici tijekom ljudske prošlosti označuju opasne hridi, obale, pomažu pomorcima i po boji svjetla s koje stijene dolazi signal. Kad je čovjek svjestan opasnosti i svojih stanja, tek tada može iščitavati putokaze i usmjeravati osjećaje i vlastita vladanja.

Sjećanje na djetinjstvo u Dubrovniku evocira pjesmom *Dvije grmuše*. Bačić Serdarević govori o dobu kada su nepromočivi šuškvanci bili *najveće dostignuće modnog dizajna*. Grmuša je mala ptičica selica, jedna od najboljih pjevica. Pjesnikinja i njezina mala prijateljica provodile su djetinjstvo u razgovoru o mnogim temama za odrasle, živeći u gradu kojim je vladala nei-maština izazvana ideološkim diktatima pa su i jeftini šuškvanci krijumčareni uz velike rizike. Kako su se selile stvarne grmuše, tako su se odselili i ljudi:

S. Listeš: *Udruga Hrvatska izvandomovinska lirika*

*Ali Ivana ne može zaboraviti kako bi se
Neda ljutila kada bi joj govorila za mnoge
predmete za kojim je žudjela: »Imam ja to
baš isto takvo na Šipanu!«*

Slikar, pjesnik i filmski redatelj Anton Perich predstavio se izborom svoje poezije u zajedničkoj zbirci *S ove strane mosta*. Stjepan Šešelj piše da su Pericheve pjesme »zapusi, kao kovitlaci vjetra što izvija se i raste i savija se, poput bure, široka, juga il maestra«.¹⁸ Ne mislimo da se ovakvim pjesničkim iskazima može nešto reći o poeziji jer je ona stvaralačko ostvarenje nadarene osobe, a ne slučajni fenomen nastao djelovanjem prirodnih sila. Kultura se može opisati kao čovjekovo ostvarenje prema onomu što je natura, priroda, ali kultura je proizvod ljudskoga uma, zamisli, htijenja i sposobnosti. Stoga je kultura sve ono što nije natura, iako se one nužno isprepleću. Svoj je umjetnički potencijal Perich ostvarivao na različitim poljima. U prvoj pjesmi *Bio sam pjesnik* predstavlja svoj odnos prema svijetu oko sebe i potrebu da bude ispunjen i sretan. Čovjekov život se ne može definirati jednom ili dvjema potrebama, on je veliki roj osjećaja, znanja, ostvarenja, nedoumica, učenja i zaboravljanja, ispunjenosti i traganja jer nije našao ispunjenje želja i znatiželja. Sve što ti se događa, kaže Perich, varljivo je, nestaje u zraku i tvoje su slave bile uzaludne:

*Slavio sam.
Slavio sam.
Jedna po jedna
Slave su se
Digle u zrak
Na krilima
I bez krila
I digle u zrak
Sa pticama
I sa molitvama.*

Pjesmom *Gdje je sredina mene* Perich definira čovjeka, ne ulazeći u arisotelovsku zamisao o logosu, riječi, jeziku i razumu. Za njega je ljudsko biće, on sam, mozaični sklop svjetlosti i membrana, ljubavi i zemlje, ravnoteže i sigurnosti, vanjskoga izgleda i unutrašnjosti. Čovjek je, kaže Perich, osoba cjelovitosti i ljepote. Njegovo je biće svojevrsna mandala, krug stabilnosti kako bi postao potpunim i višom cjelinom. Uz cjelovitost, kao da ne želi za-

¹⁸ Stjepan ŠEŠELJ, »Anton Perich«, *S ove strane mosta*, Neda Pupačić, ur., Zagreb, Astoria, New York, HKZ-Hrvatsko slovo, Hrvatska katolička misija blaženog Ivana Merza, 2008., 108.

boraviti ni svoje kršćansko naslijeđe, Perich seže i za ljepotom, koja se po tominskoj estetici ne može ostvariti bez cjelovitosti (*integritas*).

Ljubav je božanstvo pohvala je čovjekovim dvjema stranama: na jednoj su rogovima, a na drugoj krila. Čovjek ljubavi gradi kule s mnogo balkona, ali često ne uspijeva jer se one pretvaraju u kule babilonske, nesklad između onoga što se hoće i onoga što se uspijeva. Ljudska je potreba ljubav; čovjek želi biti koristan, nezlonamjeran, pravedan i odan, nastoji biti i gospodar i sluga ljubavi, pokoravati joj se i biti joj nadređen. Kako uspjeti i tijekom života pokazivati perspektivu svih svojih strana i kako razumjeti perspektive drugih ljudi, njihove potrebe i brige, njihovu korist i nezlonamjernost? Može li se čovjek usredotočiti na svačije potrebe? Da, kad krila prevladaju nad rogovima, no ti trenutci nisu trajni, povremeni su i kratki. Dakako, ljubav je, kaže Perich, vodilja odgovornosti za postupke i odnose prema drugim ljudskim bićima. Smrtnost nas tjera da snažno i brzo mičemo i planine, a sklad i odgovornost, ljubav, nam izmiču sve dok nas slabost i smrt ne sjedine s Bogom:

*A čovjek je smrtan
Sve do onog dana
Kad mu se
Sila
Pretvori u slabost.
Kad mu se sila
Pretvori
U slabost
Onda kao ljubav
Bit će i čovjek
Božanstvo.*

Školovanje i kulturalni kontekst rezultiraju stavovima da su književna djela ostvaraju elitne manjine, koja, istina, može, a i ne mora, u svoj rad i promišljanje uključiti zahtjeve naroda, njegove težnje, baštinu, raspoloženje i osjećaje prema posve određenim pojavama. Istina je, međutim, da umjetnost nije podložna elitizmu i da je previše često u povijesti dokazala suprotno: darovite su osobe stvorile najbolja umjetnička djela, zagonetno i tajnovito jezikom preoblikovavši svijest i svoje zamisli u književna djela. Ove ćemo skraćene prikaze dijela emigrantskih pjesnika završiti baš takvom darovitom osobom, koja je uspjela hrvatskim jezikom pisati dobru poeziju (p)ostavljajući u njoj tragove zemlje primateljice.

Mario Kalfić (rođ. 1977.) u rodnomu je Kaknju živio do godine 1993. kada je morao napustiti dom i preseliti se najprije u Vareš, pa u Stolac da bi godine 1999. emigrirao u Sjedinjene Američke Države, gdje je radio kao va-

rilac. Kalfić je svojim životom i poezijom pokazao hrvatske emigrantske obrasce — naporan rad na teškim poslovima da bi se preživjelo u tudini, shvaćanje da se vlastiti jezik i identitet moraju čuvati i na njemu stvarati novu vrijednost i poteškoće da se upozna publika s djelom i u domovini i u zemlji primateljici. Da živi u domovini, možda bi kritičari Kalfića približavali kvorumašima, dakako jer se radi o velikoj i heterogenoj skupini pjesnika koji su razvili autopoetike i ne slijede neku zajedničku nit. Sintaksom Kalfićeve pjesme u sebi kriju različite slojeve, heterogene su same po sebi i ustrojstvom i pjesničkim motivima. Kod Kalfića ćemo naći stihove usredotočene na osobne emocionalne procese, prognanost kao stanje trajne svijesti, ironiju i filozofijska pitanja o svijetu besmisla, nespokoja i opće nejednakosti:

*Gasim se kao veliki dimnjaci vaših i naših gradova,
što su zagađivali čist zrak
a mi obolijevali i nestajali jedan za drugim.
Stojimo u redu za smrt a nismo ni svjesni.
Sjetim se kad sam imao sjaj,
svjež upaljen plamen je nadaleko bacao zrake živosti...*

Đuro Vidmarović dobro primjećuje kako se »pjesnička riječ hrvatskog izvandomovinstva okreće novim predmetno-tematskim ishodištima, te da traži poetski kompromis, pa čak i nove vrijednosti u simbiozi s kulturnim stečevinama zemlje useljenja«. ¹⁹

V.

Članovi Udruge Hrvatska izvandomovinska lirika objavljuju zajedničke zbirke poezije na hrvatskomu standardnomu jeziku i mjesnim idiomima čakavskoga, kajkavskoga i štokavskoga narječja. Prema načelu prostornoga diskontinuiteta, dio tih pjesnika stalno boravi u zemljama primateljicama, dio ih živi i u emigraciji i u domovini, a neki su se vratili u domovinu. Kao i njihovi emigrantski prethodnici, do godine 1991., njihova poezija ne prati ni književna kretanja u domovini ni ona u zemljama primateljicama pa se može pouzdano zaključiti kako grade vlastiti model književnoga stvaranja. Prema tematskim i poetološkim aspektima moguće je njihovu poeziju razvrstati u više skupina, što ne ovisi o njihovim generacijskim zahtjevima ili pripadnostima.

¹⁹ Đuro VIDMAROVIĆ, »Hrvatski blues«, *Utkani u naše korijene*, Neda Pupačić, ur., Zagreb, Astoria, New York, HKZ-Hrvatsko slovo, Hrvatska katolička misija blaženog Ivana Merza, 2009., 49.

Srećko Listeš

The Croatian Emigrant Lyricism Association

The Croatian Emigrant Lyricism Association was established by a group of Croatian emigrants to the US within the framework of the Croatian World Congress. Soon the Association dissociated with the Congress and started to involve poets from other European countries. Since the year 2000, it has been publishing one joint poetry collection every year. This group of poets, whose members have finished various types and levels of education, is heterogeneous in terms of age and poetic expression. Some members live abroad, some have returned to Croatia, while some reside both in Croatia and the country they emigrated to. A part of them publish poetry by themselves, while some find their way to reader's eyes through joint collections. The goals of the Association include the preservation and global promotion of the Croatian language, particularly the genuine Chakavian, Kajkavian and Shtokavian local Croatian dialects that they brought with themselves from Croatia, as well as the cooperation among Croats living abroad and the protection of Croatian national identity in the world. Their poetry includes — along with the familiar, typically emigrant ideas about returning to Croatia — some existentialist, hermetic and postmodern titles which do not follow literary trends in Croatia nor in the new countries. Due to new modes of communication arising from globalization, this emigrant group challenges the accepted concept of stable and unstable emigrant groups.

Keywords: *Croatian Emigrant Lyricism Association, Croatian emigrant literature*

Portret Juana Mihovilovicha Hernándezza

Željka LOVRENČIĆ,

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu

Izvorni znanstveni rad
(primljeno: 23. srpnja 2017.)
UDK 821.134.2.09Mihovilovich Hernández, J.

U ovome tekstu autorica koja se dugo i sustavno bavi proučavanjem hispanističke Croatice, odnosno djela književnika hrvatskih korijena koji stvaraju na španjolskome govornom području kao i njihovim prevodenjem na hrvatski jezik, daje portret uspješnoga čileanskog književnika Juana Mihovilovicha Hernándezza čiji su baka i djed u tu južnoameričku zemlju došli s otoka Brača. Njegova je djela prevodila na hrvatski jezik, a tekstove o njima objavljivala u hrvatskim i čileanskim medijima. U ovome radu donosi svojevrstnu sintezu cjelokupnog rada vrsnog književnika, odnosno svoje viđenje svih Mihovilovichevih do sada objavljenih romana i zbirki pripovijesti. Osvrće se na njegov značaj u čileanskoj, ali i hrvatskoj književnosti. Tekst započinje kratkim osvrtom na uspješnost hrvatskih doseljenika u Čile, posebice na području književnosti. Navodi i druga imena istaknutih čileanskih autora čiji su preci u Čile došli iz Hrvatske, prije svega s otoka Brača. To su primjerice sada već planetarno poznati Antonio Skármeta, pisac koji je u čileansku književnost uveo tzv. «crni roman», Ramón Díaz Eterovic, najmlađi čileanski akademik i pjesnik Andrés Morales Milohnic, mladi i perspektivni magallanski književnik Óscar Barrientos Bradasic i drugi. U analizi Mihovilovichevih romana i pripovijesti bavi se tematikom tih djela, najčešćim motivima te iznosi svoje zaključke i mišljenja nekih kritičara. Također prati odjeke prijevoda njegovih djela u Hrvatskoj. Osvrće se i na piščevu vezanost uz domovinu predaka te ističe svoj poznati stav da su čileanski književnici hrvatskih korijena dio (i) hrvatske kulturne baštine.

Ključne riječi: Juan Mihovilovich, Čile, Hrvatska, iseljenišтво, romani, pripovijesti

Uvodni nacrtak

U Čileu živi mnogobrojna hrvatska zajednica. Hrvati su u tu zemlju u najvećim valovima dolazili krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća i ostvarili velike uspjehe na raznim područjima, a osobito su se istaknuli u književnosti. Danas možemo govoriti o dvjestotinjak uspješnih čileanskih književnika hrvatskih korijena. Među njima su najpoznatiji Antonio Skármeta, Ramón Díaz Eterovic, Andrés Morales Milohnic i Juan Mihovilovich Hernández kojemu je posvećen ovaj tekst. U njemu se analiziraju sva do sada objavljena Mihovilovicheva djela — romani i pripovijesti. Spominje se i nje-

gova vezanost uz zemlju podrijetla, Hrvatsku. Posebno se ističe njegov značaj kao autora univerzalne tematike, ali i kao pripadnika hispanističke Croaticae.

Uspješni čileanski književnici hrvatskih korijena

U Čileu živi oko 17 milijuna stanovnika — 1% sačinjavaju Hrvati koji uglavnom potječu s otoka Brača i koji su se naseljavali na krajnjem jugu, hladnom i vjetrovitom Magallanesu te na krajnjem sjeveru, u pustinjskoj i vrućoj Antofagasti. Poslije kreću prema glavnome gradu Santiagu, a ima ih i u drugim mjestima te gostoljubive zemlje.

Hrvati su se u Čile počeli doseljavati na kraju 19. i početkom 20. stoljeća, osobito između 1890. i početka Prvoga svjetskog rata. Ali, dolaze i prije toga velikog vala. Hrvatski su iseljenici dolazili bez materijalnih sredstava i obično bez ikakve škole.

Ugledni sveučilišni profesor i jedan od najboljih poznavatelja čileanske književnosti Cedomil Goic kaže da se Hrvate spominje već u kolonijalnoj književnosti i u starim kronikama. Primjerice, u poemi *Araucana*, temelju čileanske književnosti koju je napisao mladi Španjolac Alonso de Ercilla, na nekoliko se mjesta spominje Ivan Andrea. Goic ga predstavlja kao Hrvata odnosno Slavonca. Taj se Hrvat navodno zatekao u Čileu u vrijeme kad je Pedro de Valdivia udario temelje današnjega glavnog grada Čilea — Santiaga.¹

Hrvati u Čileu zauzimaju istaknuta mjesta u mnogim društvenim segmentima — politici, gospodarstvu, znanosti, umjetnosti, ali iznad svega istaknuli su se u književnosti. Naime, u toj zemlji djeluje dvjestotinjak pisaca hrvatskog podrijetla. Naravno, oni su čileanski pisci jer pišu na svojem materinjem jeziku — španjolskome, ali s obzirom na njihovo hrvatsko podrijetlo i činjenicu da se uz još neke elemente koji ga dokazuju vrlo često koriste i hrvatskom tematikom, možemo ih smatrati (i) dijelom naše kulture i baštine.

Profesor Jerko Ljubetić, najveći hrvatski istraživač pisaca naših korijena u Čileu, uvodi i rabi izričaj čilo-hrvatski pisci. Taj je termin ispravan ako se odnosi samo na pisce hrvatskog podrijetla u Čileu, no potomaka Hrvata ima i u drugim zemljama Južne Amerike (Argentini, Peruu, Venezueli...), pa sam kao širi termin upotrijebila izraz *hispanistička Croatica*.²

Među uspješnim književnicima hrvatskih korijena u Čileu posebice se ističu četvorica: Ramón Díaz Eterovic, Andrés Morales Milohnic, Antonio Skár-

¹ Jerko LJUBETIĆ, *Hrvatska/Čile (Croacia/Chile)*, Zagreb, Društvo hrvatskih književnika, 2000., 12.

² Željka LOVRENČIĆ, *Hispanistička Croatica. Tri naraštaja čileanskih pisaca hrvatskog podrijetla*. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2011.

meta, i Juan Mihovilovich Hernández. Svi su oni vezani uz zemlju svojih predaka, djedova i baka, dolaze u Hrvatsku i njihova se djela kod nas prevode. Skármeta je podrijetlom s Brača, pripada trećem naraštaju Hrvata i jedna je od najznačajnijih figura u suvremenoj čileanskoj i hispano-američkoj književnosti; dobitnik je mnogo nacionalnih i međunarodnih nagrada i priznanja. O njemu je napisano nekoliko knjiga. Díaz Eterovic, također po majčinoj strani s Brača, značajan je pisac koji je u čileansku književnost uveo tzv. crni roman. Andrés Morales Milohnic, sin dvoje izbjeglica — iz Španjolske (otac zbog Franca) i iz Jugoslavije (majka zbog Tita) — najmlađi je član Čileanske akademije za jezik, poznati pjesnik i sveučilišni profesor. Majka mu je rodom s otoka Krka.

Životopis

Ovaj će se rad baviti pravnikom, sucem, pjesnikom, romanopiscem, esejistom i pripovjedačem Juanom Mihovilovichem Hernándezom (1951.) koji je u izvrsnim romanima i sjajnim pripovijetkama nekako najviše vezan uz svoje hrvatske korijene.

Mihovilovich Hernández rođen je u Punta Arenasu, gradu na krajnjem jugu Čilea u kojemu danas živi oko 60.000 Čileanaca hrvatskih korijena. Odrastao je u dijelu koji se naziva »hrvatska četvrt« i odakle potječe niz drugih značajnih čileanskih književnika hrvatskog podrijetla (Roque Esteban Scarpa, Nicolás Mihovilovic, Ernesto Livacic Gazzano i drugi). Njegovi djed i baka po ocu, Juan Mihovilović Jakšić i Eva Jakšić Tomičić, došli su u Čile s Brača.

Osnovnu i srednju humanističku školu polazio je u Punta Arenasu. Pravo je studirao u Concepciónu, a zadnju je godinu završio u Ekvadoru jer je zbog političkog djelovanja bio izbačen sa studija.

Mihovilovich u svojim djelima često opisuje ljude koji žive u »hrvatskoj četvrti« njegova rodna grada, ulice koje su popločavali naši zemljaci, nogometno igralište, rijeku Minas, male dućane i krčme, prijatelje i rođake. Sjeća se obiteljske kuće u ulici Prolaz Estébana Ruiza koja se križa s Ulicom Sarmiento. Zbog očeva zanimanja (žandar) sa sedamnaest godina preselio se u Linares i započeo studij prava na sveučilištu u Concepciónu.

Piše od sedamnaeste godine — počeo je s poezijom, a nakon toga posvetio se prozi. Kao 24-godišnjak napisao je prvi roman.

Objavio je romane *La última condena (Posljednja osuda)*,³ *Sus desnudos pies sobre la nieve (Njezine bose noge po snijegu)*,⁴ *El contagio de la locu-*

³ Juan MIHOVILOVICH, *La última condena (Posljednja osuda)*, Santiago de Chile, Pehuén, 1980., 1983.

ra (*Zaraza ludila*),⁵ *Desencierro (Oslobodenost)*,⁶ *Grados de referencia (Referentni stupnjevi)*,⁷ *El asombro (Čuđenje)*⁸ i *Yo mi hermano (Ja moj brat)*⁹ te zbirke pripovijedaka *El ventanal de la desolación (Prozor nad pustoši)*,¹⁰ *El clasificador (Razvrstavač)*,¹¹ *Restos mortales (Posmrtni ostatci)*,¹² *Los números no cuentan (Brojevi ne govore)*¹³ te *Espejismos con Stanley Kubrik (Očaranost Stanleyjem Kubrikom)*.¹⁴ Dobitnik je brojnih nagrada — za poeziju su mu, između ostalih, dodijeljene: Čileanska nagrada Odjela za kulturu (1977.), argentinska nagrada *Julio Cortázar* (1985.) i nagrada *Antonio Pigafeta* Sveučilišta u Magallanesu. Godine 1980. objavljuje prvu verziju romana *Posljednja osuda* za koji dobiva nagradu *Pedro de Oña* i nagradu na književnim igrama *Gabriela Mistral*. Predstavljao je Čile na I. hispanoameričkom kongresu mladih pisaca održanom u Madridu 1985. godine.

Nedavno je (26. svibnja 2017.) postao članom Čileanske akademije za jezik i pridružio se uspješnim čileanskim književnicima hrvatskih korijena Andrésu Moralesu Milohnicu, Eugeniju Mimici Barassiju i Christiánu Formosu Bavichu.

Među glavnim obilježjima književnosti Juana Mihovilovicha ističemo poetsko ozračje, njegovu naklonost slabima i obespravljenima, snove, fantazije, unutarnji svijet, opise malih mjesta, grotesku, traženje smisla života... Mihovilovich je zagledan u ljudsku dušu i s velikim zanimanjem prati ljudsko ponašanje. Privlače ga unutarnji svjetovi ljudi otrgnutih od svoje sredine, ponekad lišenih osnovnih uvjeta da budu ljudska bića. Rado poseže za elementima fantastične književnosti. U njegovim su djelima razvidni i nostalgija te

⁴ J. MIHOVILOVICH, *Sus desnudos pies sobre la nieve (Njezine bose noge po snijegu)*, Santiago de Chile, Editorial Mosquito, 1990.

⁵ J. MIHOVILOVICH, *El contagio de la locura (Zaraza ludila)*, Santiago de Chile, LOM, 2006.

⁶ J. MIHOVILOVICH, *Desencierro (Oslobodenost)*, Santiago de Chile, LOM, 2008.

⁷ J. MIHOVILOVICH, *Grados de referencia (Referentni stupnjevi)*, Santiago de Chile, LOM, 2011.

⁸ J. MIHOVILOVICH, *El asombro (Čuđenje)*, Santiago de Chile, Simplemente editores, 2013.

⁹ J. MIHOVILOVICH, *Yo mi hermano (Ja moj brat)*, Santiago de Chile, LOM, 2015.

¹⁰ J. MIHOVILOVICH, *El ventanal de la desolación (Prozor nad pustoši)*, Santiago de Chile, Editorial Mosquito, 1989., 1993.

¹¹ J. MIHOVILOVICH, *El clasificador (Razvrstavač)*, Santiago de Chile, Pehúen, 1992.

¹² J. MIHOVILOVICH, *Restos mortales (Posmrtni ostatci)*, Santiago de Chile, LOM, 2004.

¹³ J. MIHOVILOVICH, *Los números no cuentan (Brojevi ne govore)*, Santiago de Chile, Editorial Mosquito, 2008.

¹⁴ J. MIHOVILOVICH, *Espejismos con Stanley Kubrik (Očaranost Stanleyjem Kubrikom)*, Santiago de Chile, Simplemente editores, 2017.

duboki osjećaji. Često opisuje krajolik rodnog kraja i posvećuje se psihološkom razvoju likova.

Mihovilovich pripada naraštaju osamdesetih godina ili »naraštaju državnog udara« kako ga još nazivaju. Čileanski kritičari smatraju ga velikim piscem — primjerice, Jaime González C. 1993. godine naglašava da je »energičan, tečnog stila, da vlada jezikom-idejom i slikom riječju te da u njegovu tekstu nema ničega što pretječe ili nedostaje.«¹⁵

Mihoviloviča krasi i velika humanost. Bio je jedan od najodvažnijih branitelja ljudskih prava u vrijeme diktature Augusta Pinocheta. Zbog političkih problema, od 1973. godine blizak je Crkvi. Tome svjedoči i knjiga o životu i djelu biskupa Camusa¹⁶ koji je također zastupao osiromašene, marginalizirane, progonjene i nestale u tom razdoblju čileanske povijesti i koji se, kao i Juan Mihovilovich, borio za ljudska prava.

Romani

Radnja prvoga Mihovilovičevog romana *Posljednja osuda* odvija se u zabačenom mjestu Yumbelu u blizini grada Concepcióna, poznatom po religioznosti stanovništva, koje svake godine privlači tisuće vjernika i trgovaca. U tome mitskom mjestu živi glavni junak César Enrique čiji je život osuđen na vječitu patnju i progon zbog njegovih gotovo monsturoznih tjelesnih nedostataka. Mihovilovich kroz Césarov život opisuje i dekadentni način življenja u učmaloj sredini na krajnjem jugu Čilea ili negdje drugdje gdje su tradicionalne obiteljske vrijednosti, kultura itd. samo privid i u kojoj su međuljudski odnosi vrlo loši. Yumbel može predstavljati čileansku provinciju sličnu mnogima u Latinskoj Americi, ali i univerzalnu. Uz opise učmale provincijske sredine, ozračje sna i ludila, pisac vješto kombinira mitski diskurs i svakidašnji govor te stvarno i fantastično, odnosno obično i prozaično s magičnim i čudesnim. Kritika ukazuje na utjecaj Gabriela Garcíje Márqueza i njegova *Maconda*, Juana Rulfa i njegove *Comale te Fuentes*, Cortázar i Kafke. Mihovilovich pak tvrdi da ga je nadahnuo Dostojevski i njegova slavenska duša.

Za razliku od prvog romana koji je na tragu magijskog realizma, radnja djela *Njezine bose noge po snijegu* vezana je uz pišćeve korijene, rodni grad Punta Arenas i hrvatsku iseljeničku zajednicu kojoj je djelo i posvećeno. Ovaj zanimljiv modernistički roman pun je melankolije i nostalgije svojstvenih i drugim čileanskim piscima hrvatskog podrijetla. U njemu Mihovilovich opisuje svoje djetinjstvo u »hrvatskoj četvrti« u Punta Arenasu. Čileanska ga je kritika vrlo dobro ocijenila. U romanu su osobito istaknute veze između maj-

¹⁵ Isto, 72.

¹⁶ J. MIHOVILOVICH, *Camus Obispo*, Santiago de Chile, Rehue, 1998.

ke i sina; majka je središnji lik. U tome kratkome djelu bez radnje i dijaloga nižu se prizori i događaji, snovi i simboli. Ono je vrlo slojevito, zgusnuto, puno sjećanja na bolno djetinjstvo, metaforično. Majčino čudno ponašanje, njezina bolest i patnje snažno pokreću osjećaje ranjivog dječaka. Možemo reći da se radi o zapisu o djetinjstvu punom asocijacija te filozofskih i književnih reminiscencija. Kritičar René Ariste Rojas u svojem nikada objavljenom eseju *La catedral sumergida (Uronjena katedrala)*, dvostruko dužem od samog romana, povezuje ovo Mihovilovičevo djelo sa starogrčkim mitovima, nekim djelima kršćanskih svetaca i piscima Baudelaireom i Sartreom. Ukazuje na sličnost imena Adriane u romanu i Arijadne, kćeri kralja Minosa koja je pomogla Tezeju da u labirintu ubije Minotaura.

Roman *Njezine bose noge po snijegu* zahtijeva posebnu čitateljevu pozornost. Prije svega, radi se o nostalgичnom sjećanju na piščevo djetinjstvo u »hrvatskoj četvrti« u Punta Arenasu te na majku koja je bolovala od epilepsije i često bosa hodala po snijegu. Njezine bose noge koje hodaju po snijegu simboliziraju beznadnost, stanje između jave i snova. U romanu se opisuju i piščev brat zanesen brojkama, sestra zaljubljena u bjelinu i snijeg, šutljivi i povučeni otac te djed iz Dalmacije. U djelu se nadrealizam uspješno prepleće s realizmom. Česti su motivi samoća, razgovori s Bogom, metafizika.

O ovome romanu Mihovilovich između ostaloga kaže: »Želim zaboraviti mračne dane za kojih je moja majka izlazila i bez žurbe gacala po snijegu. Želim zaboraviti ta koljena koja se nadimlju od vlage, a zatim prolaze kroz vrata koja moramo zamisliti. U zaboravljenoj sobici u potkrovlju želim ostaviti sve besanice koje su me snagom povremenih ponavljanja odviše oslabile i pobrkale mi godišnja doba i listove kalendara.«¹⁷

I dodaje: »To da moja majka bosonoga hoda po snijegu, bilo je već odavno poznato većini ljudi u našoj četvrti. U početku na nas nije odviše djelovalo to što nas povezuju s neobuvenom ženom. Lauru, Pablita i mene nije se ticalo što mišljenja drugih predstavljaju u životu naše obitelji. Međutim, kako se odnosi među ljudima kad-tad svedu na zloradost, podmukla dobacivanja, prikriveno izrugivanje, sve veća javna poruga izgnala nas je, a da to nismo primijetili, u neko duhovno i tjelesno zatočeništvo.«¹⁸

Kritičar Jorge Montealegre pak kaže: da bi se čitalo ovaj Mihovilovičev roman treba se noću smjestiti ispred prozora te gledati kako pada snijeg i prolaze sablasti.¹⁹

¹⁷ J. MIHOVILOVICH, *Njezine bose noge po snijegu*, Jerko Ljubetić, prev., Split, Naklada Bošković, 2004., 22-23.

¹⁸ Isto, 49.

¹⁹ Mario VERDUGO, »Restos Mortales de Juan Mihovilovich«, <http://www.letras.mysite.com/jm120505.htm>. P0ristup ostvaren 2. 9. 2017.

Ovaj je roman prožet dubokom tugom dječaka čija bolesna majka bosa hoda po snijegu, a uz snijeg i njegovu bjelinu, sablasnom i tužnom ozračju pridonosi i mnogo predmeta koje pisac usput opisuje — primjerice drvo ili glazbena kutija.

U romanu *Oslobođenost*, koji neki kritičari (José Premis, Claudio Godoy) ubrajaju među najbolje suvremene čileanske romane, Mihovilovich se vraća na neke dijelove iz romana *Njezine bose noge po snijegu* i objašnjava ih. (Primjerice, ubojstva galebova, očevu inertnost, majčinu nesreću). Posebnu ulogu daje djedu koji je došao iz Dalmacije.

U tome djelu pisac se izravno obraća čitatelju, zapravo vodi s njim monolog (ne dijalog!). Javlja se iz podzemne galerije okružen kostima i uronjen u žitko blato, zatvoren, pretučen i nekoliko puta smaknut. Razmišlja o svojim najdubljim osjećajima, stanjima i spoznajama, odnosima među ljudima i svojom obitelji. U solilokviju glavni si junak, čovjek srednje dobi rođen na nekome nepoznatom području koje podsjeća na jug Čilea, postavlja vječna pitanja. Možemo reći da se radi o monologu na 227 stranica u kojemu se prepleću najuzvišenija stanja svijesti, maštarije i fantastični elementi.

U romanu *Zaraza ludila* radnja se odvija u tri dana u malom provincijskom mjestu. Glavni je junak sudac koji se nalazi između zdravog razuma i ludila. U ovome djelu, kao i u *Posljednjoj osudi*, Mihovilovich putem opisa života u provinciji obrađuje univerzalne teme. Knjiga posvećena Reneu Aristeu Rojasu priziva u sjećanje Mariju Luisi Bombal, Juana Rulfa, Marcela Prousta i Alberta Camusa, a iznad svega Franza Kafku. Na uspješan način, pisac u njoj spaja imaginarno i zbiljno, svakidašnje i apsurdno. Sve je to logičan slijed kaosa svijeta u kojemu živimo. U ovoj se prozi posebno ističe psihološka razrada svakoga detaljno opisanog lika; Mihovilovich vodi računa o svakom aspektu, o svakoj pojedinosti, o mjestu i vremenu u kojem se radnja događa. Uspijeva opisati ono najsuptilnije u ljudskoj duši, a ti opisi čine tekst još ljepšim i poetičnijim.

Čitava se radnja uspije odvititi u samo tri dana. To je dovoljno da se opišu život i posao suca u provinciji *koji luta između zdravog rasuđivanja i apsurda* kao što je rekao Roberto García González na predstavljanju knjige u Linaresu 2006. godine i što je razvidno u ovome kratkom razgovoru:

— *Ab, ako prihvaća zarazu ludila, onda to nije bilo koja bolest! Možeš je jednostavno dobiti virusno. Pomisli na bakteriju, ali mu nijedna ne padne na pamet.*

Bakterija mišljenja — reče u sebi i nasmiješi se.

*A virus pogleda? Nije li primijetio da se čak u najsmjernijim očima krije opakost?*²⁰

Ovaj roman je mješavina autobiografije i fikcije. Tekst se može shvatiti kao čista noćna mora i kritički opis provincije. U njemu se uspješno suprotstavljaju humano i nehumano, a animalizacijom suca dokazuje se da je sve na svijetu moguće i promjenljivo.

Referentni stupnjevi još je jedan u nizu zanimljivih romana Juana Mihovilovicha. U njemu opisuje vrijeme diktature u Čileu koje je za mnoge Čilence bilo strašno. Dijelom se opisuje sudbina Juanovog prijatelja oca Sergija Hernándezza, pripadnika reda kapucina, koji je u vrijeme državnog udara bio socijalist i kojega su kao osamnaestogodišnjaka uhitili. Preživio je najgora zvjerstva o kojima se u romanu govori u prvom licu, točnije jedna osoba pripovijeda drugoj o patnjama ljudi u doba diktature. U djelu se opisuje razdoblje čileanske povijesti od 1973. do 1995. godine i iznosi mišljenje o politici i vjeri. U njemu ima metafizičnosti i ezoteričnosti, a usprkos svemu, i dalje se traže radost i ljepota življenja.

U romanu *Čuđenje* Mihovilovich analizira katastrofu koja je pogodila Čile u veljači 2013. godine u kojoj je i sam ostao bez kuće. U toj nekonvencionalnoj knjizi opisuje fantazmagorijski svijet bez glavnog junaka — nakon katastrofe ostali su samo čovjek i pas. Sve oko njih je užas, tišina, tjeskoba. Pojavljuju se tek pokoja ptica i neka druga životinja. Unutarnjim monologom pisac opisuje razaranje tijela i duše na način koji je već rabljen u romanima *Oslobođenost* i *Zaraza ludila*. Čovjek i pas lutaju pustim i osamljenim krajolikom pokraj njegove razrušene kuće. On je sam sa svojim mislima i neizvjesnošću. U oči nam posebno upada besprijeekorna struktura vrlo istančano napisanog djela. Neke su scene posebno dirljive — primjerice kad u potpuno opustošenom krajoliku, nalik krajoliku u vrijeme rata, čovjek pronalazi šarenu lutku koja ga podsjeća na nekadašnju radost življenja i životno veselje. Protagonista romana autor potpuno isključuje iz stvarnosti — opisuje samo njegovo duševno stanje u trenucima kad mu je jedini sugovornik pas. Usprkos svemu, taj se naizgled izgubljen čovjek svom svojom snagom i s puno volje uzda u svoj razum i vjeruje da će uspjeti krenuti dalje. Oko njega se s jedne njegove strane nalaze užas i ruševine, a s druge se naziru svjetlost, sloboda i sklad. Premda si čitatelj u jednome trenutku postavlja pitanje je li taj čovjek mrtav i bori li se protiv sjena, na kraju spoznaje da se ipak čvrsto drži za život i nada novome početku.

²⁰ J. MIHOVILOVICH, *Zaraza ludila*, Jerko Ljubetić, prev., Split, Naklada Bošković, 2007., 156.

Najnoviji roman Juana Mihovilovicha naslovljen je *Ja moj brat*. Slično kao u romanima *Zaraza ludila* i *Oslobođenost*, i ovdje se opisuju život i smrt, nasljeđe predaka, izgubljene iluzije, fizički život, ali i složeni mentalni procesi, ludost. Autor nam zapravo govori o svome životu i o životu svojih sunarodnjaka na jugu ili u središnjem dijelu Čilea. Piše o osobnom iskustvu, ali i o iskustvima drugih ljudi; kreće od općega prema pojedinačnom. Razvidno je da je glavni junak sam autor jer je rođen 1951. u Punta Arenasu i radi kao sudac u Cureptu. Radnja romana u kojemu se opisuje strašno povijesno razdoblje počinje *in medias res*, pitanjima *Je li se to uistinu dogodilo? Je li to istina?* Slijedi niz autobiografskih elemenata — Mihovilovich opisuje svoje djetinjstvo, studentski život, ženidbu, razvod. Također govori o sklonosti književnosti i glazbi, iznosi mišljenje o prijateljstvu, filozofiji, demokraciji. Govori nam o svojim osobnim vezama te političkoj aktivnosti. Radi snažnijeg dojma prepleće različite književne forme kao što su biografija, esej i književna kritika i ne rabi dijalog. U djelu prevladava ispovjedni ton i imamo osjećaj da se autor obraća nekom nevidljivom sugovorniku.

Djelo se može smatrati i knjigom o diktaturi kakve su u Latinskoj Americi prilično česte. Posebno je naglašen osjećaj krivnje jer je pišćev brat bio uhićen umjesto njega. Umjesto romanom, možda bismo ga mogli nazvati ispovjednom prozom u kojoj autor prepleće svoja i tuđa razmišljanja. Zapravo, *Ja moj brat* štivo je o unutarnjoj čovjekovoj pustoši. Pustoši čovjeka koji si postavlja osnovna egzistencijalna pitanja i kroz shizofreniju starijeg brata opisuje i krizu modernog svijeta. Govoreći o svemu onome o čemu je godinama šutio, Mihovilovich stvara očajan, neprestano uznemiren lik koji je njegov glavni neprijatelj, koji ga neprestano zlostavlja. Ali, brat je i pišćev *alter ego* bez kojega on ne može. *Ja* i *ti* su nerazdvojne poveznice čileanske prošlosti i sadašnjosti.

Pripovijesti

Osim što je izvrstan romanopisac, Mihovilovich je i vrstan pripovjedač. To potvrđuje i njegova prva zbirka *Razvrstavač* koja se sastoji od 21 pripovijetke i koja je postala srednjoškolska lektira. Za nju poznata književna kritičarka Marta Larrain kaže kako »zapravo sintetizira pišćeve najbolje prozne vrline i dar za pričanje priča te je gipka proza tamnih tonova, vrlo male upotrebe dijaloga, škrta opisa, ali nadasve bogata«.²¹

U zbirci se, uglavnom u prvom licu, opisuju marginalizirani, anonimni ljudi bez nade koji se nalaze negdje između sna i jave. Žive na marginama dru-

²¹ J. LJUBETIĆ, »Proza Juana Mihovilovicha, čileanskog pisca hrvatskog podrijetla«, *Dubrovnik* 10 (1999) 1-2, 97.

štva u nekom reduciranom prostoru — to su starci u ubožnici, osobe progone zbog politike, dementni ljudi, prostitutke, preljubnici, ljudi koji imaju probleme na poslu...

Priče ne obilježavaju događaji nego čudno ozračje koje je takvo zbog nazočnosti smrti, ludila i neiskazanoga vremena. Likovi su osuđeni na začudnost, patnju i progon; njihov je svijet prepun pogrešaka, nesavršenosti, frustriranosti, nesreća, nestanaka, neuspjeha. Također nailazimo na tjeskobu, nesigurnost, smrt, besmislenost. U većini pripovijesti pripovjedačem upravlja autor... Zbog samoće koja ih obavija, stvarnost je nesigurna i likovi stoga traže sklonište od prijetećega i negostoljubivog vanjskog svijeta. Mihovilovich uglavnom opisuje njihov unutarnji svijet. Od pripovijesti iz te zbirke, možda nas na razmišljanje najviše potiču *Razvrstavač* i *Ubožnica*.

Poznato je da ovaj pisac žali slabe osobe i voli ih pretvarati u junake — i u ovome je djelu tako. I ovdje su mu likovi vrlo nostalgичni i duboko osjećajni. U knjizi posvećenoj njegovome sinu Pablu tako susrećemo čovjeka koji čitav život s puno ljubavi razvrstava poštu u poštanskom uredu i na kraju dobiva otkaz te djevojku koja mora zarađivati za život prvo kao kućna pomoćnica, a zatim kao plesačica u baru; ovdje se govori o sudbinama ljudi u staračkome domu, o onima koji više vjeruju u smrt nego u život... Sve se to odvija u magičnome i čudnom, ali ipak životnom ozračju kao primjerice u pripovijesti *Razvrstavač*:

Otpušteni ste — rekli su mi bez imalo sjete. U tim je slučajevima jedini moguć odgovor s teškoćom progutati slinu i osjećati kako ti se grlo stišće. Možda nemarno promatrati uokvirenu sliku na pisaćem stolu ili diplomu koja visi na zidu. Zbog toga je prirodno da se sada pognute glave povučem i da mi se odlazak iz prizemlja na ulicu učini beskrajnim. Činilo mi se da prolazim grobljem zapečaćenih omotnica dok su me pritiskali golemi poštanski pretinci.²²

Iako mu priče imaju obilježja realističke proze, u složenijim situacijama dolazi do izražaja psihološki razvoj likova. Kao u romanima, i u pripovijetkama se osjeća utjecaj Rulfa i Dostojevskog. U njima se također prepleću uspomene na piščevo djetinjstvo i mladenačko doba, na hladnoću vjetrovitog Magallanesa. Jezik kojim su napisane jednostavan je, običan, jer njime se najbolje otkriva i opisuje očajna i usamljena čovjeka. Naš pisac uglavnom nije optimističan, ali je poseban jer svojim istančanim načinom pisanja i profinjenim

²² J. MIHOVILOVICH, *Razvrstavač*, Željka Lovrenčić, prev., Split, Naklada Bošković, 2014., 12.

jezikom potiče čitatelja da uroni u teme koje bi možda rado izbjegao. Diskretno nas navodi da razmislimo o sebi, o ljudima oko nas, o životu i smrti.

U zbirci *Posmrtni ostatci* Juan Mihovilovich Hernández još jednom potvrđuje svoj osebujni stil. I u njoj nailazimo na teme koje su na ovaj ili onaj način uvijek prisutne u nizu njegovih djela: samoća, smrt, ludilo, neizvjesnost, ljudi koji žive na rubu. Mihovilovich nastoji prikazati suvremenoga čovjeka koji preživljava u apsurdnome, nelogičnome, ravnodušnom i okrutnom svijetu. Preko njegovih junaka otkrivamo i njegove dvojbe, tjeskobe i boli, ali autor pritom ne zapada u stereotipe. Vrlo često svoje likove smješta u mala mjesta s juga Čilea kao što su ona u rodnoj mu pokrajini Magallanes te Talca, Linares ili Curepto, a događaji su često vezani uz jesensko doba kad vladaju prividni mir, melankolija i mračni tonovi. Na takvim se prostorima i u takvim ugođajima događa osobna ili kolektivna drama.

Ova zbirka obuhvaća dvadeset i osam kratkih i vrlo kratkih pripovijedaka koje povezuje tema pokapanja — fizičkoga, emocionalnog ili mentalnog, različitih osoba. Iako žrtve vlastite prirode, ambicija i ograničene svijesti, te osobe stoički podnose sudbinu i ujedno otkrivaju da je stvarni život samo privid u kojemu se sjedinjuju stvarno i fantastično, varljive igre, toplina i tajanstvenost životinjskoga svijeta, prolazne strasti i tjeskobne potrage za njima.

U ovim pripovijetkama gotovo nema dijaloga. Pisac nas radije vodi stazama vrlo misaonih monologa kroz koje čitatelji uranjaju u jedinstven svijet u kojemu nailaze na slaba bića kojima je potrebna zaštita ili izazivaju sažaljenje. On ta stvorenja uspješno pretvara u junake iako su neuspješni, izgnani iz društva, čudni. Tako je u pripovijesti *Opsjednutost plavim* glavni junak gubitnik u ljubavi, čitavoga života zaljubljen u plavušu koja ga je u mladosti odbila i ismijala, nostalgičar koji tu ženu prati i onda kad je već baka. U pripovijesti *Redovni put* Mihovilovich opisuje muškarca spremnog na sve kako bi dobio mjesto glavnoga kadrovika u tvrtki, muškarca koji zavodi svoju moćnu i ružnu šeficu, napušta ženu i dotadašnji život i potpuno se posvećuje karijeri. U pripovijetki *Rocky* govori se o psu lotalici koji usprkos udobnosti koja mu je pružena u jednoj kući nikada ne zaboravlja nanesenu uvredu i dostojanstveno odlazi od kuće. Elemente fantastike pronalazimo pak u pripovijetkama *Vrsta u istrebljenju* u kojoj se nakaza zaljubljuje u ljepoticu i zbog ljubomore ubija njezinoga mladića te u priči *Posmrtni ostatci* u kojoj je glavni lik opsjednut grobovima, smrću i mjestom gdje će ga pokopati. Još kao dijete posjećivao je groblje i izabrao svoje mjesto. Kad je odrastao, postaje grobar i osobno se brine da mu ga nitko ne zauzme i da čeka na njega ... Ova je pripovijetka svojevrsna oda smrti koja ne plaši nego umiruje. Svakako treba spomenuti i priče *Lunapark* i *Mačke* (Mihovilovich često piše o

životinjama — psima, mačkama, pticama, ali bez sretnog završetka jer su životinje obično žrtve ljudske okrutnosti). Pripovijetka *Lunapark* na čitatelja djeluje pomalo tjeskobno i izaziva pritisak koji nas guši. Mihovilovich se i u njoj otkriva kao dobar promatrač ljudskog ponašanja i vrlo humana osoba. Često opisuje okrutnu opsjednutost nečim, čudnovate osobe, rabi elemente fantastike i psihološke elemente, a piše i mini-priče.

Takve i slične teme izmjenjuju se i u ostalim njegovim pripovijetkama u kojima se uglavnom opisuje svijet tjeskobe i postavlja pitanje što je stvarnost, a što privid. Iako njegove priče ne odišu optimizmom, Juan Mihovilovich je zanimljiv pisac koji plijeni pažnju čitatelja svojim nesvakidašnjim temama, oštrom ironijom i vješto napisanim djelima.

U knjizi pomalo kabalističkog naslova *Brojevi ne govore* prikupljene su pripovijesti iz zasebno objavljenih zbirki *Prozor nad pustoši*, *Razvrstavač* i *Posmrtni ostatci*.

Prozor nad pustoši, zbirka 98 pripovijesti, doživjela je dva izdanja — 1989. i 1993. godine. U pričama prikupljenim u njoj Mihovilovich opisuje svijet pogrešaka i izglubljenost; i ovdje su likovi na rubu stvarnosti, smrti i snova. I u njoj nailazimo na prostore koje redovito susrećemo u autorovu cjelokupnom opusu — mala mjesta na jugu Čilea. I u ovim se pripovijetkama događaji odvijaju ujesen, u tugaljivome i mračnom ozračju u kojemu se odjednom narušava mir i rađa kolektivna ili pojedinačna drama. Ali, unatoč kaosu i očaju, u pripovijetkama se javlja i slabašna nada.

U zbirci *Brojevi ne govore* Mihovilovich prikuplja približno polovicu svojih napisanih priča. Tematika im je slična — prisjećanja i razmišljanja autora koji je pomalo sentimentaln, ali i mračan i razočaran dok opisuje tunele u koje se zatvaraju ljudska bića, ravnotežu koju uspostavlja priroda, nježnost koju bude neki dragi nam ljudi. Iz zbirke *Prozor nad pustoši* svakako treba izdvojiti pripovijetku istoga naslova, onu *Starac sa štapom* ili *Mi smo bili krivi*, *Ruperto* koje u čitatelju izazivaju osjećaj tjeskobe, ali nas ujedno potiču na razmišljanje o smislu života.

U njoj pisac obrađuje svoje omiljene teme i piše o teškim životnim situacijama, razmatra činjenicu da je planet Zemlja u općoj opasnosti, da je čovjeku teško postići sreću i blagostanje, da se umjetnici i intelektualci ne brinu previše o čovjekovoj neizvjesnoj sudbini, o njegovoj osobnoj krizi. Vrlo je zanimljiva priča *Delirij*:

Oh, tako je podla, tako prljava, bezvrijedna i prisutna u svemu poput ljepljive tvari kojom se hvata kukce i djecu, djecu i kukce, i tako dalje, stoljećima. Tada, ne bez pritajenoga blistavog ponosa, kažem samome sebi da je bolje rastvoriti zastore koji iz-

Ž. Lovrenčić: *Portret Juana Mihoviloviča Hernández*

vana izgledaju kao željezne šipke postavljene iz estetskih razloga kako bi se prolaznici dok idu kupiti kruh za užinu u pet sati poslije podne ili pročitati novosti na kiosku na uglu mogli diviti mojoj slobodi u ta tri kvadrata, zbog čega vlasnik kioska, kako mi je pred nekoliko dana rekao, ozbiljno misli naplaćivati neku vrst cestarine kako bi izbjegao neprestane gužve koje osim što prekidaju normalan prolaz pješaka, prijete da će uništiti ono što ga je koštalo napora i žrtvovanja jer zbog čega je imao snažne i čvrste ruke, ako ne zbog toga da si zaradi za život svojom malenom, ali lijepo uređenom građevinom, što mu je drugo preostajalo, gospodine?²³

Najnovija Mihovilovičeva zbirka pripovijesti je *Očaranost Stanleyjem Kubrikom*. Glavni junak Ivan Aldrich pišćev je *alter ego*. I ovdje u mnogim pripovijestima rabi autobiografske elemente i opisuje svoj život u Punta Arenasu, ulične borbe, ljubomore, napade životinja, prve ljubavi, prijateljska druženja, prirodu... Ovdje Mihoviloviča još jednom otkrivamo kao mislioca, filozofa i vještog proučavatelja ljudskog uma kojemu je pisanje čin oslobađanja i način da se liši straha od budućnosti.

Vežanost uz Hrvatsku

Kod nas su u izdanju Naklade Bošković iz Splita objavljena dva Mihovilovičeva romana — *Njezine bose noge po snijegu* (2004.) i *Zaraza ludila* (2007.) te zbirka pripovijesti *Razvrstavač* (2014.). Također mu je prevedeno više pripovijesti u hrvatskim književnim časopisima — *Književnoj Rijeci*, *Dubrovniku*, *Republici*. Uglavnom ga prevodimo Jerko Ljubetić i ja koji ga i dobro poznajemo. Zanimljiv je podatak da Ljubetić u svojoj knjizi *Suhoziđe* objavljenoj 2007. godine rabi neke elemente koji su bliski i Mihoviloviču (primjerice, sličan im je jedan ženski lik — kod Ljubetića se radi o konobarici, kod Mihoviloviča o djevojčici iz romana *Zaraza ludila*).

Juan Mihovilovich često objavljuje moje prikaze svojih knjiga na web stranicama u Čileu, a jednu je pjesmu posvetio i Borisu Maruni. Objavljena je u zbirci *Los Idus de Marzo Sobreviven (Preživljavaju Ožujске ide)* i dvanaesta je od ukupno osamnaest. Naslov pjesme je *B. M. posvećeno*. Među ostalim, Mihovilovich kaže: *Danas sam te otkrio stari prijatelju/Nosio si ime drugog čovjeka/Kao nešto učestalo i uvijek novo,/Danas si stigao izdaleka u tihom odsuću/smrtnih trenutaka što se raspršuju,/I nisam te bio zamijetio./Tvoja*

²³ J. MIHOVILOVICH, »Delirij«, Željka Lovrenčić, prev., *Književna Rijeka* 16 (2011) 4, 39.

*slika izranja poput preslike spuštajući se do mene,/Natopljena uspomnama koje sam zaboravio.*²⁴

Kao i drugi čileanski književnici hrvatskih korijena, i Juan Mihovilovich osjeća vezanost uz zemlju iz koje potječu njegovi preci. Poput velikoga pjesnika Roquea Estébana Scarpe »koji je upućivao mlade na bolje poznavanje zemlje iz koje potječu, njene kulture i umjetničkih vrijednosti kako bi bolje upoznali sami sebe«,²⁵ i on govori o slavenskim tragovima u svome pjesništvu.

I kod njega, kao i kod Ramóna Díaza Eterovica, nailazimo na nostalgiju nalik na onu koju su osjećali njihovi preci, hrvatski doseljenici.

I on, kao i Antonio Skármeta, Andrés Morales Milohnic, Eugenio Mimica Barassi, Óscar Barrientos Bradasic i mnogi drugi čileanski književnici hrvatskih korijena smatra da je za strukturu njihova književnog djela vrlo značajna činjenica da su potomci Hrvata.

Budući da potječe s hladnoga juga Čilea, da mu je otac podrijetlom Hrvat a majka Čileanka, Mihovilovich je još jedan u nizu primjera uspješne prilagodbe naših zemljaka toj zemlji i njihove ukorijenjenosti u nove prostore. Još je jedan dokaz uspješnoga miješanja dviju dalekih kultura koje imaju savršen suživot u zemlji koja je ne samo nas, već i mnogo drugih useljenika, primila raširenih ruku. U toj su gostoljubivoj zemlji Hrvati pronašli svoju istinsku domovinu, a nisu zaboravili svoje podrijetlo. Štoviše, uvijek ga s ponosom ističu. Čile je jedinstven po svojoj geografiji, svojoj obali, pustinji na sjeveru i hladnoći na jugu, visokim Andama, po svojim ljubaznim i toplim ljudima, ali i po načinu na koji su njegovi stanovnici dočekali i prihvatili strance koji su u njemu pronašli svoju novu domovinu i svojoj djeci ponudili dostojanstven život.

Juan Mihovilovich Hernández potomak je takvih ljudi i stoga s jednakim uspjehom predstavlja svoju domovinu Čile i domovinu svojih predaka, Hrvatsku. Poput mnogih drugih doseljenika, njegovi djed i baka svoju su bolju budućnost pronašli daleko od rodnog otoka Brača, a radišnost i trud uložili u obrazovanje svoje djece. Njihov unuk, pripadnik treće generacije, vinuo se u same vrhove — ime toga suca i književnika utkano je u čileansku kulturnu baštinu.

Zbog toga se i Hrvatska, zemlja iz koje vuče korijene i u koju rado dolazi, mora ponositi uspjesima književnika koji u svoja zanimljiva djela univer-

²⁴ J. MIHOVILOVICH, »Los Idus de Marzo Sobreviven«, Marija Roščić, prev., *Hrvatska revija* 8 (2008) 1, 63.

²⁵ J. LJUBETIĆ, *Hrvatska/Čile (Croacia/Chile)*, 19.

zalne tematike često unosi elemente iz kojih je vidljiva povezanost sa »starim krajem«.

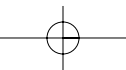
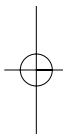
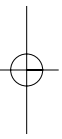
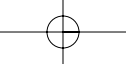
Nema dvojbe, osim što je izvrstan pisac, Juan Mihovilovich Hernández prava je spona i čvrsta karika u višestoljetnim svezama dviju udaljenih zemalja koje se izvrsno razumiju.

Željka Lovrenčić

Portrait of Juan Mihovilovich Hernández

In this paper, the author — who has for a long time systematically studied and translated the Hispanic Croatica, i.e. the works of authors of Croatian origin who write within the Spanish-speaking world — portrays the successful Chilean author Juan Mihovilovich Hernández. She has translated Hernández, whose grandparents arrived in this South-American country from the island of Brač, into the Croatian language and published texts dealing with his works in the Croatian and Chilean media. This paper represents a kind of synthesis of Hernández's complete literary production, that is, the author's views on all Hernández's published novels and short story collections. The author also draws attention to Hernández's significance for both Chilean and Croatian literature. The paper starts with a short overview of the achievements of Croatian emigrants in Chile, particularly in literature. The author mentions other notable Chilean authors whose ancestors came to Chile from Croatia, predominantly from the island of Brač, such as the world-renowned author Antonio Skármeta, Ramón Díaz Eterovic, who introduced the so-called roman noir into Chilean literature, Andrés Morales Milohnic, a poet and the youngest member of the Chilean Academy of Language, Óscar Barrientos Bradasic, a young and talented author from the Magellanes region, etc. In the analysis of Hernández's novels and short stories, the author of this paper deals with the themes and the most common motifs of his works. The author arrives at her own conclusions and presents the opinions of some critics. In this paper, the author also studies how the translations of Hernández' works have been received in Croatia. The author also looks at Mihovilovich's relation to the country of his forefathers and repeats her well-known position that Chilean authors of Croatian origins are part of Croatian cultural heritage.

Keywords: *Juan Mihovilovich Hernández, Chile, Croatia, emigrants, novels, short stories.*

Antun Nizeteo: mediteranski pripovjedač hrvatskog iseljeničtva i periferne globalizacije

Jelena ŠESNIĆ,
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Izvorni znanstveni rad
(primljeno: 18. rujna 2017.)
UDK 821.163.42.09Nizeteo, A.

U radu se analizira nevelik ali relevantan novelistički opus egzilnoga pisca Antuna Nizetea pred Drugi svjetski rat i nakon njega. Slijedom Lasiceve paradigme odnosa ideologije i hrvatske književnosti u 20. stoljeću otvara se prostor za uključivanje Nizeteova opusa u korpus domovinske književnosti, što se dodatno argumentira tematskim novinama koje Nizeteo donosi u svojim zbirkama Nevjesta na otoku i Bez povratka jer uvodi čitav niz novih tipova protagonista (iseljenik, povratnik, luralica, neprilagođeni). Obje zbirke daju se razmatrati unutar kasne modernističke poetike, no isto tako se uklapaju u tada nastajuću »mediteransku paradigmu« (koju promovira Bogdan Radica) te, nešto kasnije, i unutar egzilne paradigme. U novije vrijeme ovakva se i slična prostorna izmještenost koncipira unutar transnacionalnog modela i globalizacijskih procesa.

Ključne riječi: Antun Nizeteo, egzil, dijaspora, iseljavanje, hrvatska novela

1. Uvod: nacionalno i transnacionalno

U raspravama o hrvatskoj književnosti 20. stoljeća, kao uostalom u čitavome nizu svjetskih književnosti u istome razdoblju, neizbježni su pojmovi poput egzila, dijaspore, migracije, transnacionalnosti, toliko da možemo ustvrditi da u velikoj mjeri ti izvanknjiževni pojmovi određuju pozicioniranje i interpretaciju jednoga dijela književnoga sustava.¹ Pritom je svaki analitički pokušaj suočen s prividnim paradoksom stoga što se neizbježno odvija unutar tradicionalnog, devetnaestostoljetnog teorijsko-kognitivnog okvira nacionalne književnosti, iako svojom (književnom) geopolitikom narušava upravo tako

¹ Usp. Rebecca L. WALKOVITZ, *Born Translated: The Contemporary Novel in an Age of World Literature*, New York, Columbia University Press, 2015.

postavljen okvir.² Nadalje, za hrvatsku književnost 20. stoljeća ipak možemo utvrditi nekoliko specifičnosti koje zahtijevaju pojačanu pozornost, bilo da ih sagledavamo unutar nacionalnoga ili kojega drugog modela. Prva je specifičnost upravo činjenica iseljavanja iz Hrvatske (ili tadašnjih hrvatskih krunskih zemalja) koja u najmanju ruku od kraja 19. stoljeća poprima razmjere što ih razni kulturni i društveni čimbenici sagledavaju kao moment nacionalne krize ili pak odsudnog zbivanja. Ovi procesi, nadalje, stavljaju periferne hrvatske zemlje u proces globaliziranoga protoka ljudi, resursa i kapitala, ukazujući na potrebu prožimanja nacionalnoga i internacionalnoga pristupa čitanju književnosti i drugih kulturnih fenomena toga razdoblja. Nadalje, a ovdje se opet vraćamo fenomenologiji koju hrvatska književnost dijeli s drugim europskim i svjetskim književnim sustavima, velikim dijelom 20. stoljeća književnost interferira s paradigmom politike koja utječe ne samo na tematski i poetički, nego i na strukturni aspekt književnoga sustava.³

U pristupu Antunu Nizeteu, a moguće i drugim književnicima sličnoga biografskog puta, plediramo za proširenje tradicionalne i uvriježene (svakako u danom kontekstu opravdane) egzilne paradigme. Naime, ovdje se radi upravo o socio-političkom fakturiranju pišćeve biografije koja ima malo veze s unutrašnjom, inherentno literarnom dinamikom i tijekom razvoja pišćeve opusa. Da ne poznamo političke prilike i da nismo svjesni izmijenjenoga konteksta između godina nastanka dviju zbirki kojima ćemo ovdje posvetiti najviše pozornosti, tj. 1939. godine i 1957. godine, Nizeteovu opusu

² Ralph Bauer, primjerice, kritičkim tonom apostrofira nacionalnu agendu književne povijesti stoga što je često u sprezi s nacionalističkim tendencijama (Ralph BAUER, «Of Turns and Paradigm Shifts: Humanities, Science, and Transnational American Studies», *Nineteenth-Century American Literary Studies in Motion*, Hester Blum, ed., Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2016, 81-110). No, to ne mora biti pravilo, kako pokazuje suptilnija rasprava Lloyda Pratta (Lloyd PRATT, *Archives of American Time: Literature and Modernity in the Nineteenth Century*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2010, 14) koji i sam zagovara odvajanje povijesti književnosti od ideje nacije. O raspravama o ulozi književnosti i pismenosti u izgradnji hrvatske nacije tijekom 19. stoljeća, kada je nacionalna paradigma zapravo emancipacijska i »progresivna« iako prožeta raznim ideološkim ciljevima, cf. Suzana COHA, *Medij, kultura, nacija. Poetika i politika Gajeve Danice*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet — Periodica Croatica, 2015. i Marina PROTRKA, *Stvaranje književne nacije. Oblikovanje kanona u hrvatskoj književnoj periodici 19. stoljeća*, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2008.

³ Podulja rasprava Stanka Lasića, kao prelogomena treće knjige Lasićeve krležologije, nudi ogledni primjer interferencije jakih ideoloških modela 20. stoljeća s kulturnom sferom na primjeru hrvatske kulturne povijesti, uključujući Krležu, ali i njegove suvremenike. Lasić strukturalističkim pristupom razrađuje model odnosa kulture i politike, književnosti i ideologije, u konačnici, intelektualca i vlasti da bi potom razradio njegove pune implikacije. Čitatelja upućujem na cjeloviti tekst (Stanko LASIĆ, *Krležologija ili povijest kritičke misli o Miroslavu Krleži. Knjiga treća: Miroslav Krleža i Nezavisna Država Hrvatska (10. 4. 1941 — 8. 5. 1945)*, Zagreb, Globus, 1989.).

pristupili bismo kao kontinuiranoj i neprekinutoj cjelini i procesu te bismo sagledavali interne točke razvoja njegove poetike. Ovo osobito stoga što je Nizeteo već prije odlaska u emigraciju i ostanka u egzilu bio etablirani književnik, prevoditelj i esejist. Ovo kritičko revaloriziranje egzilne paradigme, držimo, nalazi dodatnu svoju potvrdu u sljedećoj, lako provjerljivoj činjenici. Nizeteo kao esejist i polemičar te suradnik časopisa u emigraciji rabi politizirani diskurs, no upravo zato je moguće da njegova književna djela (pjesnička i prozna) budu rasterećena tih primjesa, odnosno da ih asimiliraju na literaran, figuralan način, a nipošto kao polemiku ili propagandu. Dakle, takva žanrovska podjela, svojstvena Nizeteovu opusu nakon 1945., dodatno usložnjava interpretativnu poziciju, ali je čini tim izazovnijom. Cvjetko Milanja, primjerice, konstatira da je Nizeteovo djelo situirano, kao uostalom i niza njegovih suvremenika, u doba »sukoba ideologije i estetike«.⁴

Tu osjetljivu, a ponekad i kobnu simbiozu u tkivu hrvatske književnosti ovdje možemo tek registrirati kao jedan od mogućih, potrebnih i indikativnih pristupa, takvih koji obogaćuju kulturnu povijest i omogućuju uočavanje poveznica sa širim, internacionalnim strukturama. No, uz ove analitičke probitke, neizbježno se nameće i zaključak kako je hrvatska književna paradigma u tolikoj mjeri prožeta (ili kontaminirana) politikom da se depolitizacija nameće kao neophodan interpretativni zahvat želimo li obuhvatiti pravi raspon i dosege hrvatskoga književnog sustava globalno raspršenog tijekom 20. stoljeća, pa i kasnije.

2. Nizeteov status unutar hrvatske književnosti

Jedan od autora čiji je opus nakon 1945. pao žrtvom još jednog vala politizacije i ideologizacije književnosti, a čije djelo svakako zaslužuje poglavito književnu valorizaciju (iz razloga koji će, nadamo se, postati razvidni tijekom argumentacije), svakako jest i Antun (Anton) Nizeteo, pjesnik i prozaik tzv. »građanskoga kruga«, koji u hrvatsku književnost ulazi i afirmira se 1930-ih i ranih 1940-ih, da bi nakon cenzure 1945. godine metaforički nestao iz književne i kulturne memorije u postratnoj, komunističkoj Jugoslaviji. Nasuprot tome, osvrt Hrvoslava Bana objavljen u *Hrvatskoj reviji* 1978. godine u povodu 65. obljetnice Nizeteova rođenja konstatira kako je ovaj jedan od istaknutih književnika, zaslužan da mu se ime nađe »u kulturnoj povijesti Iseljne Hrvatske, a jednako i Domovine«.⁵ Sličnu će ocjenu dati nekoliko godina

⁴ Cvjetko MILANJA, »Antun Nizeteo — pjesnik odumiranja. U povodu stogodišnjice rođenja (1913—2000)«, *Republika* 49 (2013) 5, 17.

⁵ Hrvoslav BAN, »Pjesnik u tudini: 65. obljetnica rođenja Antuna Nizetea«, *Hrvatska revija* 28 (1978) 3, 498.

poslije Vinko Grubišić, također na stranicama *Hrvatske revije*, u povodu 70. Nizeteova jubileja. Kako navodi Grubišić, vrstan poznavatelj Nizeteova i drugih egzilnih opusa u hrvatskoj književnosti, istina je da je Nizeteo više prevoditelj i kritičar, ali ostavio je trajan opus i u poeziji i u kraćoj prozi: »Pisao je sasvim dostatno, da zaključimo, da je pjesnik ljudskih sudbina, prodornik u duševna zbježišta, tematikom i osjećajem za formu Mediteranac«. ⁶ Slično ustvrđuje Milanja, prema kojem je Nizeteo »trajno ... nosio pečat mediteranizma u svojem književnom djelu. To se jednako odnosi na krajolik, na mitsku auru poljoprivrednih i ribarsko-pomorskih kao i antropoloških (obiteljskih) i kulturnih značajki koje konstituiraju taj areal«. ⁷

Dubravko Jelčić ocrtava pojavu Nizetea u 1930-ima i njegovu aktivnu ulogu u kulturnome životu epohe. Budući da je, kako navodi Jelčić, u hrvatskoj književnosti, a i šire, Miroslav Krleža bio dominantna figura, moguće je zaključiti da su pisci poput Nizetea izašli »iz njegove [Krležine] sjene«: »... ne samo što ne pripadaju njegovu krugu nego su mu i suprotstavljeni: i ideološki i stilsko-estetski.« ⁸

O Nizeteovu mjestu u kulturnom pejzažu 1930-ih svjedoči i prilog Sanje Roić, koja autora smješta u tzv. splitski intelektualni krug. Radi se o njezinu članku pod naslovom »Pripadnici splitskog kulturnog kruga kao prevoditelji i posrednici kulturnih transfera (1918.—1945.)«. Budući da članak donosi dosta nove spoznaje o širem kontekstu slabije poznatoga Nizeteova rada, navodim dodatna zapažanja iz teksta. Te splitske intelektualce, tvrdi Roić, jer »su ... bili poznavatelji stranih kultura i prevodili s različitih jezika, vrlo čes-

⁶ Vinko GRUBIŠIĆ, »'Andrijana' Antuna Nizetea. Povodom sedamdesetgodišnjice pjesnikova života«, *Hrvatska revija* 34 (1984) 1, 116.

⁷ C. MILANJA, »Antun Nizeteo — pjesnik odumiranja. U povodu stogodišnjice rođenja (1913—2000)«, 17.

⁸ Dubravko JELČIĆ, »Antun Nizeteo«, *Književnost u čistilištu*, Zagreb, Matica hrvatska, 1999., 135. Evo kratkoga pregleda Nizeteove biografije. Prije Drugoga svjetskog rata Nizeteo se javlja zapaženom poezijom i prijevodima s talijanskoga i francuskoga te zbirkom novela surađujući u vodećim kulturnim časopisima. Tijekom rata otegotna mu je okolnost bila pripadnost diplomaciji NDH kao izaslanika za kulturne veze pri hrvatskome poslanstvu u Rimu, potom službenika u Pragu. Slijedi izbjeglištvo u Münchenu (1945—50) te 1950. dolazak u SAD (isprva u Chicago), diplome Sveučilišta Fordham (povijest) i Sveučilišta Columbia (knjižničarstvo), da bi se potom skrasio kao knjižničar u Ithaci na Sveučilištu Cornell. Neprekidno surađuje u *Hrvatskoj reviji*, *Danici*, *Journal of Croatian Studies* i *Croatia Press*. Prevodi poeziju s engleskoga (primjerice, Whitmana), a osobito se istaknuo prijevodima suvremene hrvatske poezije koje redovito objavljuje u *Journal of Croatian Studies* (cf. Jere JAREB, »Antun Nizeteo. In memoriam«, *Hrvatska revija* 50 (2000) 1, 291-96). Osnivač je i »član Izvršnog odbora Croatian Academy of America i uredničkog odbora 'Journala [sic] of Croatian Studies'« (Karlo MIRTH, *Život u emigraciji*, Zagreb, Matica hrvatska, 2003., 390) te predsjednik emigrantske nakladničke kuće ZIRAL (Srećko LISTEŠ, »Novela Antuna Nizetea«, *Zadarska smotra* 61 (2012) 1, 83).

to s talijanskog«, to »je činilo aktivnim sudionicima u tadašnjim kulturnim transferima«. ⁹ Roić nadalje valorizira ulogu i značenje takvih kulturnih procesa: »Kulturni transferi, u kojima su posredovali pripadnici splitskoga kulturnog kruga u vremenu između dva svjetska rata, pridonijeli su konstrukciji specifične kulturne klime u gradu i u zemlji, a istodobno oblikovali i osobne stvaralačke autorske poetike, u koje je splitska povijest i geografija utisnula svoj prepoznatljivi žig«. ¹⁰ Već iz ove skice pozicioniranja, između ostalih, Nizetea, dade se naslutiti ključno i kreativno prožimanje lokalne sfere s transnacionalnim silnicama. Isprva je to, za Nizetea, bio eminentno poetički i svjesni kulturni odabir, a poslije i prisila pod egidom politike.

Ponovno čitanje Nizetea, ovoga puta u fingiranom stilsko-poetskom jedinstvu s hrvatskim prozaicima toga doba, pa i tijekom 1950-ih, otvara niz mogućnosti ne samo za revalorizaciju Nizetea, nego i za reprogramiranje poetičkoga koda »domaće« književnosti toga razdoblja. Nizeteo, naime, kakva god bila njegova politička opredjeljenja i zablude, ponajprije je mediteransko-dalmatinski pisac i kao takav zaslužuje da ga se smjesti usporedno s drugim mediteranskim pripovjedačima moderne s kojima njegova djela, motivi, stil i atmosfera stoje u bliskoj vezi. Srž je to argumenta Cvjetka Milanje sagledavajući Nizeteov opus u cjelini. U predegzilnoj fazi Nizeteo je zavičajni pisac, s ograničenim antropološkim rasponom likova uvjetovanih dalmatinskim topoima, a zbivanja su, kako kaže Milanja, postavljena u »patrijarhalnoj matrici«. ¹¹ Njegovu ranu zbirku novela Milanja smješta između »novoga realizma« i »mitizacijske aure«. ¹² te ga pritom prisposobljuje Begoviću i Kozarčaninu. (Dodali bismo ovdje, primjerice, Vladimira Nazora i Dinka Šimunovića. ¹³)

⁹ Sanja ROIĆ, »Pripadnici splitskog kulturnog kruga kao prevoditelji i posrednici kulturnih transfera (1918.—1945.)«. *Split i Vladan Desnica 1918.—1945.: umjetničko stvaralaštvo između kulture i politike. Zbornik radova s Desničinih susreta 2015*, Drago Roksanđić i Ivana Cvijović Javorina, ur., Zagreb, FF press, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2016., 157.

¹⁰ Isto.

¹¹ C. MILANJA, »Antun Nizeteo — pjesnik odumiranja. U povodu stogodišnjice rođenja (1913—2000)«, 18.

¹² Isto, 18.

¹³ Kao ilustraciju ovih opažanja navodim reminiscencije Bogdana Radice iz njegovih memoara objavljenih u egzilu o susretu i razgovoru sa Šimunovićem: »Imao je dubok osjećaj za dalmatinskog čovjeka iz naše Morlakije, i sve je o njemu znao u najmanje detalje; govorio je njegovim jezikom na način, na koji se govori u našoj Dinarici... Bogatstvo našeg jezika osjećalo se kod njega; svaka pojedina riječ koju seljak upotrebljava za svaku stvar i za svaki predmet, kao i za svaki osjećaj, bilo je kod njega toliko veliko, da su svi dalmatinski pisci za njim zaostajali.« (Bogdan RADICA, *Živjeti, nedoživjeti. Uspomene hrvatskog intelektualca kroz moralnu i ideološku krizu Zapada*, Knjiga prva, München — Barcelona, Knjižnica Hrvatske revije, 1982., 65).

Da ovakove projekcije nisu bez osnove sugerira Roić kada uspostavlja obrise splitskoga kulturnog kruga između dva svjetska rata, ocrtavajući veze između Nizetea i, primjerice, Nazora i Begovića. Kada Nizeteo zajedno s Olinkom Delorkom priređuje »najznačajniji pjesnički zbornik toga vremena« pod naslovom *Talijanska lirika (1939.)*, u njemu kao prevoditelji surađuju i Nazor i Begović.¹⁴ Za ovu prigodu važno je, međutim, istaknuti da je Nizeteo, u većoj mjeri od gore navedenih, pisac iseljavanja koji sustavno u svojim prozama dotiče taj trenutak krize, ali i početak globalizacije i transnacionalizacije hrvatske stvarnosti. Time predvodi još slabiju tendenciju hrvatske književnosti ranog 20. stoljeća koja bilježi učinke neprekinutog procesa odlijevanja stanovništva s dalmatinskih otoka i iz urbanih centara i, što je još važnije, postavlja u središte prikaza nove tipove književnih likova: iseljenik i povratnik. Vinko Grubišić u obljetničkom članku objavljenom u *Hrvatskoj reviji* u povodu 75. godišnjice Nizeteova života (kada su i autor i časopis oboje bili u egzilu: Nizeteo u SAD-u; uredništvo *Hrvatske revije*, ili barem jedan njegov dio, u Barceloni i Münchenu) navodi, »Nema, sigurno, u hrvatskoj književnosti takvih opisa emigrantskih umiranja i umiranja tijela i duše...« kao što su pojedine novele iz zbirke *Bez povratka*.¹⁵ Upravo se tu nalazi naša motivacija da detaljnije sagledamo neke aspekte Nizeteova nevelika, ali zaokružena i solidna proznog opusa. Poglavitito se to odnosi na dvije njegove zbirke novela, *Nevjesta na otoku*¹⁶ te *Bez povratka* (izašla u izdanju Knjižnice Hrvatske revije 1957. u Buenos Airesu kada je Nizeteo već bio politički proskribiran).¹⁷

3. Nizeteove novele: kratka rasprava

Pokušajmo vidjeti na koji se način novele iz Nizeteove zbirke uklapaju u tematiku naznačenu i otvorenu nizom novelističkih zbirki evidentiranih u iseljeničkom, posebno hrvatsko-američkom korpusu. Postavlja se pitanje možemo li upravo slijedom određenih pomaka i naznaka promjene mikropoetičkih struktura doći do sveobuhvatnijeg poetičkog modela koji bi opravdavao

¹⁴ S. ROIĆ, »Pripadnici splitskog kulturnog kruga kao prevoditelji i posrednici kulturnih transfera (1918.—1945.)«, 165. I članak Ive Grgić Maroević iz istoga zbornika bavi se intenzivnim kulturnim posredovanjima u splitskome kazalištu između dva svjetska rata, posebno pri recepciji Luigija Pirandella, čemu je kumovao i Nizeteo (Iva GRGIĆ MAROEVIĆ, »Splitska fortuna Luigija Pirandella«. *Split i Vladan Desnica 1918.—1945.: umjetničko stvaralaštvo između kulture i politike*, 185-94).

¹⁵ V. GRUBIŠIĆ, »'Andrijana' Antuna Nizetea. Povodom sedamdesetogodišnjice pjesnikova života«, 334.

¹⁶ Antun NIZETEO, *Nevjesta na otoku*, Zagreb, Matica hrvatska, 1939.

¹⁷ A. NIZETEO, *Bez povratka*, Buenos Aires, Knjižnica Hrvatske revije, 1957.

tezu iz naslova, o Nizeteu kao pripovjedaču iseljenništva i hrvatske periferne globalizacije te ga promaknuo u pisca dijasporijske hrvatske književnosti.

U doba Nizeteova kreativnog uspona 1930-ih godina trend je iseljavanja iz Hrvatske donekle jenjao, ne toliko zbog poboljšanih ekonomskih ili političkih okolnosti u Kraljevini Jugoslaviji, koliko zbog nepovoljne globalne situacije i izrazito smanjene potražnje kapitalističke jezgre SAD-a za novom radnom snagom nakon sloma privrede i Velike depresije 1929. godine. Do toga doba, međutim, nije pretjerano reći da je iseljavanje u Novi svijet, što Južnu što Sjevernu Ameriku, bilo poprimilo u nekim dijelovima Hrvatske (uključujući Dalmaciju) razmjere epidemije i socijalne pošasti, uranjajući u maticu iseljavanja »iz zemalja sa široka periferijskog ruba klasične industrijske Europe«. ¹⁸ Iako su statistički podatci manjkavi i nepotpuni, a često i iskrivljeni, bilo u zemlji podrijetla, bilo na ciljanom odredištu, Rogić i Čizmić donose kvantitativne podatke koji udruženi mogu dovesti do preciznijih brojki. ¹⁹ Izvan toga, niz autora različitih profila pokušava procijeniti broj iseljenih Hrvata u SAD-u, pa će tako Ante Tresić Pavičić, političar i diplomat iz austrougarske Dalmacije u posjetu iseljenicima u SAD-u godine 1906. u svojem putopisu iznijeti procjenu od 400.000 Hrvata i njihovih potomaka u SAD-u, uz napomenu da u svojim putešestvijama američkim prostranstvima gotovo nije našao kutka u kojem se ne bi čula hrvatska riječ ili zatekao naš čovjek. ²⁰ Ovaj nužno sažet prikaz socijalne i ekonomske dimenzije velikoga vala iseljavanja u pozadini je Nizeteovih novela, čineći ih književnošću s periferije koja registrira protok ljudi, kulturnih dobara i kapitala od ruba prema jezgrama političke i ekonomske moći, ponajprije SAD-a. U demografskome smislu postajemo svjesni da je kretanje migranata iz ruralnih prema urbanim središtima, potom iz južnih u sjevernije europske regije te, u konačnici, iz Europe u obje Amerike, uzrokujući premještanje i iskorjenjivanje milijuna ljudi s europskoga kontinenta, bilo dijelom velike migracije tijekom 19. i 20. stoljeća u valovima modernizacije. Dakle, ove individualne, intimne drame potrebno je sagledavati na pozadini ogromnog i nezaustavljivog, globalno usmjerenog kretanja, vrlo često zamršene motivacije. Naime, bilo je nekoliko tipova iseljavanja, kako Rogić i Čizmić navode iseljeničku literaturu ²¹ a

¹⁸ Ivan ROGIĆ i Ivan ČIZMIĆ, *Modernizacija u Hrvatskoj i hrvatska odselidba*, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2011., 22; Ljubomir ANTIĆ, *Hrvati i Amerika*, 2. dop. izd., Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatska matica iseljenika, 2002., 75-118.

¹⁹ I. ROGIĆ i I. ČIZMIĆ, *Modernizacija u Hrvatskoj i hrvatska odselidba*, 66-73.

²⁰ Ante TRESIĆ PAVIČIĆ, *Preko Atlantika do Pacifika. Život Hrvata u Sjevernoj Americi*, Zagreb, Dionička tiskara, 1907, 77.

²¹ Većeslav HOLJEVAC, *Hrvati izvan domovine*, prema I. ROGIĆ i I. ČIZMIĆ, *Modernizacija u Hrvatskoj i hrvatska odselidba*, 79.

oprimjeruje motivacija otočanina iseljenika u noveli »Bez povratka«: »Trebalo mu je iseliti, poći u dalek neznan svijet, preko mora, kamo su onih godina odlazili na tisuće. I sticati, sticati, — spasiti kuću, imanje. Svi su oni tako odlazili u toj bezglavoj jurnjavi, svi napuštahu rodnu zemlju, kuće, vinograde, obitelji i djecu.«²² No, nešto kasnije, ta je samorazumljiva ekonomska motivacija poništena jer ga supruga, Anježa, optužuje da je bez razloga napustio obitelj i imanje i otisnuo se u svijet zbog svoje lutalačke i nemirne prirode.²³

Već u ranijoj zbirci novela, *Nevjesta na otoku*, iseljeničtvo i povratništvo postaju motivske jedinice zapleta pojedinih novela i dramtiziraju neizbježnu transformaciju lokalne sredine pod naletom globalnih procesa. Povratnik u noveli »Troje« basnoslovno je bogat seljanin, Don Keko Ivičević, koji se vraća na otočku rodnu grudnu na Braču i podiže sebi zdanje što svjedoči o njegovom poslovnom uspjehu. Istodobno, njegova je lokaliziranost prožeta i transkontinentalnim i nacionalnim rasponom njegova poslovnoga carstva: u noveli se precizira da je bogatstvo stekao eksploatacijom salitre, a potom i cestogradnjom,²⁴ čineći njegov uspjeh još začudnijim u odnosu na tip iseljenika toga doba: mlad i neobrazovan, seoskoga podrijetla, manualni radnik. Nizeteo s jedne strane gotovo do karikaturnosti dovodi starčevu škrtost, upravo razmjernu njegovu bogatstvu, ali ga, s druge strane, humanizira i ironizira stavljajući ga u ljubavni trokut s lokalnim bračnim parom, mladim i lukavim trgovcem Palunkom, koji nastoji nadmudriti starca, i njegovom ženom, objektom žudnje staroga škrtca. Element stranosti, koji neizbježno donosi iseljenik-povratnik, interferira sa semantičkim poljem domaćih, lokalnih likova i pritom izaziva čitav niz frikcija, psiholoških, emotivnih, erotskih, pa i socijalnih. Možemo primijetiti kako i lik povratnika, označen ambivalentnom apelacijom »Amerikanac«, postaje tipskim značajem u hrvatskoj književnosti toga doba: »Istina, on je bogat, silno bogat, ljudi i ne sanjaju, koliko je blaga nagomilao, možda kao nijedan od onih, koje s divljenjem i zlobom nazivaju 'Amerikanac'«.²⁵

²² A. NIZETEO, *Bez povratka*, 153.

²³ Isto, 159, 166.

²⁴ A. NIZETEO, *Nevjesta na otoku*, 31.

²⁵ Isto, 23. Već spomenuti memoari Bogdana Radice, jednoga od vodećih iseljeničkih intelektualaca, čiji je opus nažalost još nedovoljno valoriziran u domovinskoj književnosti, čime dijeli Nizeteovu sudbinu, iznimno su zanimljiv dokument vremena kojim ću se poslužiti kao podlogom za ilustraciju mediteranskog habitusa u stvaralaštvu ovih pisaca koji su dijelili motive i slike, ali i ocrtavali nove socijalne tipove kao posljedicu iseljavanja i povratništva. Evo kako Radica plastično i živo ocrtava tip »Amerikanca« u gradskome tkivu Splita: »Amerikanac« je u očima Splićana postao Bračanin, i kad on to nije bio, malen, okrugao i podebeo, obučen u američko odijelo, preko čijeg je prsluka visio debeli zlatni lanac s krupnim zlatnim satom, i u čijim su se ustima 'kesila' dva reda pozlaćenih zubi. Kad

Premda druge novele u zbirci *Nevjesta na otoku* nisu eksplicitno iseljeničke, i one tematiziraju različite oblike drugosti, stranosti i mobilnosti te predstavljaju protagoniste u procijepu između dvije sredine, a nepripadni nijednoj, što je u konačnici i njihov egzistencijalni usud. Posebno se takvima ističu ženski likovi u zbirci, pa u novelama nailazimo na gospođicu Silviju i na anonimnu nevjestu za koje je mobilnost fatalna i, u konačnici, iluzorna, u puno većoj mjeri no za muške likove.

Zbirka *Bez povratka* tematski je podijeljena na dvije cjeline: u prvoj je okruženje uglavnom lokalno splitsko te što bodulske, što zagorske okolice, a prikazuju se suvremena zbivanja i situacije s karakterističnom mješavinom psiholoških i socijalnih elemenata koju će niz kritičara istaknuti kao osobinu Nizeteova rukopisa. Navedimo Dubravka Jelčića kao primjer: »Sadržaji Nizeteovih novela su mahom socijalni, ali on njihove probleme rješava psihološki. Dvije razine — događajna; i unutarnja, doživljajna — neprekidno interferiraju. Realnost života na jednoj, a realnost iracionalne svijesti na drugoj strani stalno se prožimlju i dopunjuju.«²⁶ Nastavlja Jelčić, »to je realizam obogaćen modernim, postrealističkim književnim iskustvom. U toj prozi realnim zbivanjima upravljaju toliko individualizirani i zato toliko neobični i nepredvidljivi motivi, da nam se oni često priviđaju kao nešto gotovo posve irealno, kao nešto iracionalno, a ipak sasvim prirodno i razumljivo.«²⁷ Sličnu tendenciju opaža i Milanja: Nizeteova proza, naime, nosi i »mimetičke« elemente »unutar društvene analitičke 'novostvarnosne' poetike«, ali se potom, u svojem egzilnome odsječku, nalazi »u znatnom zaokretu prema psihologiziranju.«²⁸ U drugom dijelu zbirke prevladavaju iseljenički (i povratnički) motivi.

Krenimo od prvoga dijela, gdje bi bilo pogrešno zaključiti da interioriziranje radnje posve zamagljuje socijalne motive, stoga što se i ovi uključuju u modernističkome ključu: »Socijalni prizvuci sasvim su diskretno utkani u pojedine proze.«²⁹ Primjerice, u jednoj od novela u zbirci *Nevjesta na otoku*

god bi taj 'Amerikanac' otvorio usta, Splićanima je izgledalo smiješno, kako on brački dijalekt miješa s američkim slangom. Ustvari, taj je 'Amerikanac' bio realniji u pravljenju poslova od svakog Splićanina, i znao je da sebi izgradi kuće, koje su bile i bolje i unosnije od onih, koje su ranije gradili Splićani. Ali Splićanima su svi ti naši 'Amerikanci' izgledali 'ridikuli'. Značajno je i to, da Splićani nisu voljeli imigrirati u Ameriku, uglavnom opravdavajući se time, što se u Americi mnogo radi.« (B. RADICA, *Živjeti, nedoživjeti. Uspomene hrvatskog intelektualca kroz moralnu i ideološku krizu Zapada*, 77-78.)

²⁶ D. JELČIĆ, »Antun Nizeteo«. *Književnost u čistilištu*, 140.

²⁷ Isto, 141.

²⁸ C. MILANJA, »Antun Nizeteo — pjesnik odumiranja. U povodu stogodišnjice rođenja (1913—2000)«, 17.

²⁹ V. GRUBIŠIĆ, »'Andrijana' Antuna Nizetea. Povodom sedamdesetogodišnjice pjesnikova života«, 339.

okosnica je radnje povratak u kaštelanski zavičaj iz Italije staroga patricija, konte Gina Mikelija, no neposredni je motiv za njegov turobni posjet sređivanje vlasničkih odnosa na imanju nastalih kao posljedica agrarnih reformi u novome državno-pravnome okruženju nakon raspada Austro-Ugarske i nastupa Kraljevine Jugoslavije. Lik patricija svojim fokaliziranim doživljavanjem briše vremenske okvire i nameće jedinstven unutarnji, intimni i psihički ton radnji, a socijalne i političke dimenzije padaju u drugi plan iako su prijeteeće sile u pozadini.³⁰ Premda je suptilna poruka da je patricijska nostalgija iskrivljena slika prošlosti, autor pažljivo rekonstruira jedan melankolični odumirući svijet, a lik na kraju ponovno vraća u stanje egzila i nepripadnosti, kao uostalom i druge svoje protagoniste u novelama iz toga ciklusa.

U noveli »Zavjet«, lik noštroma jest liminalna pojava, nemirne i lutalačke dispozicije, čovjek koji se ne može skrasiti unutar zadanih okvira nego je u neprestanom pokretu.³¹ U »Gospodici Silviji« naslovni je lik kontesa, jedini preostali »[p]otomak jedne od starih dalmatinskih porodica, na kojih palačama stajale kameni grb«,³² izdvojena ne samo svojim socijalnim statusom, nego i psihološki: »Osamljena u svom ponosu, koji nije bio lišen tradicije i nekog aristokratizma, još je od svog nemirnog djetinjstva gojila u sebi osjećaj nadmoćnosti prema svima svojim vršnjakinjama...«,³³ da bi se njezina nepripadnost ocrtala i prostornom izmještenošću — ona se u Trogir, provinciju, vraća iz Beča nakon tajanstvene, a sudbinske krize.³⁴ Glavni ženski lik iz nas-

³⁰ Današnjem čitatelju doista izmiče politički kontekst »agrarne reforme« u čitavome sklopu poslijeratnog vrtloga nastalog, kolokvijalno govoreći, propašću Austrije i ulaskom u novu državno-pravnu formaciju. Potpunije političke konotacije, međutim, donosi evociranje toga razdoblja iz pera Bogdana Radice, čija je zemljoposjednička obitelj, pripadna »srednjem staležu«, također bila pogođena tom mjerom u novoj državi. Evo Radičine zanimljive analize: »Ostvarenjem Jugoslavije, proglašena je agrarna reforma, koja je i nas teško pogodila, kao, uostalom, sav jedan društveni sloj u Dalmaciji: zemljoposjednike. Zemljoposjednici po Dalmaciji nisu bili ni latifundisti, ni posjednici ogromnih seljačkih zadruga... To je, uglavnom, bio srednji stalež, koji je živio jednim boljim životom nego li je živio seljak posjednik zemlje ili obrtnik ili srednji stalež u gradovima... Uvođenje agrarne reforme udarilo je ekonomski ponajviše zemljoposjednike, dakle jedan od vitalnih elemenata društva, među kojima je bio i ogroman broj prjugoslavenski orijentiranih strujanja. Kod tog sloja, koji se smatrao ne samo nacionalno nego i socijalno naprednim, nastalo je veliko negodovanje. Uz agrarnu reformu i uz druge reforme, taj je sloj počeo naglo siromašiti i socijalno i ekonomski slabiti. Kako se očekivalo, da će se nova država osloniti na srednji stalež, koji ju je jedini mogao izgrađivati, neracionalnim i nepolitičkim postupkom Beograda, kao na primjer u slučaju izmjene novca: jedan dinar za četiri krune, i srednji je stalež uskoro zauzeo kritičan, ako ne i negativan stav prema Beogradu...« (B. RADICA, *Živjeti, nedoživjeti*, 29). Onodobni čitatelj zacijelo je imao ovaj kontekst pred sobom.

³¹ A. NIZETEO, *Nevjesta na otoku*, 11.

³² Isto, 109.

³³ Isto, 111.

lovne novele, »Nevjesta na otoku«, jest Blaženka, »bolesna i čudnovata«, »zadovoljna svojom osamom«,³⁵ bolesni izdanak jednog umirućeg svijeta. Blaženkina otuđenost još više dolazi do izražaja kad postaje otočka nevjesta i preseljava se u surovi, goli i ekstremno siromašni otočki okoliš. Dok je Blaženkina vizija otoka sentimentalna i idilična (»Otputovat ćemo ... otići na more, na otok!«³⁶), otočka je stvarnost nešto sasvim drugo, kako to zna njezin budući muž, ribar i mornar Luka-Moro: »Vidio je kako se oni dolje na otoku guše u zlu, neimaštini i bolesti ... Vidio je svoju braću, Paška i Roka, kako se vraćaju svake večeri s ribolova praznih ruku, gladni i bos. Gaze po šljunku ... a svuda oko njih je nevolja i krš: mnogo vinograda stoji neokopano, obraslo, a masline se razboljele, pa ne rađaju!«³⁷

U zbirci *Bez povratka* prijelazna je novela prigodnoga naslova »Na prolasku« gdje Nizeteo neposredno uvodi iseljeničku temu i lik iseljenika kao egzistencijalističku figuru koja prigodno združuje socijalnu marginaliziranost i psihološko otuđenje likova u prethodnim novelama, pridajući joj geografsko-prostorne odrednice. Ta nas novela ujedno uvodi u drugi dio zbirke, koji upravo tematizira iseljenje, otuđenje slijedom izbijanja te, obično neuspjao, povratak. Budući da je zbirka izašla kao drugi svezak novopokrenute knjižnice *Hrvatske revije*, nedugo po izlasku u *Hrvatskoj reviji* nailazimo na kraći osvrt iz pera Milana Rakovca, pa neće biti zgoroga da navedemo nekoliko njegovih opažanja. U prikazu najviše pozornosti pobuđuju upravo iseljeničke priče iz zbirke, naime, »Andrijana«, »U luci« i »Bez povratka«. Prema Rakovcu, Nizeteov je stil »jednostavan«, lišen »namjerne i ishitrene kompliciranosti i nejasnoće«, bez pomodnih »novotarija«. ³⁸ Rakovac pritom naglašava kako je Nizeteo »jedan od prvih naših pisaca koji se dao na obradivanje problema ove naše najnovije emigrantske dobi«. ³⁹ Ante Kadić, jedan od vodećih kritičara egzilne književnosti, ali i revni i oštroumni promatrač domovinske književnosti tijekom egzila, neizbježno se osvrće na Nizeteovu zbirku. Zanimljive su njegove intimističke reminiscencije o Nizeteu iz splitskoga razdoblja koje nam osvjetljavaju piščevu stvaralačku psihologiju:

... rado [je] zalazio među mali narod, među radnike, ribare i seljake. On se vrtio tamo oko brodogradilišta, ali najviše oko pa-

³⁴ Isto, 112.

³⁵ Isto, 155-156, 159.

³⁶ Isto, 173.

³⁷ Isto 174-175.

³⁸ Milan RAKOVAC, »Prikaz: *Bez povratka*, Antun Nizeteo. Izd. Knjižnice Hrvatske revije, knjiga druga, Buenos Aires, 1957«, *Hrvatska revija* 7 (1957) 2, 65.

³⁹ Isto.

robroda koji su dnevno dovozili i odvozili naše otočane. Kad nije bilo »bodula« da njih promatra i ispituje, gledao je one naše »Vlaje« koji su pridolazili sinjskom »feratom«. Moglo se tada vidjeti mladog Nizetea kako s knjigom pod pazuhom ide do Poljuda i, umjesto da čita, on bi se upuštao u razgovore s konoparima ili famoznim ludima iz ubožnice.⁴⁰

Kadić primjećuje, osvrćući se na *Bez povratka*, kako je u knjizi »život američkih Hrvata i njihovih obitelji tamo u Dalmaciji dublje ... zahvaćen«.⁴¹ Vinko Nikolić pak, u jednoj drugoj prilici konstatira, kako ga parafrazira Kadić, »da većina naših pjesnika živi u zraku jer malo koji piše o zemlji u kojoj živi ili o sunarodnjacima koje dnevno sreće«, no to nije i Nizeteov slučaj.⁴²

U tom smislu Nizeteo vrlo uspješno očitava psihološku cijenu iseljavanja: iseljenik je zapravo izgubljen za stari zavičaj, za svoju obitelj, otuđen od svoje prethodne socijalne sfere. Ako se vraća, indikativno je da se više ne može povratiti na staro, te se ispostavlja da je toliko promijenjen da povratna prilagodba više nije moguća, on je lik »na prolasku«, kako sugerira naslov novele. Sve četiri novele, tj. »Na prolasku«, »Andrijana«, »U luci« i »Bez povratka«, kako smo spomenuli, tematiziraju nepovratni otuđujući mehanizam aktiviran iseljavanjem i prikazuju likove u procijepu, nepripadanju, razapetosti između ovdje/tamo, domovina/tuđina, blisko/daleko, prošlo/sadašnje. Nepripadanje se očituje u psihološkom, geografskom i socijalnom aspektu te generira nove književne tipove »odseljenika« u hrvatskoj književnosti,⁴³ o čemu više naknadno.

Milanja pogađa u srž Nizeteove poetike kada za zbirku *Bez povratka* usvrđuje da su dominantne teme »nedogađanje« i »odumiranje duševnog i tjelesnog«, kao i specifično psihologiziranje vremena (bespovratnost).⁴⁴ Motivske okosnice navodimo prema Grubišićevoj perceptivnoj analizi Nizeteove proze: izolirani i izgubljeni pojedinci, iseljenička izglobljenost, nedogađajnost, psihologizam, labavljenje prostorno-vremenskoga kontinuuma, što sve sugerira Nizeteovu pripadnost modernističkoj poetici.⁴⁵

⁴⁰ Ante KADIĆ, *Iseljena Hrvatska*, 2. dopunjeno izdanje, Split, Matica hrvatska Omiš, Književni krug Split, 1993., 122-123.

⁴¹ Isto, 123.

⁴² Isto, 124.

⁴³ C. MILANJA prema I. ROGIĆ i I. ČIZMIĆ, *Modernizacija u Hrvatskoj i hrvatska odselidba*, 101-104.

⁴⁴ C. MILANJA, »Antun Nizeteo — pjesnik odumiranja. U povodu stogodišnjice rođenja (1913—2000)«, 19-20.

Teško je pritom ne primijetiti prilično strogu rodnu shemu u Nizeteovim pričama o neprilagođenosti i otuđenju, a to je da su pokretni čimbenici, elementi narativne strukture koji nose dvostrukost, upravo iseljenici muškarci, što i odgovara povijesnoj slici iseljavanja iz naših krajeva, u prvoj fazi prevladavajuće muškarčkoj. Žene u njegovim novelama imaju drugu zadaću, one su faktor stalnosti, stabilnosti i privezanosti, ukorijenjenosti i tradicionalnosti. No one su time i faktor kontinuiteta, veze između »tamo« i »ovdje«, koju su muški likovi nepovratno izgubili. Ujedno time tipični Nizeteov zaplet ne dopušta njihov razvoj te one ostaju između starih okvira, žrtvuju se ili vuku muškarca natrag prema korijenima. Milanja drži da u drugoj, egzilnoj zbirci dolazi do promjene težišta, tako da je »naglasak na preciznoj i suptilnoj psihologizaciji muških i ženskih likova«,⁴⁶ te pisac doista jednaku pozornost posvećuje svim akterima drame.⁴⁷

Stoga se može konstatirati kako je rodna tipologija likova u novelama sukladna sljedećem fiksiranom modelu: stari kraj, domovina, stasis (žensko): Amerika, nova okolina, promjena (muško). No, to ne znači da je bilo jednome, bilo drugome polu pridana isključivo bilo pozitivna bilo negativna aura. Primjerice, u noveli »Na prolasku«, okosnica je priče između dva dugogodišnja prijatelja, od kojih jedan izabire emigraciju, a drugi ostanak; jedan dobiva mogućnost razvoja svojih umjetničkih potencijala, drugi je zagušen u kreativnom razvoju. Ipak na kraju i jedan i drugi gaje svaki svoje sumnje u izbore koje su u životu načinili. Funkcionalno, ostanak je ovdje indikativan za stagnaciju, koja je »ženska« oznaka. Istovremeno, međutim, ostanak znači i opstanak, stoga što žene, koje često uz djecu ostaju na zemlji, u starome kraju, jamče kontinuitet obitelji i zajednice koji su muškarci narušili odlaskom ili privremenim povratkom. No, i stasis koji navodno obilježava život i habitus staroga kraja može biti tek iluzija. Naime, kako se iseljenici vraćaju, tako uviđaju koliko se toga promijenilo u njihovoj odsutnosti. Jure Radatović, iz naslovne novele, shvaća da povratka nema te mu ne preostaje drugo nego se po drugi put zaputiti u tuđinu, bez iluzije da je povratak moguć.

Dva jaka ženska lika, Andrijana i Anježa, nosioci su zapleta ključnih novela, »Andrijana« i »Bez povratka«. U skladu s psihološkim modelom, žene

⁴⁵ Za potpuniji opis modernističke poetike, osobito u odnosu prema realizmu i postmodernizmu, cf. David LODGE, *Načini modernog pisanja: metafora, metonimija i tipologija moderne književnosti*, Giga Gračan i Sonja Bašić, prev., Zagreb, Globus, Stvamost, 1988.

⁴⁶ C. MILANJA, »Antun Nizeteo — pjesnik odumiranja. U povodu stogodišnjice rođenja (1913—2000)«, 18.

⁴⁷ Isto, 18.

iseljavanje i povratak doživljavaju i prorađuju drugačije od muškaraca, bivajući naizgled pasivne sudionice drame. No, njihova fizička imobiliziranost i socijalna fiksiranost pod teretom »patrijarhalnih struktura« tek prikriva bogati unutrašnji svijet žene koji novele otkrivaju. Već je u prvoj zbirci Nizeteo podjednako tankočutno prikazivao muške i ženske likove te ovdje nastavlja tu ravnopravnu tendenciju. U socijalnom smislu, žene su sačuvale društveno i obiteljsko tkivo koje je na tolikim mjestima bilo gotovo uništeno nedostatkom muškaraca; one često figuriraju i u ekonomskoj sferi kao stupovi kućanstva, no istodobno skupo plaćaju tu ograničenu punomoć: Andrijana smrtno oboli odlaskom u Ameriku da bi se združila s mužem, a njezina je neizbježna smrt preludij raspada cijele obitelji, što zbog ratnih stradanja djece, udaje i odlaska kćeri i iseljavanja. Moglo bi se reći da je Andrijanina žrtva supstitut slobode i pokretljivosti koju je prakticirao njezin muž. Anježa, protagonistica novele »Bez povratka«, dostojna je suparnica mužu povratniku Juri Radatoviću te oni ukrštaju snage u borbi na život i smrt, a Anježina postojanost, ali i oporost, osvetoljubivost odnosi pobjedu nad muževljevim prerogativom. Okosnica je ove psihološke bračne drame upravo motiv iseljavanja, odnosno neuspjelog povratka psihološki intenzivirana bračnom krizom i suparništvom protagonista.

Socijalne, političke i kulturne prilike čine potku Nizeteovih razmatranja o nuždi koja pokreće njegove likove, no naglasak je poglavito na psihološkom nijansiranju činjenice iseljavanja i njezina razornog i potresnog duševnoga učinka na pojedinca i njegovu obitelj. Učinak je takav da je u konačnici nemoguće vratiti proteklo vrijeme ili značajnije utjecati na prethodne neizbježne poteze. Protok vremena očituje se kao nostalgija i pamćenje, razočaranje, žaljenje ili preispitivanje vlastitih odluka (psihologizacija vremena). Sve novele u Nizeteovom iseljeničkom ciklusu svjedoče, dakle, o nepremostivom procijepu, sudbonosnoj granici između domorodaca i iseljenika, između staroga i novoga, između odlaska i ostanka ne pokazujući imaginativne mogućnosti prelaska, dodira i rješenja te dramatične situacije. Budući da novele nisu datirane, moguće je tek na osnovi neizravnih tekstualnih aluzija doći do okvirnog zaključka o razdoblju njihova nastanka, te neke možemo smjestiti u razdoblje prije Drugoga svjetskog rata, a neke pak u ratno i poratno razdoblje. Pod utjecajem takvih povijesnih zbivanja, činjenica iseljavanja i povratak dodatno su usložnjeni. U svakom je slučaju doživljaj koji proživljavaju likovi i ishod njihovih putovanja u konačnici prikazan na jedan drugačiji način od onoga, primjerice, koji nalazimo u drugim iseljeničkim novelističkim opusima u suvremenom razdoblju, ako se prisjetimo Janka Deura, Vla-

dimira Gossa i Josipa Novakovicha.⁴⁸ S druge strane, Nada Kesterčanek Vujića po svojem je elegičnom i nostalgичnom tonu bliža Nizeteovoj psihologiji iseljenika kao stranca koji u novom okruženju ne može nadvladati osjećaj nepripadanja.⁴⁹

Nizeteo prikazuje različite tipove iseljenika, od inteligencije do težačkog tipa, a okvir mu je u hrvatskome okruženju ponajprije obala — Dalmacija, Split i obližnji otoci. Čak i u novelama gdje postoji fluktuacija između dva svijeta (lik umjetnika Kustovića u »Na prolasku«; novela »U luci«, gdje postoji intenzivna, kontinuirana veza između staroga i novoga kraja), ona ne vodi do integriranja dvaju iskustava ili dvaju svjetova, koji i dalje ostaju jedan drugome antagonizirani, držeći lik u stanju neprekidne rascijepljenosti.

Unutrašnji pejzaž osnovni je Nizeteov interes dok ocrtava psihologiju novih tipova u hrvatskoj književnosti, lika iseljenika i (neuspjelog) povratnika, kao primjera modernističkog poetičkog registra. Dakle, upravo njihov iseljenički status (koji ih otuđuje ne samo prostorno, nego ponajviše psihološki i socijalno) čini ih primjernim figurama za ocrtavanje nekih psiholoških i narativnih odrednica koje obično asociraju na modernističku poetiku. (Primjerice: asocijativnost, psihologizam, personalizirana [fokalizirana] pripovjedna perspektiva, tendencija ka slobodnom neupravnom stilu, izbjegavanje striktno realističke motivacije, lakune u naraciji, tematiziranje psiholoških stanja, naglasak na izoliranom pojedincu i slično.)

Nizeteova je pripovjedna imaginacija iseljenništva to značajnija u hrvatskoj književnosti što, riječima Cvjetka Milanje, »sustavnije analize likova odseljenika u onodobnoj hrvatskoj književnosti [u razdoblju moderne] nema«.⁵⁰ Tim je korisnija Milanjina shema odseljeničkih tipova likova u hrvatskoj književnosti moderne, koju dijelom možemo primijeniti i na Nizeteove tekstove.

Milanja, primjerice, razlikuje »četiri osnovna odseljenička tipa«: lik žrtve, lik odseljenika/pobunjenika, lik kapitalističkog grabežljivca i lik emigranta-intelektualca.⁵¹ Nizeteovi su likovi najčešće mješavina osobina nekolicine ti-

⁴⁸ Možemo kratko naznačiti kako navedeni pisci ne potpadaju pod egzilnu paradigmu (uglavnom zbog povijesnih i biografskih razloga), dok su na razini radnje, likova i tipičnih zapleta orijentirani na američko okruženje ili na razmjerno učestale, olakšane ili bezbolne prelaskе iz jedne kulture u drugu (hrvatske u američku i obrnuto). Dakle, ton koji prožima njihove priče posve je različit od Nizeteova čak izuzimajući neizbježne mijene poetskih stilova.

⁴⁹ Čitatelja upućujem, primjerice, na samizdat zbirku *Short Stories* (dostupna u Iseljeničkoj zbirci u NSK-u), a posebice na autoričine autobiografske zapise razasute po iseljeničkim časopisima.

⁵⁰ C. MILANJA prema I. ROGIĆ i I. ČIZMIĆ, *Modernizacija u Hrvatskoj i hrvatska odselidba*, 101.

⁵¹ Isto, 101-102.

pova jer je njihovo pobunjenišтво, ali i stjecanje određenog ekonomskog statusa, pa i intelektualizam, sve prožeto statusom žrtve i dovodi ih, kako smo već rekli, do određene paralize. Iako Milanja navodi izostanak »sustavnije analize«, ipak se mora konstatirati da je Bogdan Radica, bez sumnje jedan od najistaknutijih hrvatskih intelektualaca 20. stoljeća, kojemu vjerojatno još uvijek »egzilna« etiketa priječi potpuniju recepciju i uključenje u intelektualne struje domovinske književnosti, u svojim »sredozemnim« esejima već 1930-ih znalački ocrtavao tipologiju Mediteranca.⁵² Iako strogo govoreći ne potpada pod iseljenički tip, ipak ovaj habitus, kako ga detektira Radica, prožima gotovo sve muške likove u Nizeteovim novelama: »*Majstor s mora* ... goli je mediteranac, koji, nemiran i nezadovoljan, traži svoju sreću, svoju 'miru', svoju avanturu. To je onaj nesretni otočanin, koji napušta svoj goli otok, da se jednog dana vrati imućan, slavan i utjecajan, ili da se uopće ne vraća, izgubljen i iščezao na putu traženja sreće.«⁵³ Prepoznavamo u ovom opisu Nizeteove likove noštroma, škrtog Braćanina, nemirnog povratnika, njujorškog lučkog radnika rastrganog nostalgijom, otuđenog umjetnika i druge psihološki rascijepjene likove. Nastavlja Radica razrađivati svoju mitsku tipologiju Mediteranca:

Ova je vizija života u svom izvoru vitalistička, puna pokreta, ali je isto tako u biti mračna, očajna i duboko melankolična... Kao tipičan tihodijoktis (onaj koji juri za srećom) čovjek s obala Sredozemnog mora nosi u sebi utisak gorčine, koje je na njegovom licu lutalice usjeklo iskustvo života, razočaranje i bol, prozurokovana napornom potražnjom sreće, tihi...⁵⁴

Jedan je korak od Radičinog kulturnog modela mediteranskoga čovjeka do Nizeteove umjetničke transpozicije mentaliteta i njezino obogaćivanje egzilnom i iseljeničkom matricom. Napominjem da će se u kasnijim ciklusima dijasporijskih autora taj trop »vječnog lutalice« i »stranca« (prema Radici, savršeni je primjer toga Odisej⁵⁵) modificirati nekim drugim oznakama i vještinama, pa čak preokrenuti u ironiziranu masku, jednu od strategija transkultuiranja, internacionalizacije i globalizacije. U svakom slučaju, korisno je raz-

⁵² Zanimljivo je, primjerice, da Radičino ime posve začuđujuće i nadalje izostaje iz rasprava o »mediteranskoj paradigmi« u hrvatskoj kulturi i književnosti, iako je on začetnik te struje kako je pokazao svojim priložima još od 1920-ih i 1930-ih godina koji ni danas ne gube na svježini i polemičnosti. Možda je konačno vrijeme da se popune »crne rupe« naše intelektualne povijesti.

⁵³ B. RADICA, *Vječni Split*, Jelena Hekman, prir., Split—Zagreb, Matica hrvatska, 2002., 70.

⁵⁴ Isto, 71.

⁵⁵ Isto, 70 i 118.

motriti Nizeteove strategije prikaza iseljeničke psihologije kao jedan čišći i raniji tip unutar raspona prikaza iseljenika na koje nailazimo osobito u novelističkim ciklusima dijasporijskih pisaca kasnijih razdoblja.

Iako je, dakle, moguće iz Nizeteovih portreta čitati određenu iseljeničku psihologiju, ipak nije to tek programatsko štivo koje puko sociološki sagledava fenomen iseljavanja. Ne smijemo zanemariti i dublje psihološke razloge i motivacije, bilo da je to neka unutrašnja ambicija lika (Kustović, lik iz »Na prolasku«, kojega naprijed tjera umjetnička žica i želja za osobnim razvojem), bilo da se radi o bijegu muškarca ne samo od materijalnih, nego i duševno ograničavajućih okolnosti (tako u noveli »Bez povratka« naslućujemo da je odalečivanje muža i žene počelo već i prije njegove odluke da ode u Ameriku). Stoga je i svaka od ovih priča jedna zasebna ljudska sudbina, koja je ipak umjetnički dignuta na općenitiju razinu, ali zadržava osobni pečat.

Zanimljiv je kontrapunkt prikazan promjenom mjesta radnje u jednoj od novela, »U luci«, koja se događa isključivo u američkome okruženju, dinamičnom i aktivnom prostoru njujorške luke. Nastoji se evocirati atmosfera živosti, vreve, aktivnosti, buke, rada i kretanja, nasuprot osjećaju koji likove prožima pri pogledu na prostore iz staroga kraja. Međutim, i to je paravan koji prikriva isti psihološki balast, ireverzibilnost protoka vremena i osjećaj neprilagodivosti koji muči likove u njihovim prijelazima i privremenim povratcima. Topos »rodnoga kraja« zadobiva razne konotacije, koje se svode na osjećaj nepripadnosti i nedostupnosti, dok topoi »luke« i »parobroda« označavaju ne samo osjećaj stranoga i dalekoga, nego i motiv kretanja, oslobođenja i dinamike. Usto, možemo primijetiti kako ovime Nizeteo u hrvatsku književnost, dakako, nipošto ne na velika vrata vezano za vrlo ograničenu (gotovo nepostojeću) recepciju njegova rada u Hrvatskoj, ipak uvodi neke nove topoi svojstvene situaciji svojih likova. Istodobno, to je i trenutak kada jasno možemo vidjeti posljedice egzilnoga autorova statusa stoga što se dvije razvojne linije, Nizeteova poetika i novelistička poetika ondašnje suvremene domovinske književnosti, u kojoj se počinju javljati nove poetske tendencije, tzv. razlogovci, počinju sve jasnije razdvajati.⁵⁶ To je, međutim, čini se neizbježna cijena prostorne izmaknutosti, koja rezultira i određenom anakronijom. No, Kadić s pravom upućuje na dodatno osjetljivu situaciju emigrant-skih pisaca, koji nužno ne žive među svojom etničkom zajednicom (što je važno za retenciju jezika i kulturnog habitusa), nego odvojeni i raspršeni te su zbog toga ipak, zaključuje Kadić, »izgubljeni za hrvatsku književnost«.⁵⁷

⁵⁶ Usp. Krešimir NEMEC, *Antologija hrvatske novele*, Zagreb, Naklada Pavičić, 1997.

Unatoč tome, držimo da je u raspravi navedeno dovoljno razloga da se zaključno možemo pozvati na Grubišićevu ocjenu: »Nema, sigurno, u hrvatskoj književnosti takvih opisa emigrantskih umiranja i umiranja tijela i duše.«⁵⁸ kao u pojedinim Nizeteovim novelama, opravdavajući ne samo njegovo uključivanje u tokove hrvatske književnosti kasne moderne, nego i širenje obzora čitanja dijasporijskim i globalizacijskim perspektivama.

Jelena Šesnić

**Antun Nizeteo: the Mediterranean storyteller
of Croatian immigration and peripheral globalization**

The paper analyzes the not very large but quite relevant body of work of the exiled writer Antun Nizeteo before and after the Second World War. Lasić's paradigm of the relationship between ideology and Croatian literature in the 20th century opens a space for Nizeteo's body of work in the corpus of homeland literature, further substantiated by the thematic innovations that Nizeteo brings in his collections *Nevjesta na otoku* («Bride on the Island») and *Bez povratka* («No return»). With those, he ushers in various new types of protagonists (the immigrant, the returnee, the wanderer, the misfit). Both collections can be considered in the context of late modernist poetics, but also fit in the then-emerging »Mediterranean paradigm« (promoted by Bogdan Radica) and, later, within the exile paradigm as well. Recently, such spatial displacement, as well as similar displacements, is thought of within the transnational model and globalization processes.

Keywords: *Antun Nizeteo, exile, diaspora, emigration, the Croatian short story*

⁵⁷ A. KADIĆ, »Croatian Emigre Writers«, *Croatia Press* 13 (1959) 197, 8.

⁵⁸ V. GRUBIŠIĆ, »'Andrijana' Antuna Nizetea. Povodom sedamdesetgodišnjice pjesnikova života«, 344.

»Večera na-našo« ili kako moliški Hrvati afirmiraju poeziju svoje manjinske zajednice

Marta RAČIĆ,
Veleučilište VERN'

Prethodno priopćenje
(primljeno: 15. studenog 2017.)
UDK 821.163.42'282.4(450.67).09-1

Moliški Hrvati kao najstarija hrvatska dijaspora u Europi baštine i žive bogatu kulturu i tradiciju po kojoj su prepoznatljivi u svome višestoljetnom okruženju talijanskoga juga. Njihovo glavno identitetsko obilježje je govor, dijalekt koji su uspjeli sačuvati kroz tradicionalan način života. Nakon Drugoga svjetskog rata uslijed brze industrijalizacije stanovništvo triju hrvatskih sela u pokrajini Molise raseljava se u potrazi za poslom ili zbog odlaska na školovanje. Zbog toga se broj govornika moliškohrvatskoga dijalekta 60-ih godina 20. stoljeća naglo smanjuje. Unutar same zajednice budi se interes za vlastiti jezik, tradiciju i kulturu te se 1967. godine u selu Stifilić (San Felice del Molise) osniva kulturno društvo, a potom i časopis Naš jezik / La nostra lingua. Časopis je izlazio nepunih šest godina, ali je bio polazište mladim pjesnicima koji su počeli pisati poeziju na svome dijalektu. Ovaj rad prikazuje tijek nastajanja poezije moliških Hrvata koja je našla svoju punu afirmaciju u natjecajima «Fondazione Piccoli». Od 2002. godine natječaj okuplja pjesnike koji pišu na dijalektu, a u završnoj svečanosti »Večera na-našo« promoviraju najbolje pjesme i prozne radove. Sva uspješna ostvarenja objavljena su u pet zbirki poezije pod naslovom S našimi riči.

Ključne riječi: moliški Hrvati, manjinska zajednica, poezija, »Večera na-našo«, S našimi riči

Moliški Hrvati u Italiji tek od 1999. godine i donošenja Zakona o zaštiti povijesnih i jezičnih manjina (*Legge 15 dicembre 1999, n. 482. Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche*) imaju status povijesne jezične manjine. Tim Zakonom priznato je devet povijesnih manjinskih jezika koji se govore na teritoriju Italije, među njima i hrvatski: njemački, francuski, franko-provansalski, okcitanski, slovenski, albanski, grčki, hrvatski i katalonski. Status *povijesne jezične manjine* hrvatski je dobio zajedno s albanskim, grčkim i katalonskim jer su od svojih matičnih zemalja odvojeni morem i čine enklave koje tvore niz nepovezanih sela ili malih gradova.¹ Zakonom ni-

¹ Žarko MULJAČIĆ, *Problemi manjinskih jezika u romanskim državama u Europi*, Rijeka, Maveda, 2007., 26.

su obuhvaćeni Hrvati na sjeveru Italije u pokrajini Friuli Venezia Giulia, nego samo Hrvati u tri općine južne pokrajine Molise: Acquaviva Collecroce (Kruč), Montemitro (Mundimitar) i San Felice (Filič).

Na taj su način moliški Hrvati stekli politički status upravo na svome najvažnijem identitetskom obilježju, a to je jezik, točnije dijalekt hrvatskoga jezika, koji su uspjeli sačuvati kao svoj mjesni govor. Upravo je govor bio glavni integrativni faktor za zajednicu iznutra, a u isto vrijeme njihovo glavno distinktivno obilježje u lokalnom, talijanskom okruženju kroz pet stoljeća povijesti. Moliški Hrvati predstavljaju najstariju i najmanju hrvatsku dijasporu u Europi, koja je uspjela očuvati svoj manjinski identitet i tako potvrditi snagu i trajnost etničkoga identiteta.²

Cilj je ovoga rada dati prikaz moliškohrvatske zajednice kao manjine koja na uspješan način njeguje, razvija i živi svoju pisanu riječ koju baštini tek od kraja 20. stoljeća. Do tada je sve od vremena iseljavanja, a to je 15. i 16. stoljeće, održavala i prenosila sve oblike svoje kulture i tradicije samo riječju, govorom, pričom ili pjesmom. Na ustrajan način moliški su Hrvati uspjeli očuvati svoju prepoznatljivu kulturu u talijanskom okruženju. U radu će se predstaviti aktivnosti zajednice moliških Hrvata koje se odnose na pisanje (uglavnom) poezije, na izdavačku djelatnost, ali i na redovite literarne natječaje koji se održavaju jednom godišnje i koji su postali glavni pokretač književnoga stvaralaštva unutar zajednice proteklih dvadesetak godina. Rad sadrži povijesni pregled stvaralaštva moliškohrvatskih pjesnika od 1967. godine i osnivanja časopisa *Naš jezik / La nostra lingua*, ali i prikaz suvremenoga stanja kroz terensko istraživanje. Ono je obavljeno 2016. godine u mjestu Mundimitru za vrijeme održavanja tradicionalne završne svečanosti i proglašenja pobjednika godišnjega literarnog natječaja »Fondazione Piccoli«.

Teza koja predstavlja polazište u ovome radu jest da se osviještenim pristupom, planskim i ustrajnim radom na području koje je uočeno kao živući element kulture i tradicije zajednice može oživiti i održati zajedništvo te podići samopouzdanje, ali i svijest o vrijednosti pisanoga izričaja i njegove važnosti za prepoznatljivost zajednice. Značaj književnoga stvaralaštva moliških Hrvata tim je veći što se radi o pjesnicima amaterima. Svi oni su najprije radnici, majstori, učitelji, vozači, profesori, studenti ili umirovljenici, ali iz njihovoga predanog pisanja samo od 2004. godine do danas objavljeno je pet knjiga poezije na moliškohrvatskom dijalektu uvijek pod nazivom *S našimi riči*, u izdanju Zaklade »Agostina Piccoli«.

² Ana PERINIĆ, »Moliški Hrvati. Rekonstrukcija kreiranja i reprezentacije jednog etničkog identiteta«, *Etnološka tribina* 36 (2006) 29, 91-106.

Metodologija rada

Metodološki pristup u razradi ove teme zasniva se najprije na studijskom radu na temama vezanim uz podrijetlo, povijest, tradicijsku kulturu, ali i suvremeno pisano stvaralaštvo moliških Hrvata. Drugi dio je istraživački rad na terenu tijekom kolovoza 2016. godine. Studijski rad prethodio je terenskom istraživanju i poslužio je kao teorijsko polazište temi pjesničkoga stvaralaštva moliških Hrvata.

Za potrebe rada primijenjena je metodologija kvalitativnoga etnografskog istraživanja, a prema potrebi korištene su tehnike prikupljanja i analize tekstova, filmova i tonskih zapisa o moliškohrvatskoj zajednici te njihovo čitanje i obrađivanje koje je bilo u funkciji pripreme izlaska na teren. Drugi dio istraživanja obavljen je u pokrajini Molise, većinom u selu Mundimitru, a uključivao je tehnike polustrukturiranoga dubinskoga intervjua, sudioničkoga promatranja, nenametljivoga procjenjivanja, neformalnih razgovora, vođenja dnevnika i bilješki radi opservacije o ljudima i događajima na terenu.³

Cilj je utvrditi faktore koji su utjecali na povećano zanimanje za jezik, pisanje poezije i zamjetno oživljene aktivnosti prema tradicijskoj kulturi i identitetu vlastite manjinske zajednice na jugu Italije koja je zbog suvremenoga načina života postala ozbiljno brojčano ugrožena.

Povijesni pregled istraživanja o moliškim Hrvatima⁴

Pokrajina Molise smještena je u južnom dijelu Italije između Abruzza i Puglie. Od 1963. godine ima status pokrajine, a do tada je pripadala Abruzzima. Zauzima površinu od 4438 četvornih kilometara koju uglavnom prekrivaju planinski predjeli. Danas je glavni grad te pokrajine Campobasso, a od ostalih mjesta koja se nalaze na obali Jadranskoga mora tu su Termoli i Vasto. U pokrajini Molise bilježi se prisutnost Hrvata doseljenika koji su bježeći pred Turcima iz makarskog primorja u 15. i 16. stoljeću našli utočište u brdovitim predjelima talijanskih Apenina. Danas se nazočnost potomaka hrvatskih doseljenika očituje u jeziku i nekim običajima u još samo tri sela koja se nalaze oko 40 km zapadno od luke Termoli. To su Kruč (Acquaviva Collecroce), Stifilić ili Filič (San Felice del Molise koji je do pojave fašizma bio San Felice Slavo) i Mundimitar (Montemitro). Ta su naselja sačuvana kao jezične oaze u središtu Italije i odavno su privlačila pažnju različitih istraživa-

³ Sanja POTKONJAK, *Teran za etnologe početnike*, Zagreb, Hrvatsko etnološko društvo, FF press, 2014.

⁴ Povijesni pregled preuzet iz autoričine doktorske disertacije na temu »Revitalizacija moliškohrvatskoga identiteta«. Disertacija je u postupku obrane na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, predana u listopadu 2017.

ča i znanstvenika, kako hrvatskih tako i talijanskih, koji su ih proučavali lingvistički ili etnografski i nastojali utvrditi njihovo podrijetlo.⁵

Ta tri sela jedina su stara »slavenska« naselja u tom dijelu Italije koja su do danas opstala i uspjela se oduprijeti postupnom procesu asimilacije, odnosno talijanizacije. U okolici je bilo više takvih mjesta u kojima je ostao samo spomen da su i u njima živjeli *Slaveni*, odnosno *Schiavuni* kako su ih nekada zvali susjedi Talijani. A ti *Schiavuni* svoj govor su nazivali *na našo* ili *na našu*.⁶

Najstariji hrvatski zapis o kolonijama u Italiji ostavio je isusovac Bartol Kašić još 1613. godine.⁷ Ovom hrvatskom dijasporom bavili su se od druge polovice 19. stoljeća hrvatski putopisci, jezikoslovci i etnolozi kako bi utvrdili vrijeme i područje iseljavanja. Godine 1855. dubrovački filolog i književnik Medo Pucić započeo je korespondenciju s profesorom Giovannijem De Rubertisom iz mjesta Acquaviva Collecroce. Nakon što su njegova pisma objavljena u zadarskom časopisu *L'Osservatore Dalmato*, pojavio se interes širih znanstvenih krugova u Europi za preostale tri jezične oaze u Moliseu.⁸

Godine 1907. u ime Bečke kraljevske akademije, Komisije za Balkan, u istraživanje »slavenskih« kolonija na jugu Italije upućen je hrvatski filolog Milan Rešetar. Boravio je uglavnom u Kruču, proučavajući jezik i običaje lokalnoga stanovništva, a nakon njegova istraživanja godine 1911. objavljena je knjiga pod naslovom *Die Serbokroatischen Kolonien Suditaliens*. To djelo je sveobuhvatna studija i povijesni pregled doseljenja prvih hrvatskih kolonista na šire prostore južne Italije, prikaz običaja, načina života, narodnih pjesama, priča, izreka, molitvi i vjerovanja zabilježenih kod stanovnika u tri preostala naselja. Najznačajniji ishod Rešetarovih istraživanja definiranje je geografskoga podrijetla doseljenika u Italiju i to temeljem istraživanja običaja, nošnje, nazivlja iz svakodnevnoga života, a najviše morfološkom i fonološkom analizom jezika. Prema Rešetaru moliški su Hrvati potomci ikavsko-štokavske skupine, glavno obilježje je uporaba riječi »što« i karakteristične suglasničke skupine /št i žd/. Uz štokavštinu sačuvan je ikavski izgovor, a u njihovom govoru sačuvani su i čakavizmi, što potvrđuje pretpostavku da su moliški doseljenici štokavci koji su u domovini živjeli u blizini čakavaca.⁹

⁵ Giacomo SCOTTI, *Z one bane mora*, Rijeka, Otokar Keršovani, 1980., 30.

⁶ Milan REŠETAR, »Slavenske kolonije u Italiji«, *Srd* 6 (1907) 24, 1108.

⁷ Jelka VINCE-PALLUA, »Doprinos utvrđivanja tragova Hrvata u južnoj Italiji«, *Tjedan moliških Hrvata/Settimana dei Croati del Molise*, *Hrvatska matica iseljenika*, 16.-21. 6. 1996., Hrvoje Salopek, ur., Zagreb, Hrvatska matica iseljenika, 1996., 20-23.

⁸ Giacomo SCOTTI, »Hrvatske oaze u južnoj Italiji«, *Matica iseljenički kalendar* 11 (1966) 1, 105.

M. Račić: »Večera nanašo« ili kako moliški Hrvati afirmiraju poeziju...

Dodirno područje tih dvaju govora bilo je oko Cetine, što upućuje da im je pradomovina bila između dviju rijeka, Cetine i Neretve. Kasnijim istraživanjima govora utvrđeno je da su u 15. i 16. stoljeću iz makarsko-biokovskog područja postojala tri istovremena smjera migracija stanovništva pred Turcima: prema Istri, prema srednjodalmatinskim otocima i preko mora u Italiju.¹⁰

Nakon objave Rešetarove studije uslijedilo je određeno razdoblje »mironjanja« u kojem je interes prema *Slavima*, *Slavenima*, *Šćavunima*, *Škavima* ili *Hrvatima* iz Molisea utihnuo. Unatoč svim istraživanjima koja su do tada obavljena na terenu, a potom objavljena u stručnoj i znanstvenoj literaturi, još uvijek nije postojao jedinstven naziv za hrvatsko stanovništvo koje je preostalo u tri naselja pokrajine Molise. Neujednačenost u imenovanju doseljenika u literaturi se nastavila, a od 50-ih godina 20. stoljeća uslijedila su i nova istraživanja.

Od 1970-ih godina govor moliških Hrvata postaje područje istraživanja hrvatskih dijalektologa. Već 1970. Dalibor Brozović objavljuje »O makarskom primorju kao jednom od središta jezično-historijske i dijalekatske konvergenције«,¹¹ a provode se i lingvistička istraživanja na terenu ili u suradnji s moliškim studentima u Zagrebu. Sredinom 1980-ih moliška studentica Agostina Piccoli dolazi na studij u Zagreb i započinje suradnju s profesorima Petrom Šimunovićem, Božidarom Finkom, Josipom Vončinom i drugima. U to vrijeme Petar Šimunović objavio je nekoliko radova o moliškim Hrvatima i njihovom govoru. Godine 1984. objavljuje »Šklavunske naseobine u južnoj Italiji i naša prva zapisana bugarščica«,¹² u kojem potvrđuje da se radi o posebnoj vrsti hrvatske štokavštine s elementima novoštokavske akcentuacije.

Nakon što je u znanstvenim krugovima prihvaćena teza o podrijetlu doseljenika s makarsko-biokovskog područja, nastavljena su brojna istraživanja o osnovnim odrednicama njihova identiteta čime su se bavili etnolozi, sociolozi i kulturni antropolozi, među kojima Emil Heršak,¹³ Tihomir Telišman¹⁴ i

⁹ Milan REŠETAR, *Le colonie serbocroate nel sud Italia*, Wien, 1911., 46-56. Dostupna online na <https://www.mundimitar.it/resetar01.it.htm>. Pristup ostvaren 15. 11. 2017.

¹⁰ Anita SUJOLDŽIĆ, Božidar FINKA, Petar ŠIMUNOVIĆ, Pavao RUDAN, »Jezik i porijeklo stanovnika slavenskih naseobina u pokrajini Molise, Italija«, *Rasprave zavoda za jezik* 13 (1987) 1, 133.

¹¹ Vidi Dalibor BROZOVIĆ, »O makarskom primorju kao jednom od središta jezično-historijske i dijalekatske konvergenције«, *Makarski zbornik* 1 (1970) 1, 381-405.

¹² Vidjeti Petar ŠIMUNOVIĆ, »Šklavunske naseobine u južnoj Italiji i naša prva zapisana bugarščica«, *Narodna umjetnost* 21 (1984) 1, 53-68.

¹³ Vidjeti Emil HERŠAK, »Hrvati u talijanskoj pokrajini Molise«, *Teme o iseljeništvu* 11 (1982), 6-49; Isti »Sociohistorijski uvod u problematiku etničkih manjina na talijanskom Jugu«, *Migracijske teme* 3 (1987) 2, 193-220.

Ana Perinić.¹⁵ Putopisni način predstavljanja moliških Hrvata nalazimo u radovima profesora Stjepana Krpana (1922.—1999.), germanista i vrsnog poznavatelja hrvatske europske dijaspor. Giacomo Scotti, novinar, književnik i publicist, rođen u Italiji a od 1947. godine živi u Puli, a potom u Rijeci, objavio je više radova i knjiga o moliškim Hrvatima počevši od 1966. godine do danas.

Može se zaključiti da postoji povijesni kontinuitet zanimanja za moliške Hrvate, za njihovo doseljenje i prisutnost na jugu Italije kako s hrvatske, tako i s talijanske strane Jadrana. Već od 1497. godine datira najraniji zapis o običajima hrvatskih doseljenika *Šklavuna* u južnotalijanskom gradiću Gioia del Colle, u zapisu talijanskoga književnika Ruggera de Pazienze. Upravo je njegov tekst Petar Šimunović analizirao i definirao kao prvu hrvatsku bugarsku. U 16. stoljeću također jedan Talijan, dominikanac Serafino Razzi, u svojem djelu *Cronaca Vastese* spominje *Slave* koji su došli preko mora.¹⁶

U 19. stoljeću je i Ivan Kukuljević Sakcinski putujući po Italiji pronašao i objavio podatke o hrvatskim naseljima koja ondje postoje još od 15. stoljeća. Sve su to zapisi jednoga vremena koji svjedoče o prisutnosti Hrvata na tlu talijanskoga juga, međutim ozbiljan istraživački rad na proučavanju podrijetla, običaja, jezika i kulture tih stanovnika počinje Milan Rešetar 1911. godine istražujući na terenu njihov jezik i običaje te rezultate istraživanja objavljuje u spomenutom djelu *Die Serbokroatischen Kolonien Suditaliens*.

Buđenje unutar moliškohrvatske zajednice

Za bolje razumijevanje aktivnosti koje su započele 60-ih godina 20. stoljeća u sva tri hrvatska sela pokrajine Molise, važno je definirati kakve su bile društvene okolnosti toga vremena koje su uvjetovale promjene unutar zajednice. U tom desetljeću zabilježen je najveći pad broja stanovnika unutar moliškohrvatske zajednice, koju do tada nitko u Italiji još nije nazivao zajednica Hrvata ili jednostavno *Croati*, nego isključivo *Slavi* ili lokalno *Schiavi*, *Škavi*,

¹⁴ Vidjeti Tihomir TELIŠMAN, »Neke odrednice etničkog identiteta moliških Hrvata u južnoj Italiji«, *Migracijske teme* 3 (1987) 2, 187-192. Godine 1994. objavljuje »Etnički identitet i pravni položaj moliških Hrvata u Italiji«, *Manjine na području Alpe-Jadrana: zbornik referata, Bled, 21.-22. 10. 1993.*, Petar Vencelj, Vladimir Klemenčić, Sonja Novak Lukanović, ur., Ljubljana, Delovna skupnost Alpe-Jadran, Vlada Republike Slovenije, 1994., 150-156. Tihomir Telišman je sociolog i dugogodišnji hrvatski diplomat koji se prethodno bavio istraživanjima iseljništva u Americi.

¹⁵ Vidjeti Ana PERIČIĆ, »Moliški Hrvati. Rekonstrukcija kreiranja i reprezentacije jednog etničkog identiteta«, *Etnološka tribina* 36 (2006) 29, 91-106.

¹⁶ Vitomir BELAJ, »Povijest etnološke misli u Hrvata«, *Etnografija Svagdan i blagdan hrvatskog puka*, Jasna Čapo Žmegač, Aleksandar Muraj, Zorica Vitez, Jadranka Grbić i Vitomir Belaj, ur., Matica hrvatska, Zagreb, 1998.

M. Račić: »Večera na-našo« ili kako moliški Hrvati afirmiraju poeziju...

Škavuni i slično. I sami moliški Hrvati, kako nisu imali razvijenu svijest o pripadnosti niti o vlastitom podrijetlu, preuzeli su za sebe talijanski naziv *Slavi*, za jezik *naš jezik, na našo* ili *na našu*, jedni za druge govorili su *naše čeljade*, a kao činjenicu o podrijetlu već uvriježeno objašnjenje da su njihovi stari došli 'z *one bane mora* jednoga petka u mjesecu svibnju.

Od vremena svoga doseljavanja, a to znači kroz 15. i 16. stoljeće, zabilježio je Serafino Razzi u *Cronaca Vastese* (1576.—1577.) kako su Slaveni, došavši preko mora, osnovali u Molizama naselja San Felice, Montemitro, Collecroce, Patticata, Palata, Tavenna, Ripalta, S. Giacomo degli Schiavoni. Drugi su se naselili u Vastu, Forcabobolani, San Silvestru, Vacriju, Casacanditelli, Francavilli na moru te u Abruzzima, u Capellu i drugdje. U Rimu je za hrvatsku (ilirsku) pastvu osnovana Ilirska bratovština sv. Jerolima, koju je potvrdio papa Nikola IV. (1452.), o čemu je S. Razzi pisao u spomenutoj *Cronaca Vastese*.¹⁷

Iz ovih podataka možemo zaključiti da su moliški Hrvati nastanjivali veći dio talijanskoga juga, da su živjeli prilično izolirano u brojnim naseljima na padinama Apenina, bavili se poljoprivredom i to uzgojem vinove loze, maslina, žita, svih vrsta voća i povrća, a za vlastite potrebe i uzgojem stoke. Takvim načinom života postupno su se asimilirali u talijansku zajednicu, pa su nakon Drugoga svjetskog rata ostala samo tri spomenuta naselja, Kruč (Acquaviva Collecroce), Mundimitar (Montemitro) i Stifilić ili Filić (San Felice del Molise), u kojima je živjelo hrvatsko stanovništvo, dok je u svim ostalim mjestima hrvatsko pučanstvo talijanizirano. Do 50-ih godina 20. stoljeća život se odvijao još uvijek na tradicionalan način, međutim već 1960-ih godina industrijalizacija i suvremeni način života bili su presudni za raseljavanje moliških Hrvata iz tri preostala naselja te drastično smanjenje njihova broja. Mladi ljudi odlazili su na školovanje u obližnje gradove Vasto, Termoli i Pescaru gdje su zasnivali obitelji i nastavili živjeti. Time se smanjio i broj endogamnih brakova,¹⁸ što je uvjetovalo sve manju uporabu dijalekta kojim su se do tada isključivo služili u obitelji i svakodnevnoj komunikaciji.

Od druge polovice 20. stoljeća broj moliških Hrvata u Italiji konstantno se smanjuje.¹⁹

¹⁷ Petar ŠIMUNOVIĆ, »Moliški Hrvati i njihova imena«, *Folia onomastica Croatica* 20 (2011) 1, 191.

¹⁸ O nestajanju govora *na našo*, o demografskim istraživanjima te smanjenju broja endogamnih brakova u tri hrvatska sela pisala je Agostina PICCOLI, »20000 Molisini di origine slava. Prilog boljem poznavanju moliških Hrvata«, *Studia etnologica Croatica* 5 (1993) 1, 175-180.

Općina	1951.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2014.
Acquaviva	2250	1808	1157	1017	897	800	663
Montemitro	906	874	749	624	544	468	414
San Felice	1727	1371	1003	911	881	813	657
Ukupno	4883	4053	2909	2570	2319	2081	1734

Tablica 1 — Kretanje broja stanovnika u tri moliškohrvatska naselja od 1951. do 2014.

Upravo u vrijeme najvećeg pada broja stanovnika u moliškohrvatskim selima, zajednica postaje sve aktivnija svojim kulturnim i društvenim radom. Godine 1967. okupljaju se pojedinci koji pokreću objavljivanje časopisa, ali i ostalih društveno-kulturnih aktivnosti čime privlače pozornost talijanske i hrvatske javnosti, tako da je zajednica moliških Hrvata povremeno prisutna i u medijima. U zajednici koja je oduvijek bila predmetom zanimanja zbog posebnosti svoje kulture i jezika, kao i zbog toga što je kroz pet stoljeća uspjela sačuvati svoj identitet, ali i integrirati se u talijansko društvo, počeo je proces oživljavanja iznutra. U rujnu 1967. izašao je prvi broj malog hrvatskog lista *Naše riči*. Iste godine u selu San Felice del Molise osnovano je Kulturno društvo »Naš jezik«.²⁰

Novoosnovano kulturno društvo okupilo je predstavnike triju moliškohrvatskih sela. Skupina intelektualaca među kojima su bili slavist i novinar Mario Spadanuda, učitelji Giovanni Battista Piccoli i Angelo Genova, Domenico Giorgetta, liječnik dr. Cociolillo, a iz Hrvatske je došao Miroslav Varoš te iz Kanade pristigli Božidar Vidov i mnogi drugi. U rujnu 1967. pokrenuli su dvojezični časopis *Naša rič* koji su već u prosincu iste godine preimenovali u *Naš jezik / La nostra lingua*. Časopis se bavio povijesnim temama svih triju naselja, statusom moliških Hrvata, običajima i tradicijom, vjerskim svečanostima, specifičnostima njihova dijalekta, a kontinuirano su objavljivali poeziju i prozu moliškohrvatskih pjesnika. Uredništvo časopisa bilo je otvoreno prema ostalim hrvatskim manjinskim zajednicama u Austriji, Mađarskoj, Rumunjskoj, Slovačkoj, kao i široj hrvatskoj dijaspori u svijetu.²¹

U prvoj godini pokretanja časopisa izašla su dva broja; u 1968. objavljeno je još dvanaest brojeva, u 1969. njih osam, u 1970. pet brojeva. Uredni-

¹⁹ Podatci zaključno sa 1991. godinom su prema A. PICCOLI, »20000 Molisini di origine slava«, 178, a za godine 2011. i 2014. uzeti su prema podacima Centralnoga statističkog instituta u Rimu (ISTAT), www.istat.it. Pristup ostvaren 15. 12. 2016.

²⁰ Tablica o kretanju broja stanovnika i podatci o osnivanju Kulturnoga društva i časopisa *Naš jezik / La nostra lingua* preuzeti iz autoričine doktorske disertacije u postupku obrane.

²¹ Stan GRANIC, »From the Other Side of the Ocean: Canada's Božidar Vidov and the Molise Croats of Italy«, *Migracijske i etničke teme* 25 (2009) 3, 270.

M. Račić: »Večera nanašo« ili kako moliški Hrvati afirmiraju poeziju...

čki odbor je 1969. donio odluku da se »posveti više prostora vijestima i člancima pisanim na hrvatsko-molizanskom dijalektu kako bi se doprinijelo još bolje spasavanju tog starog hrvatskog narječja«. Časopis je izlazio samo do 1972. godine jer za nastavak nisu pronađena financijska sredstva.²²

Iako časopis nije izlazio niti šest godina, odigrao je veliku ulogu u buđenju svijesti o vlastitom podrijetlu, a posebice kroz zanimanje za jezik, običaje i kulturnu baštinu samih članova moliškohrvatske zajednice. Osim toga, vrijeme pokretanja časopisa i oživljavanje kulturne djelatnosti vezano je uz politička zbivanja u Hrvatskoj, odnosno tadašnjoj Jugoslaviji. Zahvaljujući događajima koji su bili dijelom Hrvatskoga proljeća tadašnje političko vodstvo pružalo je potporu, a neke tvrtke i konkretnu financijsku pomoć, tako da su u Kruču, Mundimitru i Filiću u to vrijeme organizirani tečajevi hrvatskoga jezika i posjeti hrvatskih književnika i pjesnika. Godine 1969. u svibnju je književnik i prevoditelj s talijanskoga jezika Jojo Ricov boravio među moliškim Hrvatima. U Molise je bilo upućeno i nekoliko časnih sestara i hrvatski svećenik za što je bio zaslužan kardinal Franjo Šeper, na što su mu se stanovnici Kruča odužili nazvavši jednu od glavnih ulica njegovim imenom.²³

O značaju časopisa *Naš jezik / La nostra lingua* i ulozi koju je imao od 1967. do 1972. godine u procesu oživljavanja svijesti o identitetu moliških Hrvata piše i Giacomo Scotti. Oni su tada prvi put nakon pet stoljeća mogli pisati na svome narječju, a sam časopis je dokaz preporoda koji se u zajednici dogodio i predstavlja vrijedan povijesno-kulturni spomenik toga vremena. Kasnije, 1980-ih godina, bilo je pokušaja obnavljanja časopisa u čemu je bio promijenjen i njegov naziva u *Naš život / La nostra vita*.

Upravo to razdoblje 1960-ih i 1970-ih godina označilo je kraj raznih teorija o dolasku slavenskih doseljenika, a dotadašnja filološka, povijesna i etnološka istraživanja bila su u pogledu utvrđivanja njihova podrijetla jednoglasna. Inicijativa i pokretanje časopisa *Naš jezik / La nostra lingua* pokazali su tada i jasan stav moliških Hrvata prema priznavanju vlastitoga hrvatskog podrijetla, a koje se temelji na značajkama govora koji ne može biti drugo nego hrvatski dijalekt.²⁴ To je vrijeme književnoga buđenja u moliškohrvatskoj zajednici iz koje izrastaju imena pjesnika koji ostaju prisutni svojim pjesničkim izričajem i nakon što se časopis *Naš jezik* ugasio. Tada se svojim pri-

²² A. PICCOLI, »20000 Molisini di origine slava«, 118.

²³ Đuro VIDMAROVIĆ, »Jojo Ricov — Neslomljiva hrvatska vertikala«, <http://www.hkv.hr/izdvojeno/komentari/dvidmarovic/17850-d-vidmarovic-joja-ricov-nesalomljiva-hrvatska-vertikala.html>. Pristup ostvaren 27. 3. 2017.

²⁴ Antonio SAMMARTINO, »Pet stoljeća tišine / Književnost moliških Hrvata«, *Riječi: časopis za književnost, kulturu i znanost Matice hrvatske Sisak* 24 (2012) 3-4, 13.

lozima javljaju kao pjesnici Angelo Genova, Milena Lalli, Giovanni Battista Piccoli, Pasquale Piccoli i nekolicina drugih koji su nastavili i poslije pisati poeziju.

Začetci poezije moliških Hrvata

Mladi pjesnici koji su redovito objavljivali u časopisu *Naš jezik / La nostra lingua* od 1967. do 1972. godine bili su samo glasnici nečega što će sljedećih nekoliko desetljeća postati novo identitetsko obilježje moliških Hrvata. Tu sklonost, ali i pjesničku darovitost pojedinaca iz zajednice, rano je uočio Božidar Vidov. Boravio je u Rimu kao grkokatolički svećenik još 1950-ih godina i tada je upoznao zajednicu moliških Hrvata te se aktivno uključio u osnivanje Kulturnoga društva »Naš jezik«, u rad uredništva istoimenoga časopisa te je uvijek promovirao njihovu kulturu i jezik u svojim mnogobrojnim kontaktima u svijetu. Iz Rima je premješten u Kanadu, u Toronto, gdje je službovao kao svećenik i odigrao značajnu ulogu u osnivanju hrvatskih škola još 60-ih godina 20. stoljeća, bio je i član Hrvatske bratske zajednice. Vidov je i u Kanadi nastavio raditi za zajednicu moliških Hrvata u Italiji i 1981. godine u Torontu objavio prvu zbirku poezije pod naslovom *Poezije na našu*. U toj zbirci objedinjeni su radovi mladih pjesnika objavljavani u časopisu *Naš jezik / La nostra lingua*. Zbirka je prvi put predstavljena u Zagrebu 1996. godine na Tjednu moliških Hrvata.²⁵

Knjigu je predstavila moliška Hrvatica Agostina Piccoli, tada već diplomirana kroatistica koja je po povratku sa studija u Zagrebu pokrenula i vodila nastavu hrvatskoga jezika u osnovnim školama Kruča, Mundimitra i Filiča. Kako je za predstavljanje zbirke napisala, radi se o gotovo nepoznatoj knjižici, ali koja u sebi sadrži pojam od silne važnosti:

Mislim ke ova mala zbirka nije teg učinjen za nišće, aje najveće mladi moreju lejiti danas ono što čeljade veče stari do njihi jesu pisali učer, prva vota poslije četar stotine gošti od kada njegovi didi su doli u pokrajinu Molise iz one bane mora.

U toj »maloj zbirci« u kojoj su se prvi put našle pjesme različitih pjesnika postalo je očito što je poveznica među njihovim stihovima. To su, prema zaključku Agostine Piccoli, *slike prošlosti, dani bezbrižnog djetinjstva, mladost i ponajviše prolazne stvari*, kao što je sažeto u stihovima Maria Giorgette:

*Vrime, vrime kako probodaš
novo iščeš staro ostavljaš.²⁶*

²⁵ S. GRANIC, »From the Other Side of the Ocean: Canada's Božidar Vidov and the Molise Croats of Italy«, 263-287.

M. Račić: »Večera nanašo« ili kako moliški Hrvati afirmiraju poeziju...

U vrijeme kada je predstavljala knjigu Božidara Vidova, 1996. godine u Zagrebu, Agostina Piccoli već je imala iskustvo objavljivanja zbirke poezije na dijalektu moliških Hrvata, knjige *Il sentiero lungo dell'esistenza* (1991.). Knjiga je to u kojoj su sve pjesme bile prevedene i na talijanski jezik, a nastala je kao rezultat višegodišnjih pjesničkih natječaja u organizaciji Općine Mundimitar i udruge Pro Loco »Naš Selo«. Pogovor upravo dijalektalnog dijela napisala je Agostina Piccoli i nasloвила ga »Naša je povijest knjiga sa sedam pečata«.²⁷

Ako se pogledaju te dvije zbirke pjesama objavljene u desetogodišnjem razdoblju uočavaju se određena imena čiji se put može pratiti još od 1967. godine i njihovih pjesničkih početaka u časopisu *Naš jezik / La nostra lingua*. Jedno od značajnih imena iz toga vremena, Angelo Genova, učitelj i književnik iz Filiča, osnivač časopisa *Naš jezik / La nostra lingua*, bavio se istraživanjima jezika na području sela Filič. Osim poezije koju je pisao, prikupljao je riječi specifične za jezičnu situaciju upravo sela u kojem je učiteljevao cijeli svoj radni vijek. Godine 1990. objavio je knjigu *Ko jesmo... bolje: ko bihmo?!²⁸*

DOBRA NOĆ

*Zasp lip moj dite, zasp.
Muč, slušaj! Grede polako polako Blaženica
bučena do bilo.
Ti nosi san, nemo plakat več.
Grede blaženica, nosi jena lip san
za mojoga diteta.
Je noća. Ti spiš, ja ne kandam več.
Sada ti spiš, ja zga grem
če ti bit krajem Blaženica.
Spi, spi, lip moj dite. Snije lipe stvare.
Sutra za tebe će bit jena dan veče lip.*

Angelo Genova²⁹

Još je jedno pjesničko ime prisutno od prvih objavljenih *poesia* iz časopisa *Naš jezik / La nostra lingua* — Milena Lalli. Rođena je u Mundimitru, ali

²⁶ A. PICCOLI, »Kratka zbirka poezije na moliškom hrvatskom«, *Tjedan moliških Hrvata/Settimana dei Croati del Molise, Hrvatska matica iseljenika*, 16.-21. 6. 1996., Hrvoje Salopek, ur., Zagreb, Hrvatska matica iseljenika, 33.

²⁷ Vidjeti Sandro GALANTINI, ur., *Il sentiero lungo dell'esistenza. Antologia di poesie in lingua Croato-Molisana*, Montemitro, Renato Cannarsa Editore, 1991.

²⁸ A. SAMMARTINO, »Pet stoljeća tišine / Književnost moliških Hrvata«, 14.

²⁹ Objavljeno u: Marija BELOŠEVIĆ i Đuro VIDMAROVIĆ, ur., *Pjesništvo moliških Hrvata*, Zagreb, Hrvatski esperantski savez i Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2007.

se kao mlada odselila s obitelji u Rim, a u svojim se pjesmama vraća uvijek u rodno mjesto.

DRAGO MI JE

*Drago mi je
kada se vraćam
di je moj grad
svaki gošt do lit
kada njive
mrlušu sladića
a brda
se pokrivaju do brnestre.*

Milena Lalli³⁰

Jedan od najpriznatijih moliških pjesnika je Mario Giorgetta iz Mundimitra. Poeziju je počeo pisati 80-ih godina 20. stoljeća. Pjesme su mu objavljene u zbirkama *Il sentiero lungo dell'esistenza* (1991.), *S našimi riči 1* (2004.) i *S našimi riči 2* (2007.).

MUNDIMITAR

*Za te počet su iskal tvrdo
ter su zabral ovi lipi brdo,
su te tungal okolo fiške
kano riba okolo liske;
su te škriminal s ovimi puti
zvono u srid ke čeljade budi.
Put a oš putiča do tebe zabodaju
ke larga oš dubrave babodaju,
e ti stojiš lipo ode zgora
ajerke jesi ndžera mora;
gledaš dol nadno ti brbori rikica
dviniš oč, je Majela kano kraljica.
Stotine sviči se vidu binoč,
sve di se bračaš naideš oč.
E mi Boga, za one pokonje čmo molit
si do tebe se moremo hualit.*

Mario Giorgetta³¹

VRIME

*Vrime, vrime, kako probodaš
novo iščeš, staro ostavljaš.
Bibu dite, za šalu gubahu san,*

³⁰ Objavljeno u: *Pjesništvo moliških Hrvata*.

³¹ Iz zbirke *Il sentiero lungo dell'esistenza. Antologia di poesie in lingua Croato-Molisana*.

M. Račić: »Večera nanašo« ili kako moliški Hrvati afirmiraju poeziju...

*jutrim budan ne bibu, idjahu van.
 Čuvabu ovce oš junce,
 se gorabu na ni sunce.
 Prodjase zim, dojase lito
 mi ženjabmo oš vršabmo žito.
 Bibu mblade, moja mat oš moj otac
 vesele bibu dane dol niz Dolac.
 Vrime, vrime kako probodaš
 novo iščeš, staro ostavljaš.
 Sada jese ljud nadugo se poša
 doje lito, si rečem: se doša.
 Ustarena mi je mat, star mi je otac
 plačemo lipe dane u naš Dolac.
 Gledam drače, gledam dube
 sočo restu gusto, kano zube.
 Nijeh ovce, nijeh junce
 staro je mi osta samo sunce.
 Vrime, vrime, kako probodaš
 novo iščeš, staro ostavljaš.*

Mario Giorgetta³²

Pjesme navedenih autora nastale su u ranoj fazi, odnosno u vrijeme buđenja zanimanja za vlastito podrijetlo, identitet, a posebno jezik i ono što se jezikom naraštajima prenosi i čuva. Devedesetih godina 20. stoljeća moliški Hrvati, osim što u Italiji dobivaju povoljniji politički status, uspostavljaju i odnose s pradomovinom koja u to vrijeme stječe samostalnost i konstituira se kao samostalna država. Poveznica s institucijama u Hrvatskoj poput HAZU-a, Hrvatske matice iseljenika, Maticom hrvatskom, Institutom za jezik i jezikoslovlje, tih godina bila je moliška studentica Agostina Piccoli. Ona je, kako je prije rečeno, nakon studija kroatistike u Zagrebu započela prosvjetni, pedagoški i znanstveni rad u Mundimitru baveći se moliškohrvatskim dijalektom i šireći znanje o vrijednostima jezika, kulture i tradicije zajednice moliških Hrvata. Nažalost, u punom zamahu svoga uspješnog rada i djelovanja, 1998. godine, stradala je u prometnoj nesreći i zajednica koja je njezinim radom dobila pun zamah ostala je bez svoga glavnog pokretača.

Rad Zaklade »Agostina Piccoli«

Godine 1999. osnovana je Zaklada »Agostina Piccoli« s ciljem završetka rada na *Rječniku moliškohrvatskoga govora Mundimitra* i njegova objavljivanja. Rad na *Rječniku* pokrenula je početkom 1990-ih godina Agostina Piccoli. Za-

³² Isto.

jedno sa suprugom Antonijem Sammartinom, s prijateljima i mještanima Mundimitra godinama je radila na prikupljanju leksika za rječnik i buduću gramatiku kako bi dijalekt, odnosno govor Mundimitra dobio svoju pisanu normu. Završetak rada i objavljivanje *Rječnika*, zbog stjecaja nesretnih okolnosti, dogodili su se u okviru novoosnovane Zaklade »Agostina Piccoli«. Na taj način započela je Zaklada svoje djelovanje koje se do danas proširilo i na druge djelatnosti: književne večeri, tribine, izložbe, Literarnu nagradu »Fondazione Piccoli« i »Večeru na-našo«.³³

Zakladu je 31. prosinca 1999. godine priznala talijanska država kao službenu instituciju za zaštitu moliškohrvatske kulture i tradicije, što je 2000. godine potvrđeno u *Biltenu* odlukom br. 19. kojom je Zaklada »Agostina Piccoli« dobila i službeno priznanje Republike Italije.³⁴

Nakon objavljivanja *Rječnika moliškohrvatskoga govora Mundimitra* 2000. godine u izdanju Zaklade »Agostina Piccoli« i Matice hrvatske počela je bogata izdavačka djelatnost, ali i brojne aktivnosti koje su uvijek bile povezane s radom na moliškohrvatskome dijalektu, njegovim proučavanjem, očuvanjem i zaštitom. Uslijedila su zanimljiva izdanja čiji krajnji cilj uvijek jest bila knjiga, ali su objavljivanju knjiga uvijek prethodile određene aktivnosti koje su uključivale sve stanovnike sela u suradnji i radu na jeziku. Bile su to multimedijalne izložbe, aktivnosti prikupljanja nazivlja na dijalektu iz poljodjelstva, botanike i tradicijske materijalne kulture. Uključeni su bili svi, a posebno najstariji članovi zajednice jer oni pamte nazivlje koje je suvremeni način života potpuno istisnuo iz uporabe. Na taj su način u okviru Zaklade pokrenuta izdanja *Scripta manent*, ili na dijalektu *Zapišeno ostaje*. Nastale su različite monografije o nazivlju u tradicijskoj kulturi sela poput oruđa, predmeta iz kućanstva, poljodjelstva (*Sime do simena*, 2006.) ili pak o botaničkom nazivlju (obrađeno u monografiji *Kako se zove*, 2008.). Godinu dana poslije u sklopu projekta o zaštiti i promoviranju domaće kuhinje objavljena je kuharica *Kuhamo na-našo* (2009.), napisana po istom modelu terenskoga rada i uključivanja svih domaćica iz mjesta Mundimitra. Ta izdanja uvijek su dvojezična ili trojezična (moliškohrvatski, hrvatski i talijanski) s obaveznim rječnikom na kraju.³⁵

³³ Podatci koji se odnose na osnivanje i rad Zaklade »Agostina Piccoli«, prikupljeni na terenu u obliku intervjua s osnivačem A. Sammartinom kao kazivačem te formalnih i neformalnih razgovora s mještanima Mundimitra tijekom kolovoza 2016. te s članovima skupine Kroatantata. Opisi događanja kao što je »Večera na-našo« rezultat su autoričina aktivnog sudjelovanja u završnoj fazi izbora »Premio Fondazione Piccoli«, kao i bilješki i dnevnika koji su vođeni tijekom boravka na terenu.

³⁴ Zaklada »Agostina Piccoli«, https://www.matis.hr/upl/informacije_manjine.pdf. Pristup ostvaren 12. 11. 2017.

M. Račić: »Večera na-našo« ili kako moliški Hrvati afirmiraju poeziju...

S našimi riči — poezija moliških Hrvata

Moliški Hrvati su se rado priklanjali poetskom izričaju još od vremena buđenja svijesti i interesa za vlastitu manjinsku kulturu, od 1967. godine i prvih objavljenih pjesama u časopisu *Naš jezik / La nostra lingua*. Takva tradicija nastavljena je do današnjih dana, ali je sadržajno proširena i obogaćena. Nakon dvije zbirke poezije moliškohrvatskih pjesnika bilo je očito da je to stvaralaštvo najsnažniji način na koji pojedinci izražavaju kolektivno sjećanje i trajno se vežu uz svoj moliški zavičaj, ali koristeći jezik predaka koji su nekoć davno došli 'z *one bane mora*.

Stoga je Zaklada »Agostina Piccoli« 2002. godine ustanovila nagradu »Fondazione Piccoli« za ostvarenja na području kulture i umjetnosti, s temama vezanim uz jezik, tradiciju i povijest moliškohrvatske zajednice. Nagrada je osnovana radi približavanja i populariziranja jezične, povijesne i kulturne baštine moliških Hrvata koji imaju poseban status jezične manjine.³⁶ Takvoj manjini je jezik, i to onaj roditeljski, domaći, *na-našo* ili jezik predaka uvijek bio i ostao glavni pokretač života. Još i danas na tom starinskom govoru, za koji već stotinu godina govore kako izumire, nastaju pjesme u kojima se izražavaju sve emocije i sva sjećanja, ali u vrlo skromnom leksiku manjem od 6000 riječi. Upravo na toj spoznaji počiva poštovanje prema vještini izražavanja kojom moliškohrvatski pjesnici slažu rime i za sebe nikada ne kažu da su pjesnici — oni samo pišu *na-našo* uz svoje redovite poslove.

Od 2002. do 2017. godine iz natječaja koji se objavljuju svakog srpnja od pristiglih literarnih radova objavljeno je pet zbirki moliškohrvatske poezije i kratkih proznih tekstova. Prva zbirka objavljena je 2004. godine pod naslovom *S našimi riči*, a svake treće godine objavljuje se nova zbirka tako da ih je do danas ukupno pet.

»Večera na-našo«

»Večera na-našo« je završna svečanost, večer proglašenja pobjednika literarnoga natječaja »Fondazione Piccoli« i središnje godišnje događanje vezano uz poeziju. Cijeli postupak prijave, zaprimanja pristiglih radova, a posebice čitanja i odlučivanja o pobjedniku, pomno je razrađen. Povjerenstvo ili žiri koji odlučuje o pobjedniku unaprijed je imenovano i svakome su dostavljeni

³⁵ Podaci o radu Zaklade »Agostina Piccoli«, o svim aktivnostima i publikacijama, dobiveni su iz razgovora s predsjednikom Zaklade Antoniom Sammartinom metodom polustrukturiranog dubinskog intervjua za vrijeme terenskoga boravka u Mundimitru.

³⁶ Podatci o natječaju »Fondazione Piccoli« dostupni su na <http://www.matis.hr/index.php/hr/aktivnosti/natjecaji/7815-literarna-nagrada-fondazione-piccoli>. Pristup ostvaren 12. 11. 2017.

anonimni radovi na čitanje i uvid desetak dana prije zajedničkoga sastanka i odlučivanja o prvom, drugom i trećem mjestu. Zastupljeni su predstavnici Kruča, Filiča i Mundimitra. Obično su to nastavnici jezika, pedagoški radnici i intelektualci kojima su književnost, umjetnost i poezija područje osobnoga umjetničkog izražavanja. Žiri je ponekad proširen gostima iz Hrvatske koji dolaze na svečano proglašenje, pa su nerijetko prisutni pjesnici, književnici, umjetnici ili predstavnici kulturnoga života. Žiri se sastaje u prostorijama Caffè Letteraria, namjenski uređenom prostoru za književne susrete i društveno-kulturna događanja hrvatske manjinske zajednice u Mundimitru. Svakı član žirija predlaže svoj izbor radova za treće, drugo i prvo mjesto koji treba argumentirano obrazložiti. Ponekad su rasprave duge a na kraju se izabere uži krug radova koji se daju na glasovanje članovima žirija. Tek kada su potvrđene sve tri nagrade, članovima žirija se priopćavaju imena kandidata.³⁷

Završna svečanost održava se krajem kolovoza na otvorenom. U Mundimitru je to uvijek jedan prostor trga koji je središnje mjesto svih ljetnih događanja u mjestu. U glazbenom dijelu programa često sudjeluje folklorna skupina KroaTarantata kao i kulturno-umjetnička društva iz Hrvatske. Ta je večer prilika da se pročitaju i radovi koji nisu nagrađeni, ali su zapaženi kao posebno dobri. Budući da posljednjih godina počinju pisati na dijalektu i mladi, predloženo je da se ustanovi i posebna nagrada za mlade autore.

Na dan održavanja »Večere na-našo« u prostorijama Caffè Letteraria svi pristigli radovi izloženi su na posebnim drvenim stalcima / panoima tako da ih publika tijekom večeri može čitati i komentirati. Trenutak proglašenja iščekuje se s velikim nestrpljenjem; svi se poznaju, određena imena već imaju ugled i značaj u zajednici i uvijek je zanimljivo doznati *tko je ove godine poslao svoje radove i tko je najbolji*, a najbolji uglavnom šute i ne otkrivaju da su se natjecali.

POVIDAJ STARI

Povidaj Stari, povidaj

pur si nikor te sluša.

Povidaj! Koko stvari neznamo.

Povidaj nam za što nam daju zabit.

Do tvoje duge dane

oš kratke noće

kada počinit nisi zna,

i veselit se znaše na male stvare.

³⁷ Opis je rezultat terenskog istraživanja i aktivnog sudjelovanja u izboru za najbolje pjesničko ili prozno ostvarenje u kolovozu 2016. godine.

M. Račić: »Večera na-našo« ili kako moliški Hrvati afirmiraju poeziju...

*Povidaj stari,
kada do tvojibi riči se smiju,
još gore
ti reču: »Muč«.
kada za tebe nimaju vrime.
Povidaj nam što si snija
pa maj si ima,
što si vidija pa maj si badnija.
Povidaj do tvojibi oči mutne,
resi nam sve,
što tvoje godišta nosu.
Povidaj stari, povidaj
kokodi će te slušat,
štokodi do tebe će ostati.*

Gabriele Blascetta

Zaključak

Pregled pjesničkoga stvaralaštva moliških Hrvata i put njegova razvoja u toj manjinskoj zajednici potvrđuje postavljenu hipotezu da se ustrajnim, dosljednim i planskim radom na bitnom elementu identiteta zajednica može održati na okupu. Važnu ulogu ima i osjećaj ponosa zbog pripadnosti grupi koja se razlikuje, ili čak izdiže po iznimnoj vrijednosti koju okruženje prepoznaje. Moliški Hrvati prepoznati su u lokalnoj zajednici kao posebni i drugačiji, najprije po jeziku, a onda i kulturi koju na tom jeziku godinama stvaraju. Uživaju ugled, što djeluje na samopouzdanje pojedinaca i zajednice.

Stasaju nove generacije mladih koji dijalekt više ne govore svakodnevno kao što su to činili njihovi djedovi i bake, ali žele izraziti svoja razmišljanja i emocije upravo na jeziku predaka. Sudjeluju na natjecaju, pišu, žele zadržati taj dijalekt koji je štur, ali njima dovoljan za izraziti sjećanja jer znaju da su im ta sjećanja zajednička i da ih povezuju.

Marta Račić

»Večera na-našo« or how Molise Croats affirm the poetry of their minority community

Molise Croats, as the oldest Croatian diaspora in Europe, have been inheriting and living the rich culture and tradition which makes them stand out in their multiple-centuries-long stay in the Italian south. Their main identity trait is speech, a dialect they have managed to preserve through a traditional way of life. After the Second World War, amidst the speeding industrialization, the population of three Croatian villages in the Molise county migrated in order to search for work or to pursue education. As a

consequence, the number of speakers of the Molise Croatian dialect in the 1960s suddenly dropped. Within the community itself, there was an awakening of interest for one's own language, tradition and culture and in 1967 in the Stiflić village (San Felice del Molise), a cultural society was founded, and a magazine called *Naš jezik / La nostra lingua* («Our language») followed soon. The magazine was printed for almost six years, but it was the starting point for many young poets who began writing poetry in their dialect. This paper depicts the course of the creation of the poetry of Molise Croats, which was fully affirmed by the Picolli Foundation Prize Competition. Since 2002, this competition has brought together dialectal poets, and in the final ceremony, »Večera na-našo« («Dinner our way»), the best poems and prose are promoted. All successful works have so far been published in five poetry collections under the name *S našimi riči* («With our words»).

Keywords: Molise Croats, minority community, poetry, »Večera na-našo«, S našimi riči

Model zaštite gradišćanskih Hrvata

Katarina MILKOVIĆ,

Grad Zagreb, Gradski ured za obrazovanje, kulturu i sport

Izvorni znanstveni rad
(primljeno: 25. listopada 2017.)
UDK 343.72/.73(436.3=163.42)
323.15(436.3=163.42)

Rad istražuje okolnosti u kojima danas žive gradišćanski Hrvati u Gradišću, te naglašava važnost povezanosti s matičnom zemljom, kao i nužnost bilateralnih ugovora između matične i domicilne zemlje, te potpore obiju zemalja na svim razinama i u svim oblicima. Nadalje se prikazuje stanje hrvatske manjine u Austriji uz obvezu poštivanja općih međunarodnopravnih instrumenata (Ujedinjeni narodi, Vijeće Europe, Europska unija i OEES) i razmatra postojanje manjinskog zakonodavstva, postojanje bilateralnih sporazuma o međusobnoj zaštiti manjina, kao i regulacija zastupljenosti u predstavničkim tijelima i tijelima državne uprave, obrazovanje na jeziku i pismu (mreža škola, nastavnici, udžbenici i dr.), službena uporaba jezika i pisma (pred tijelima državne uprave, dvojezični natpisi), informiranje (tiskani i elektronički mediji, radio i TV), TE održavanje kulturnog identiteta (običaji, tradicija, zaštita kulturne baštine).

Ključne riječi: Gradišćanski Hrvati, Republika Austrija, položaj hrvatske nacionalne manjine, manjinska prava, zaštita nacionalnih manjina

Uvod

Prikazani rad je blago prerađen magistarski rad na temu: »Politika zaštite nacionalnih manjina u Republici Austriji i položaj gradišćanskih Hrvata« obranjen 2012. godine, a koji prikazuje položaj hrvatske nacionalne manjine tj. gradišćanskih Hrvata u Republici Austriji polazeći od postojećih modela zaštite nacionalnih manjina na međunarodnoj i nacionalnoj razini i bilateralnih odnosa koje Republika Austrija ima s Republikom Hrvatskom kao domicilnom zemljom, imajući u vidu da su poštivanje osnovnih ljudskih prava i zaštita prava nacionalnih manjina osnovni čimbenici stabilnosti i demokratskog i socioekonomskog razvoja zemlje.

Gradišćanski Hrvati, manjina koja danas obitava raštrkano u šest kotara Savezne pokrajine Gradišće (Burgenland), od Gijece na sjeveru do Žmara u Novigradskom kotaru, živi su spomenik patnja koje je hrvatski narod proživio tijekom stogodišnjeg hrvatsko-turskog rata od 1493. do 1593. godine. Tijekom tog razdoblja, pred navalama Osmanlija koji su ostavljale za sobom

pustoš i bijedu, hrvatski živalj bježao je samoinicijativno ili organizirano u skupinama iz Like, Pokuplja, Slavonije i drugih dijelova hrvatskoga kraljevstva, o čemu i danas svjedoče sačuvani stari govori i izvorna narječja tih krajeva. Iseljavali su se u nekoliko smjerova, na zapad (u unutarnje austrijske pokrajine, ponajviše u vojvodinu Kranjsku i Štajersku), preko mora u Italiju te ponajviše na sjeverozapad (u zapadnu Ugarsku, Donju Austriju i južnu Moravsku), naseljavajući sigurnija područja koja je prethodno zbog nepovoljnih ekonomskih uvjeta napustio germanski živalj. Danas gradišćanski Hrvati obitavaju u Mađarskoj i Slovačkoj, a najviše u Austriji, nakon mnogo godina bez granica, ujedinjeni u Europi, time i osnaženi u želji da i dalje njeguju svoj jezik i običaj.

Gradišćanski Hrvati u Republici Austriji

Popisi stanovništva provodili su se u Gradišću, baš kao i u većini zemalja, svakih deset godina, ako su prilike dopuštale, a s popisima i procjenama počinju među prvima u ovom dijelu Europe. Prvi popis u Gradišću proveden je u razdoblju od 1784. do 1787. godine, u vrijeme vladavine Josipa II. Tada je zabilježeno 182.279 stanovnika, a samo dvije stotine godina poslije niti 100.000 stanovnika više. Taj tek blagi porast Jelić tumači kao razumljiv s obzirom na specifičnost prostora.¹ Nakon raspada Austro-Ugarske i priključenja Gradišća Austriji, zabilježen je nesiguran rast, čak povremeno pad broja stanovnika. Kao posljedica velikih revolucija, nepovoljnih gospodarskih okolnosti i opće nesigurnosti zabilježen je znatan pad i najmanji broj stanovnika u razdoblju od 1842. do 1844. godine.² Godine 1910., tijekom iseljavanja u tzv. Novi svijet, zabilježena je stagnacija, a nakon Prvoga svjetskog rata broj stanovnika opet se smanjio. Pad broja stanovnika zabilježen je nakon priključenja Zapadne Ugarske Austriji kada dio Mađara odlazi u Mađarsku te 1939. godine kada se zbog ekonomske krize i nakon završetka Drugoga svjetskoga rata dio stanovništva iseljava iz zemlje. Tek nakon Drugoga svjetskoga rata broj stanovnika Gradišća ustaljuje se na otprilike 270.000.

Na teritoriju današnjega Gradišća živjelo je 1880. godine 38.934 Hrvata ili 14,4% ukupne populacije. Trideset godina poslije broj Hrvata bio je još veći, 41.813 (14,3% stanovništva), a dvije godine nakon priključenja Austriji (1923.) bio je najveći, 42.011 (14,7% stanovništva). Prema službenoj statistici, 1923. godine bilo je 5.168 Haca u Niuzaljskom kotaru, 15.611 Poljanaca

¹ Tomislav JELIĆ, *Gradišće: regionalno-geografska analiza naseljenosti*, Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 1995., 55.

² T. JELIĆ, *Gradišćanski Hrvati u Austriji: analiza hrvatskih naselja u Gradišću*, Koprivnica, Dr. Feletar, 1997., 46.

u Željezanskom i Materštofskom kotaru, 11.448 u Puljanskom kotaru, 9.784 u Bortanskom i Novigradskom kotaru, dakle 42.011 Hrvata. Do 1933. godine broj Hrvata porastao je za 5.334 duše, dakle procjenjuje da ih je 47.345, a pribraja im 15.000 Hrvata u Mađarskoj, na granici Gradišća, 10.000 Hrvata u Beču te 10.000 u Čehoslovačkoj (Slovačka i Moravska) i 10.000 iseljenika u Ameriku; tako dolazi do konačnog broja od svega 86.300 Hrvata.³ Napominje i da Hrvati žive razbacano, u stotinjak sela od kojih neka broje i 3.000 Hrvata, da ih se ponijemčilo (Lackendorf, Edelstadt, Lajtaprodersdorf, Rechnitz, Oggau, Edlitz...) i pomađarilo (17 sela) također stotinjak.

Jelić ističe da su sva sela u Donjoj Austriji ponijemčena (1933. godine od ukupno 57 sela u samo tri govori se hrvatski jezik). Podatke o tridesetim godinama dvadesetoga stoljeća pronalazimo i u pogovoru književnoga djela Ignaca Horvata *Gradišćanke*.⁴

Popis stanovništva 1981. godine kazuje da je od ukupnoga broja stanovnika Gradišća (267.750 osoba) njih 244.493, čak 91,3%, navelo da govore isključivo njemačkim jezikom. 18.648 osoba, dakle njih tek 7%, navelo je da govori hrvatskim jezikom. Oni su tada predstavljali 84,3% Hrvata u Austriji. Iste podatke navode i Ščukanec⁵ i Reiterer.⁶

Popis stanovništva 1991. godine bilježi znatno manje Hrvata (njih samo 3.003) koji se služe hrvatskim jezikom, no pribrojimo li im 16.457 osoba koje navode da se u svakodnevnoj komunikaciji služe i hrvatskim i njemačkim jezikom, dolazimo do 19.460 Hrvata.

Na temelju crkvenih knjiga i spisa Kinda-Berlakovich navodi da u Gradišću živi najmanje 30.000 Hrvata. Osim u Gradišću, gradišćanski Hrvati žive u Beču (15.000), zapadnoj Mađarskoj (8.000-10.000), Slovačkoj (5.000) te Moravskoj (1.000),⁷ a Tyran⁸ procjenjuje da u Gradišću živi 35.000, u Beču 15.000, a u zapadnoj Mađarskoj i Slovačkoj čak 10.000 Hrvata.

³ Mate UJEVIĆ, *Gradišćanski Hrvati*, Zagreb, Hrvatsko književno društvo svetoga Jeronima, 1934., 73.

⁴ Ignac HORVAT, *Gradišćanke*, Zagreb, Hrvatsko književno društvo svetoga Jeronima, 1930., 53.

⁵ Aleksandra ŠČUKANEC, *Njemačko-hrvatski jezični dodiri u Gradišću*, Zagreb, Hrvatska matica iseljenika, 2011., 28.

⁶ Albert F. REITERER, *Zwischen Wohlstand und Identität. Ethnische Minderheiten und Modernisierung: Die Burgenland-Kroaten*, Wien, Verlag der wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs (VWGÖ), 1990., 12-13.

⁷ Andrea Zorka KINDA-BERLAKOVICH, »Hrvatski nastavni jezik i dvojezično školstvo gradišćanskih Hrvata u Austriji počevši od godine 1921.«, *Croatica et Slavica Iadertina* 1 (2005) 1, 61-76.

⁸ Barbara PETERSON, »Im Geist der Mehrsprachigkeit: Petar Tyran, burgenländischkroatischer Schriftsteller«, *Zagreber Germanistische Beiträge* 13 (2004) 4, 124.

Područje današnjega Gradišća naseljava pet skupina gradišćanskih Hrvata. Najveće i najsjevernije naselje gradišćanskih Hrvata danas je Pandrof gdje žive Hacı (Heidebewohner).⁹ Najbrojnija su skupina Poljanci u okolici Željznog i kotara Mattersburg.

»Jezgru Hrvatsva« čine Dolinci (Talbewohner) u kotaru Gornja Pulja. U kotaru Borta žive Vlasi (Walachen) u deset manjih naselja (okolica Weidena kraj Rechnitz). Jug Gradišća naseljavaju Štoji. Naselje Roriglin-Širokani je najmanje naselje,¹⁰ istaknula je Vranješ-Šoljan. Najveći udio Hrvata je u selu Mjenovo (92,9%). Gotovo su sva naselja u kojima obitavaju Hrvati seoskog tipa, osim jednog gradskog (Oberpullendorf) i pet trgovišnih (Pinkovac, Stinjaki, Kalištrof, Vulkapodrštof i Vorištan). Godine 1991. u samo 25 naselja Hrvati su činili natpolovičnu većinu (1981. u 32 naselja). Vranješ-Šoljan napominje da je iz popisa stanovništva 2001. godine razvidno da od 265.996 ljudi svega njih 3.856 navodi hrvatski jezik kao materinji jezik, a da je najviše Hrvata u Koljnofu (današnjoj Mađarskoj).

Popisi u Austriji provode se prema načelu tzv. »razgovornog jezika« (njem. *Umgangssprache*), a ne prema načelu nacionalnosti (narodnosti, etničke pripadnosti), stoga je često osporavana njihova točnost.

Tablica koju nalazimo kod Vranješ-Šoljan¹¹ prikazuje podatke za hrvatski kao razgovorni jezik u Gradišću od 1923. do 2001. godine.

Treba naglasiti da je od 17.330 osoba njih 16.334 navelo čak gradišćansko-hrvatski jezik, a njih samo 996 hrvatski jezik kao razgovorni jezik.

Austrijska vlada u izvješću Vijeću Europe iznijela je još 2000. godine podatak da u Gradišću živi 30.000 Hrvata, a da ih je u Beču 12.000.

Ne treba zanemariti brojnost, a niti ulogu gradišćanskih Hrvata u Beču. Pretpostavimo da je od tada njihov broj porastao. Usprkos brojnosti, s obzirom na činjenicu da se članak 7. Državnog ugovora odnosi isključivo na gradišćanske Hrvate u Gradišću, ne i u Beču, baš kao i odredbe Manjinskog školskog zakona, gradišćanski Hrvati u Beču nalaze se u gotovo paradoksalnoj situaciji. Jednako tako ni Zakon o manjinama iz 1976. godine ne odnosi se na gradišćanske Hrvate u Beču, kao ni Europska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima, a indirektna manjinska prava za gradišćanske Hrvate u Beču nalazimo jedino u sklopu ratifikacije Europske povelje o regionalnim i

⁹ Sabine NAGY, *Soziale Integration und Assimilation der Kroaten im Burgenland von der Zeit ihrer Einwanderung bis zur Gegenwart*, Diplomarbeit zur Erlangung des Magistergrades der Philosophie, Geisteswissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien, 1989., 3.

¹⁰ Božena VRANJEŠ-ŠOLJAN, *Gradišćanski Hrvati: između tradicije i suvremenosti*, Zagreb, Educa, 2005., 153-157.

¹¹ Isto, 154.

Godina popisa	hrvatski	ukupno stanovnika
1923.	42.011	286.179
1934.	40.500	299.447
1951.	30.599	276.136
1961.	28.126	271.001
1971.	24.526	272.119
1981.	18.762	269.771
1991.	19.109	270.880
2001.	17.330	265.996

Tablica 1 — Hrvatski kao razgovorni jezik u Gradišću

manjinskim jezicima (članak 12. st. 1.) kojom se Austrija obvezala da će i izvan gradišćanskohrvatskih sela, ako to opravdava broj stanovnika gradišćanskohrvatskog jezika (dakle, misleći pri tom na Beč) dopustiti, poticati i/ili predviđati odgovarajuće kulturne aktivnosti i ustanove. Navedene činjenice primorale su gradišćanske Hrvate da sami organiziraju »hrvatski život«, pa su tako sami organizirali i nastavu na hrvatskom jeziku jer službene nastave na materinskom jeziku nikada nije ni bilo, dvojezični vrtić »Viverica« te osnuju klub seniora koji nudi niz aktivnosti na hrvatskom jeziku za pripadnike manjine u »trećoj životnoj dobi«. Od iznimne je važnosti Gradišćanski hrvatski centar koji je zaživio kao centar manjinskog kulturnog i političkog djelovanja gradišćanskih Hrvata (pored Željeznog) u Beču, a koji je odavno pokrenuo internetsku stranicu i središnji informacijski portal (www.hrvatskicentar.at), a povezuje gradišćanske Hrvate i iz Beča i iz Gradišća te one u ostalim saveznim pokrajinama, kao i one iz Mađarske i Slovačke. Obrazac organizacije gradišćanskih Hrvata u Beču s vremenom će morati postati obrazac življenja i u Gradišću s obzirom na promijenjene okolnosti. Svakako treba staviti naglasak na privatnu inicijativu i manje se oslanjati na lokalnu zajednicu.

Zaštita ekonomskih, socijalnih, kulturnih i drugih prava hrvatske manjine u Republici Austriji

Zakonom o manjinama predviđeno je utemeljenje posebnih Vijeća manjina ili Narodnih vijeća (njem. *Volksgruppenbeirat*) sa svrhom očuvanja i zastupanja kolektivnih, kulturnih, socijalnih i gospodarskih interesa nacionalnih manjina (članak 3.).

Vijeća su ustrojena temeljem Uredbe Savezne vlade o Narodnim vijećima od 18. siječnja 1977. (*Verordnung der Bundesregierung über die Volksgruppenbeiräte*). Valja istaknuti da je utemeljenje posebnih Vijeća manjina pred-

videno i člankom 15. Okvirne konvencije Vijeća Europe za zaštitu nacionalnih manjina.¹²

Uporište za Uredbu Savezne vlade o Narodnim vijećima leži u Ustavnom zakonu, Ugovoru iz Saint Germaina-en-Layea, Državnom ugovoru i Zakonu o manjinama.¹³

Vijeća nisu organi manjinske samouprave, već savjetodavna Savezne vlade i saveznih ministara u pitanjima nacionalnih manjina, kao i vlada saveznih pokrajina, i to na izričit zahtjev vlada.

Vijeća mogu i samoinicijativno predlagati Saveznoj vladi (tzv. »Saveznom kancelarstvu«) mjere poboljšanja kvalitete života pripadnika nacionalnih manjina, a prije donošenja pravnih propisa ili općeg planiranja na području političkih mjera, Savezna vlada dužna je saslušati mišljenja Vijeća u za to predviđenim rokovima. Zanimljivo je da nigdje ne stoji u kojoj je mjeri Savezna vlada ili pokrajinska vlada obvezna prihvatiti te prijedloge, što je posebice važno sada s obzirom na to da je još uvijek u tijeku izrada izmjena i dopuna Zakona o manjinama ili tzv. »noveliranje« Zakona.

Uredbom Savezne vlade o Narodnim vijećima predviđeno je da broj članova vijeća priznatih nacionalnih manjina bude razmjernan broju njenih deklariranih pripadnika. Sukladno Zakonu o manjinama, članove vijeća imenuje Vijeće ministara Savezne vlade u dogovoru s Glavnim povjerenstvom Saveznog parlamenta, a uz prethodno očitovanje pokrajinske vlade u kojoj dotična manjina živi.

Članak 4. Zakona navodi da se za članove tih vijeća mogu javiti sve udruge koje prema svojem statutu imaju zadaću brinuti se o interesima nacionalne manjine, »općezastupnička« tijela tj. stranke putem kojih je pripadnik manjine izabran na neku političku dužnost te vjerske zajednice, a da za člana Narodnog vijeća mogu biti imenovane osobe od kojih se može očekivati da će se zalagati za interese nacionalne manjine i ciljeve Zakona o manjinama i biti izabrani u Savezni parlament ili osobe koje su izabrane putem »općezastupničkih tijela« na neku dužnost temeljem svoje narodnosne pripadnosti ili pripadaju određenoj nacionalnoj manjini ili su pak predložene od udruga koje u svojem statutu imaju zadaću brinuti se o interesima nacionalne manjine ili pak osobe koje predloži crkva ili neka vjerska zajednica. Dostatno je

¹² Tihomir TELIŠMAN, *Ostvarivanje manjinskih prava gradišćanskih Hrvata u Republici Austriji od 1991. do 2001. godine*, Zagreb, Ministarstvo vanjskih poslova Republike Hrvatske, 2002., 16.

¹³ Art. 8. Bundes-Verfassungsetz, B — VG, Art. 66, 67, 68 Staatsvertrag von Saint-Germain-en-Laye, Art 7. Staatsvertrag betreffend die Wiederherstellung eines unabhängigen und demokratischen Österreich — Staatsvertrag von Wien, Gesetz über die Rechtsstellung von Volksgruppen in Österreich / Volksgruppengesetz, BGBl Nr. 396/1976.

ispuniti dva od navedenih uvjeta za izbor u Vijeće, ali *conditio sine qua non* je pripadnost nekoj od nacionalnih manjina. Hrvatsko narodno vijeće broji 24 člana ili savjetnika (predsjednik, potpredsjednik i 22 člana u sazivu).

Članovi hrvatskoga Vijeća za narodnu grupu su:

- predstavnici iz redova zastupnika, odnosno političkih stranaka
- predstavnik kojeg predlaže biskupija
- predstavnik manjina iz redova društava ili udruga

Dakle, članovi hrvatskog Vijeća za narodnu grupu (tzv. »Narodnosnog vijeća«) predstavnici su iz reda političkih stranaka u austrijskoj zemlji Gradišće, Katoličke crkve i »nadstranačkih« društava i organizacija Gradišćanskih Hrvata:

- 5 članova iz reda Narodne stranke (njem. *Österreichische Volkspartei, ÖVP*)
- 5 članova iz reda Socijaldemokratske stranke (njem. *Sozialdemokratische Partei Österreichs, SPÖ*)
- 2 člana iz reda Katoličke crkve
- 12 članova iz »nadstranačkih« društava i organizacija Gradišćanskih Hrvata

Mandat prethodnom sazivu je istekao, stoga je Savezna vlada uputila poziv za prijedlog novih članova kako bi sljedeći saziv započeo s radom početkom 2018. godine.

Iako su vijeća predviđena temeljem Uredbe Savezne vlade o Narodnim vijećima 1977. godine, hrvatsko Vijeće za narodnu grupu (ili tzv. »Narodnosno vijeće«) prvi put imenovano je tek 3. kolovoza 1993. godine. Gradišćansko-hrvatske udruge nisu prihvaćale gore propisani sastav Hrvatskoga vijeća prema kojem jednak broj predstavnika imaju udruge koje legitimno predstavljaju i zastupaju interese Hrvata u Gradišću kao i »tzv. Prezidij političara«, primjerice SPÖ, stranka koja je tijekom popisa stanovništva 1976. godine pozivala Hrvate da zaniječu hrvatski jezik.

Činom ustanovljenja Vijeća formalnopravno omogućen je i ostvaren pristup sredstvima Savezne vlade namijenjenih za kulturne, izdavačke i informativne aktivnosti Vijeća, a Vijeće se u svojem radu bavi i raspodjelom novčanih sredstava koja svake godine Savezna vlada dodjeljuje gradišćanskim Hrvatima iz Državnog proračuna. S obzirom na činjenicu da je djelovanje društava ili udruga ovisno o financijskoj potpori austrijske Savezne vlade upitna je kritičnost djelovanja u radu Vijeća.

Gradišćanski Hrvati nezadovoljni su strukturom, ali i radom hrvatskog Vijeća za narodnu grupu i drže da su predstavnici udruga u Vijeću isključivo radi financijskih sredstava do kojih se putem Vijeća dolazi, te je iz tog razlo-

ga između ostalog predloženo sudjelovanje u odabiru članova u Vijeću, kako bi Narodno vijeće zaista imalo ulogu predstavničkog tijela hrvatske manjine u Austriji.

Očuvanje kulturnog identiteta manjina obuhvaćeno je putem održavanja, razvoja i iskazivanja vlastite kulture, očuvanja i zaštita svojih kulturnih dobara i tradicije, a kroz pravo nacionalnih manjina na samoorganiziranje i udruživanje radi ostvarivanja zajedničkih interesa.

Gradišćanski Hrvati danas djeluju putem 14 uglavnom kulturnih udruga: — Hrvatsko kulturno društvo u Gradišću — Željezno utemeljeno je 8. kolovoza 1929. (u Vulkaprodrštovu) i to je najstarija i brojem članova najveća kulturna organizacija. Društvo je organizirano sukladno demokratskim načelima, sjedište Društva je u Željeznom (Eisenstadt) i podijeljeno je na tri regije, odnosno na 30 seoskih organizacija. Cilj društva je očuvanje, osiguranje i jačanje svijesti hrvatske narodne manjine u Gradišću, očuvanje manjinskih prava i zastupanje interesa manjine i njezinih pripadnika pred europskim i drugim međunarodnim forumima s težištem na:

- organizaciju priredaba po selima Gradišća (predavanja, rasprave, koncerti, predstave, folklorni festivali...)
- projekt »Košić« koji okuplja djecu popodne i s kojom se provodi vrijeme u komunikaciji isključivo na hrvatskom jeziku
- organizaciju seminara i jezičnih tečajeva za djecu i mladež u Gradišću, ali i u Hrvatskoj (organizacija hrvatskih kampova za djecu i jezičnih tjedana za djecu)
- izdavanje hrvatskih odnosno dvojezičnih knjiga, CD-ova i videokaseta (u suradnji sa Zagreb-filmom objavljeno je pet crtanih filmova te dokumentarni film Jožefa Hartmanna o gradišćanskim Hrvatima)
- organizaciju natjecanja za djecu i mladež (Recital i natjecanje u pjevanju — GRAJAM)
- pomoć tamburaškim sastavima (TANAGH, tamburaški notni arhiv gradišćanskih Hrvata, ustupa materijal na raspolaganje)
- organizaciju hrvatskoga nogometnog kupa
- tisak društvenog lista *Glasiło* (5 puta godišnje, a krajem godine daruju zidni kalendar).

— Hrvatsko štamparsko društvo u Gradišću (HŠTD) — Željezno utemeljeno je 1947. godine i također mu je sjedište u Željeznom. Društvo izdaje tjednik *Hrvatske novine* opsega od 16 do 28 stranica. HŠTD izdaje i barem jednu knjižicu godišnje te *Gradišće kalendar* koji donosi razno štivo, od pripovijedaka do tema koje zaokupljaju mladež. Pos-

- toji velik interes za internetsko izdanje *Hrvatskih novina*, dostupno na hrvatskom i njemačkom jeziku već dan prije izlaska tiskanog izdanja.¹⁴
- Hrvatsko gradišćansko kulturno društvo u Beču (HGKD) utemeljeno je 1934. godine i od samih početaka središte je okupljanja gradišćanskih Hrvata koji žive u tom gradu. U sklopu Društva djeluju: školska sekcija, Dječji vrtić »Viverica« za koji postoji velik interes s obzirom na to da provodi dvojezični program, zbor, seniorska sekcija, sportska i medijska sekcija koja izdaje časopis *Put*.
 - HGKD i Hrvatski akademski klub (HAK) osnovali su u Beču Centar gradišćanskih Hrvata koji djeluje na istoj adresi, u ulici Schwindgasse 14. U prostorijama Centra održavaju se probe i priredbe raznih ansambala.
 - Hrvatski akademski klub (utemeljen je 1948. godine (kao sljednik društva »Kolo«). Okupljajući mlade oko folklor (»Kolo slavuj«) i nizom društvenih događanja želi podići samosvijest Hrvata u Beču. Od 1978. godine HAK svako ljeto u drugom selu organizira »Dan mladine« te na taj način povezuje mlade sa sela s onima u Beču. HAK nekoliko puta godišnje izdaje časopis za politiku i kulturu *Novi Glas*, a u suradnji s partnerima objavio je *Gradišćanskohrvatske glase*, tečaj učenja jezika putem CD-a.
 - Hrvatsko gradišćansko kulturno društvo u Beču i Hrvatski akademski klub u Beču spojeni su u Gradišćanski hrvatski centar (centar manjinskog kulturnog i političkog djelovanja gradišćanskih Hrvata pored Željeznog i u Beču) s ciljem efikasnijeg djelovanja, a imaju dvije zadaće: informirati Hrvatsku narodnu skupštinu u Beču i uspostaviti kontakte s većinskim stanovništvom u Beču te ih informirati o svojem djelovanju i svojim problemima te upoznavajući ih s njima namjeravaju steći njihovu naklonost u rješavanju problema, držeći da opstanak hrvatske manjine nije važan samo za pripadnike hrvatske manjine već i za identitet Austrije.¹⁵
 - Hrvatski kulturni i dokumentarni centar — HKDC Željezno i Narodnu visoku školu gradišćanskih Hrvata osnovali su pored ranijeg asimilatorskog »Prezidija socijalističkih mandatarov u hrvatski i mišanojezični seli« socijalisti, a oni s društvom pedagoga ZORA dijele zajednički prostor u Željeznom. Uz dokumentiranje i arhiviranje građe o gradiš-

¹⁴ Zlatka GIELER, *Kulturna društva gradišćanskih Hrvata i suradnja s Republikom Hrvatskom*, Zagreb, Ministarstvo vanjskih poslova Republike Hrvatske, 2002., 39-44.

¹⁵ Manfred ČENAR, »Iz rasprave o stanju hrvatske manjine u Austriji«, *Glasnik foruma hrvatskih manjina* 1 (1996) 1, 19.

ćanskim Hrvatima, djelatnost je HKDC-a tiskanje hrvatskih i dvojezičnih knjiga i časopisa, te udžbenika. HKDC je prikupio i objavio kuhinjske recepte sela Gradišća i objavio ih u šest svezaka.

- Narodna visoka škola gradišćanskih Hrvata (HNVŠ) nudi različite tečajeve, a djeluje kao izdavač ili suizdavač knjiga za učenje jezika i drugih publikacija. Prikupila je i objavila narodne pjesme sela Gradišća, te objavila knjigu Zorke Kinda-Berlakovich pod nazivom *Dvojezično školstvo gradišćanskih Hrvata u prijeratnom i poslijeratnom razdoblju*.
- Društvo za obrazovanje gradišćanskih Hrvata (DOGH) ima sjedište u Trajštofu, bavi se sličnom djelatnošću kao i Narodna visoka škola gradišćanskih Hrvata (HNVŠ), ali raspolaže s manje sredstava, stoga organizira tek tečajeve jezika, tambure i plesa.
- Znanstveni institut gradišćanskih Hrvata (ZIGH) sa sjedištem u Željeznom objavljuje znanstvena istraživanja, ponekad i u suradnji s institucijama u Hrvatskoj. U izdanju ZIGH-a objavljena je *Književnost gradišćanskih Hrvata* Nikole Benčića, a 2003. godine izdana je i *Gramatika gradišćanskohrvatskoga jezika*.¹⁶
- ZORA je društvo gradišćanskih učitelja i pedagoga iz Željeznog koje izdaje časopis za djecu pod nazivom *Moj mali mini multi*, koji je za djecu besplatan, a u školama se njime služe učitelji, a koji se tiska i na romskom jeziku.
- Hrvatski kulturni centar KUGA (Kulturna zadruga) djeluje u Velikom Borištofu, a okuplja Hrvate srednjeg Gradišća i njemačke sugrađane jer različitim aktivnostima žele njegovati duh hrvatske manjine i potaknuti na razumijevanje među ljudima. KUGA održava tečajeve plesa i pjevanja, te priprema i izvodi dvojezične predstave.
- Panonski institut (PAIN) sa sjedištem u Pinkovcu ima za cilj povezati Hrvate iz Austrije i Mađarske s Nijemcima i Mađarima. Organiziraju predavanja s težištem na južno Gradišće i svake godine izdaju barem jednu trojezičnu knjigu.

Uz navedena društva djeluju i brojna tamburaška društva i folklorne skupine, oko 18 zborova i desetak kazališnih skupina. Treba spomenuti i djelovanje Hrvatske sekcije pastoralnog ureda Dijeceze Željezno koja izdaje *Crikveni glasnik*, te Prezidij socijalističkih mandatarata (Prezidij) i Djelatnu zajednicu hrvatskih komunalnih političara (DZ) kao političke organizacije koje uglavnom organiziraju priredbe za zastupnike, ali i za zainteresirane.

¹⁶ Z. GIELER, *Kulturna društva gradišćanskih Hrvata i suradnja s Republikom Hrvatskom*, 39-44.

Većina društava gradišćanskih Hrvata nastala je u razdoblju od donošenja austrijskog Zakona o narodnim manjinama 1976. godine do konstituiranja Vijeća, što zbog stvarne potrebe za novim organizacijama, što zbog mogućnosti dodjele namjenskih proračunskih sredstava, kao i političkih interesa Narodne stranke (njem. *Österreichische Volkspartei, ÖVP*) i Socijaldemokratske stranke (njem. *Sozialdemokratische Partei Österreichs, SP*) da preko određenih starih, te novih društava utječu na aktivnosti gradišćanskih Hrvata.

U tom kontekstu socijaldemokrati su odustali od svoje ranije otvorene asimilatorske politike, te danas provode tzv. »politiku integracije i multikulture«, nastojeći na taj način što je više moguće ublažiti politički pritisak gradišćanskih Hrvata u zahtjevima za ostvarenje zapisanih manjinskih prava.

U tu svrhu oni su, pored ranijeg asimilatorskog Prezidija socijalističkih mandatarov u hrvatski i mišanojezični seli utemeljili Hrvatski kulturni dokumentarni centar i Narodnu visoku školu gradišćanskih Hrvata, te se posebno zalagali za konstituiranje hrvatskog Vijeća u skladu s vladajućom politikom austrijskih socijalista.¹⁷

Otvaranjem Gradišćansko hrvatskog centra u Beču postupno slabi uloga Hrvatskoga kulturnog društva u Gradišću (HKD) i manjinsko kulturno i političko djelovanje gradišćanskih Hrvata premješta se iz Željeznog u Beč. Koliko će taj proces trajati ovisit će o službenoj austrijskoj vlasti, a možda još više o hrvatskoj politici prema gradišćanskim Hrvatima.

Što se medija pak tiče, države potpisnice *Europske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima* obvezale su se da će za govornike tih jezika na teritoriju na kojem su ti jezici u uporabi osigurati osnivanje barem jedne radiopostaje ili jednog TV kanala na regionalnom ili manjinskom jeziku, te je istaknuta i obveza pomoći u izobrazbi novinara i drugih zaposlenih u medijima koji govore regionalne ili manjinske jezike.

Instrument CEI-ja za zaštitu manjinskih prava (engl. *The Instrument for the Protection of Minority Rights, CEI*) sadrži odredbe prema kojima manjinama treba zajamčiti pravo služenja medijima na vlastitom jeziku, a Okvirna konvencija Vijeća Europe za zaštitu nacionalnih manjina (engl. *The Framework Convention for the Protection of National Minorities, FCNM*) isto tako jasno kaže da pripadnici manjina imaju pravo »na svoje mišljenje i na primanje i širenje informacija i ideja na jeziku manjine, bez ometanja od strane vlasti i bez obzira na granice«.

Nacionalne manjine kao sudionici društvenih i političkih procesa pokušavaju senzibilizirati javnost vezano uz zaštitu svojih prava i probleme

¹⁷ T. TELIŠMAN, »Poredbena raščlamba položaja gradišćanskih Hrvata u Austriji i Hrvata u Mađarskoj«, *Zbornik diplomatske akademije* 2 (1997) 1, 297.

na koje kao manjina nailaze, što iziskuje dobru suradnju s državnim medijima jer je jako važno kakve poruke mediji odašilju o manjinama i na koji način izvještavaju o njihovim aktivnostima s obzirom na činjenicu da većina građana kontakt s nacionalnim manjinama i njihovom problematikom ostvaruje uglavnom putem medija, a mediji su ti koji stvaraju okruže u kojem se donose odluke u svim segmentima, uključujući i u odnosu na manjine, ističe Tatalović.¹⁸

Pokretanje vlastitih medija, koji su zbog toga što su namijenjeni prvenstveno pripadnicima manjine ograničenih mogućnosti, također je veoma važno u djelovanju svake manjine.

Tatalović napominje i da je uloga medija kudikamo naglašenija u državama koje su nakon višegodišnje isključenosti i zatiranja medijskih sloboda suočene s demokratskim izazovima.

Malović pak napominje da je senzibiliziranje medija za izvještavanje o različitostima, a poglavito o manjinama, svjetska novinarska tema broj jedan te da se mediji ocjenjuju prema tome kako izvještavaju o različitostima jer svijet ocjenjuje stupanj demokracije između ostaloga i po tome kakav je položaj i status manjina, a snaga i zrelost većine procjenjuje se prema poštovanju manjina.¹⁹

U suvremenom društvenom životu svake manjine, radijski i TV programi na manjinskom jeziku zauzimaju posebno mjesto. Gradišćanski Hrvati od 2. travnja 1989. godine (od 45. obljetnice potpisivanja Državnog ugovora) mogu pratiti redovite dnevne TV emisije iz studija ORF-a u Željeznom na hrvatskom jeziku (kao i na slovenskom i mađarskom), ali nisu zadovoljni trajanjem i rasporedom emitiranja navedenih emisija (u prvoj godini emitiranja emisija je trajala 20 minuta, a od 1. siječnja 1990. godine traje 30 minuta), te se zalažu za njihovo produljenje.

Isto tako, gradišćanskohrvatski jezik čuje se tijekom emitiranja četverojezičnog (njemački, gradišćanskohrvatski, mađarski ili romski) magazina »Servus Szia Zdravo Del tuha« koji se prikazuje dva puta mjesečno.

Od 1947. godine u gradišćanskom zemaljskom studiju ORF-a djeluje hrvatska redakcija koja priprema 47 minuta dnevnog radioprograma na hrvatskom jeziku, a radioprograme na hrvatskom jeziku možemo pratiti i na privatnoj radiopostaji MORA u Srednjem Gradišću, te u emisijama »Živo srebro«, »Širom barom«, »Plava rasa«, »Rub i sredina« te »Kulturni tjedan«.

¹⁸ Siniša TATALOVIĆ, »Pravo na medije«, *Javnost i manjine*, Stojan Obradović, ur., Split, Stina, 2004., 7-17.

¹⁹ Stjepan MALOVIĆ, »Profesionalizmom do boljeg medijskog tretiranja manjina«, *Javnost i manjine*, Stojan Obradović, ur., Split, Stina, 2004., 18-24.

Što se pak tiskovina tiče, gradišćanskohrvatska društva tiskaju više novina i glasila kao što su primjerice *Hrvatske novine* (Hrvatsko štamparsko društvo Željezno) i *Crikveni glasnik* (Hrvatska pastoralna sekcija biskupije Željezno).

Periodično, četiri puta godišnje izlaze i *Hrvatsko glasilo* (Hrvatsko kulturno društvo), *Dvotočka* (Hrvatsko kulturno društvo), tri puta godišnje izlazi *Naša budućnost* (hrvatska pastoralna sekcija biskupije Željezno), šest puta godišnje *Put* (HGKD iz Beča), jednom mjesečno *Novi glas* (HAK iz Beča), *Panonski list* (Panonski institut Pinkovac), te *Multi* (Hrvatski kulturni i dokumentarni centar-HKDC Željezno).

Središnje mjesto među novinama zauzimaju svakako *Hrvatske novine*, glasilo Hrvatskog štamparskog društva, koje od 1910. godine izlazi kao tjednik, u čak nekoliko tisuća primjeraka.

Navedene televizijske i radijske emisije vođene su isključivo na jeziku hrvatske manjine, baš kao što se i tiskovine tiskaju na gradišćanskohrvatskom jeziku. Europska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima, čiji je cilj zaštita i promoviranje manjinskih jezika, manjinski (ili regionalni) jezik definira kao »jezik koji se tradicionalno rabi na području određenog državnog teritorija od strane državljana te države koji sačinjavaju grupu brojčano manju od ostatka državnog stanovništva, odnosno jezik koji se razlikuje od službenih jezika te države«. Treba istaknuti da je gradišćanskohrvatski jezik uvršten u UNESCO-ov *Atlas ugroženih svjetskih jezika* i da se prema stupnju ugroženosti nalazi na trećem mjestu, te da se smatra »nedvojbeno ugroženim jezikom« (engl. *definitely endangered language*), što znači da djeca više kod kuće ne uče gradišćanskohrvatski kao materinski jezik. U *Atlasu* se navodi da u Austriji danas postoji 64 gradišćanskohrvatska naselja, a da se broj govornika gradišćanskohrvatskoga jezika kreće od 27.000 do 33.000 govornika. No, taj se broj ne odnosi samo na gradišćanske Hrvate u Austriji, već i u Mađarskoj i Slovačkoj.

Što se pak školstva tiče, a vezano uz gore istaknuto izumiranje jezika, moramo zamijetiti nezadovoljstvo trenutačnim stanjem u odnosu na razdoblja u ranijoj povijesti školstava, a koje pak možemo sagledati kroz pet razdoblja.

Početak tzv. »prvog razdoblja« smatra se 1921. godina kad je Gradišće pripojeno Austriji, a potrajalo je do 1937. godine. U tom su razdoblju gradišćanski Hrvati bili prisiljeni što je brže moguće ovladati njemačkim jezikom. Godine 1937. donesen je Školski zakon (njem. *Burgenländisches Schulgesetz*) koji je narod prozvao i »Manjinskim školskim zakonom«, a kojim je uporaba nastavnoga jezika regulirana na sljedeći način:

- ako je u školskoj općini više od 70% stanovništva pripadalo nekoj manjini, tada je nastavni jezik bio jezik manjine;
- ako je nacionalnoj manjini pripadalo 30-70% stanovništva, nastava se trebala odvijati dvojezično;
- ako je manjina imala manje od 30% pripadnika, nastavni je jezik bio njemački, a manjinski jezik mogao se podučavati kao izborni predmet.

Tzv. »drugo razdoblje« obuhvaća vrijeme nacionalsocijalizma u Austriji, kad je vršen pritisak na općine kako bi stanovništvo odabralo za nastavni jezik njemački jezik, veliki broj hrvatskih učitelja premješten je u njemačke škole, a na njihova su mjesta došli jednojezični njemački učitelji.

Tzv. »treće razdoblje« počinje završetkom Drugog svjetskog rata, a završava 1962. godine. U tom razdoblju broj gradišćanskih Hrvata se smanjivao, u mnogim školama koje su prije rata bile dvojezične nastava se održavala samo na njemačkome jeziku, povećao se broj »glavnih« jednojezičnih škola (za djecu od 10 do 14 godina) koje su slovile kao bolje, pa su roditelji mahom upisivali djecu u te škole, stoga je poznavanje materinskog jezika kod djece oslabilo.

Tzv. »četvrto razdoblje« koje traje od 1962. do 1994. godine u znaku je Školskoga zakona iz 1962. godine (njem. *Schulgesetzwerk*) i obilježilo ga je ukidanje škola koje nije pohađao »dovoljan broj učenika« bez prethodne konzultacije roditelja, te se sljedećih dvadesetak godina zatvorilo čak jedanaest dvojezičnih osnovnih škola.

»Peto razdoblje« počelo je 1994. godine donošenjem Manjinskog školskog zakona za Gradišće, što je i posljednja zakonska promjena o dvojezičnoj nastavi.

U odnosu na zakone iz 1937. i 1962. godine došlo je do dvaju važnih promjena, a to znači da roditelji mogu ispisati dijete iz hrvatske nastave, ali dijete može ostati u dvojezičnoj školi; a druga je promjena mogućnost otvaranja dvojezičnih razreda u svakoj školi u cijeloj Austriji, ali ni taj Zakon ne dopušta dvojezične glavne škole. Valja istaknuti da je u školskoj godini 2003./2004. u Gradišću bilo 29 osnovnih škola s dvojezičnim programima, ali nijedna škola ne djeluje isključivo na hrvatskom jeziku. Danas se pak postavlja pitanje jesu li škole u kojima se nastava odvija isključivo na hrvatskom jeziku uopće poželjne s obzirom na težnju današnjice k višejezičnosti, a ne segregaciji.²⁰

²⁰ A. ŠČUKANEC, *Njemačko-hrvatski jezični dodiri u Gradišću*, 28.

Manjinsko školstvo gradišćanskim Hrvatima (baš kao i ostalim pripadnicima manjina, pa i Slovencima) ustavno pravo na nastavu na vlastitom jeziku jamči sljedećim odredbama:

- Članak 19. Ustavnog zakona o općim pravima državljana
- Članak 68. Stavak 1. Državnog ugovora iz Sainta Germaina
- Članak 7. Državnog ugovora iz Beča
- Članak 1. Zakona o manjinskoj nastavi u Gradišću iz 1994. godine, BGBI, br. 641
- Državna smjernica o zaštiti autohtonih etničkih skupina (dakle, i gradišćanskih Hrvata) koja je stupila na snagu 1. kolovoza 2001. godine, a kojom se određuje da jezik, kulturu i baštinu autohtonih etničkih skupina valja poštivati, očuvati i poticati.

Iz Državne smjernice nije moguće izvoditi neka subjektivna prava pripadnika manjina i ona služi isključivo kao interpretacijsko načelo na području manjinskih prava.

Promatrajući zastupljenost hrvatskog jezika u gradišćanskim školama Nagy zamjećuje drastičan pad zastupljenosti hrvatskoga jezika.²¹ Ona je 1921. godine bila 17,18%, 1931. godine 14,86%, a 1983. godine svega 4,97%. Na temelju svojeg istraživanja Kinda-Berlakovich zaključuje da se u poratnom razdoblju do osamdesetih godina dvadesetog stoljeća provodila »potajna germanizacija dvojezičnih škola«. Kinda-Berlakovich drži nadalje i da »današnji način provođenja dvojezične nastave zapravo ne može jamčiti harmoničan dvojezičan i bikulturalan odgoj i izobrazbu«, te da su nedostaci primjetni i u glavnim i u srednjim školama, a kao iznimku navodi dvojezičnu gimnaziju u Borti i glavnu školu u Velikom Borištofu.²² Ne treba izostaviti ni Gimnaziju u Željeznom koja djeluje pod paskom Biskupije (*Gymnasium der Diözese Eisenstadt*). U ostalim se srednjim, općim i višim obrtničkim školama hrvatski, ako je to uopće slučaj, nudi tek u obliku posebnog nastavnog predmeta. Treba napomenuti i da pri Zemaljskoj školskoj upravi Savezne pokrajine Gradišće djeluje nadzorništvo za hrvatski jezik u školama (njem. *Landesschulrat für Burgenland*).

Što se pak visokog školstva tiče, treba spomenuti djelovanje Pedagoške visoke škole (njem. *Pädagogische Hochschule Burgenland*) pod upravom Savezne pokrajine Gradišće u kojoj se nude tečajevi hrvatskog jezika, ali se ne drži nastava na hrvatskom jeziku, te Visoku narodnu školu Gradišća u

²¹ S. NAGY, *Soziale Integration und Assimilation der Kroaten im Burgenland von der Zeit ihrer Einwanderung bis zur Gegenwart*, 76.

²² A. Z. KINDA-BERLAKOVICH, »Hrvatski nastavni jezik i dvojezično školstvo gradišćanskih Hrvata u Austriji počevši od godine 1921.«, 70-73.

sklopu koje djeluje Hrvatska narodna visoka škola (njem. *Volksschule der Burgenländischen Kroaten*).

Predškolski odgoj u Austriji u nadležnosti je saveznih pokrajina. U Saveznoj pokrajini Gradišće usvojena je 2007. godine »Uredba zemaljske Vlade o načinu i obujmu uporabe manjinskih jezika i zapošljavanju pomoćnog pedagoškog osoblja u dječjim vrtićima ili pomoćnog pedagoškog osoblja u jezično miješanim vrtićima« (*Verordnung der Burgenländischen Landesregierung vom 30. Jänner 2007. betreffend Art und Ausmass der Verwendung der Volksgruppensprachen in die Einstellung von Assistentzkindergartenpädagoginnen oder Assistentzkindergartenpädagogen in gemischtsprachigen Kinderbetreuungseinrichtungen StF, LGBL, br. 13/2007*).

Nedugo potom uslijedio je »Zakon o skrbi za djecu u Gradišću« (njem. *Gesetz vom 30. Oktober 2008 über die Kinderbetreuung im Burgenland, Burgenländisches Kinderbildungs- und -betreuungsgesetz 2009, Bgld. KBBG 2009*) koji Člankom 7. određuje da se u 32 općine u Gradišću uz njemački jezik u vrtiće može uvesti i hrvatski jezik kao dodatni jezik, ukoliko pri upisu u vrtić to zahtijeva 25% roditelja. U takvim skupinama poduka hrvatskog jezika mora biti najmanje 12 sati tjedno, što znači najmanje 1 sat na dan i u takvoj skupini mora biti zaposlen najmanje jedan pedagog koji dokazano mora poznavati manjinski, odnosno hrvatski jezik. Ako u vrtiću nije zaposlena osoba koja poznaje materinski jezik, ustanova je dužna osposobiti zaposlenika koji je u roku od dvije godine dužan steći dokaz o poznavanju hrvatskog jezika. Zakon pritom ne propisuje tko može izdati svjedodžbu o poznavanju hrvatskoga jezika niti odrediti potrebnu razinu poznavanja jezika. Zakon važi i za vrtiće u vlasništvu Savezne pokrajine Gradišće, kao i za privatne vrtiće.

Spomenimo i da Hrvatsko kulturno društvo od školske godine 2008./2009. u sedam mjesta u Gradišću provodi i sufinancira projekt Dječjeg vrtića »Košić«, u poslijepodnevnim satima na hrvatskom jeziku.

Dakle, iako Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina jamči pripadnicima nacionalnih manjina učenje na vlastitom jeziku, nema niti jedne jednojezične škole, a Hrvati mogu pohađati dvojezične škole u kojima je hrvatski ili nastavni ili izborni predmet.

Ovdje isto tako treba istaknuti važnost inicijative Hrvatskog svjetskog kongresa Austrije i Hrvatskog centra iz Beča kojoj su se pridružile sve tamošnje hrvatske organizacije, a koja se pokazuje iznimno zanimljivom u svjetlu očuvanja i razvitka hrvatskog jezika u Europskoj uniji. Riječ je naime o nacrtu projekta Hrvatskoga dvojezičnog školskog sustava za Beč koji predlažu gradišćanski Hrvati, suglasivši se prethodno s našim mladim migrantskim skupinama diljem Austrije. Naime, i inicijativu za samostalno učenje hrvatskoga jezika pokrenuo je Hrvatski svjetski kongres Austrije, navodeći kako u Aus-

triji raste broj govornika hrvatskog jezika, te da se prema anketama čak 131.307 osoba izjasnilo da im je materinski jezik hrvatski. Hrvatska zajednica u Austriji jest brojčano ojačala posljednjih dvadesetak godina kada su se autohtonoj hrvatskoj manjini tj. gradišćanskim Hrvatima pridružile nove skupine pripadnika suvremenih migracija, potaknutih ratnom kataklizmom, te tranzicijskim rasulom postsocijalističkih gospodarstava na jugoistoku Europe, osobito u Republici Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini.

Veleposlanstvo RH u Austriji pažljivo prati inicijative, inicirajući i samo brojne skupove (stručni skup na temu Hrvatski je naš izbor — nastava materinskog jezika kao sastavnog dijela austrijskoga obrazovnog sustava) tijekom kojih stručnjaci za jezik, predstavnici hrvatskih i austrijskih ministarstava zajedno s rukovodstvima naših udruga u Austriji, kompetentno raspravljaju o potrebi uvođenja alternativnog modela učenja hrvatskoga jezika u austrijskim školama jer su do sada hrvatska djeca pri austrijskim školama, uz starosjedilački gradišćansko-hrvatski, mogla tek pohađati tripartitnu nastavu zajedničkoga bosanskog-hrvatskog-srpskog jezika (njem. *Bosnisch-Kroatisch-Serbisch*, BKS).

Takva tripartitna varijanta neprihvatljiva za dio roditelja koji žele nastavu na hrvatskom, kao posebnom jeziku. Unatoč toj činjenici u sustavu nepostojećega BKS-jezika okupljeno je 11.000 polaznika, u Beču primjerice 7.000 učenika. Prema nekim istraživanjima, nastava na BKS-jeziku održava se u 145 od ukupno 600 škola u Beču.²³

Povjerenstvo neovisnih stručnjaka u svom je izvješću Vijeću Europe još 2009. godine izrazilo nezadovoljstvo činjenicom da Austrija samo djelomično ispunjava svoju obvezu prema »Okvirnoj konvenciji« i požurilo vlasti da poduzmu mjere kojima će se osigurati bitan dio obrazovanja u osnovnim školama na gradišćanskom jeziku u svim dvojezičnim školama.

Zaključak

Činjenica je da gradišćanski Hrvati stotinama godina obitavaju izmješteni iz matičnog naroda i da su u ne baš jednostavnim i poticajnim povijesnim, socijalnim i političkim prilikama i u složenom okruženju uspjeli očuvati, te s koljena na koljeno, s generacije na generaciju prenijeti hrvatski duh i tradiciju, pa i jezik i običaje »stare domovine«.

Većina gradišćanskih Hrvata, gradišćanski Hrvati Austrije, zapadne Mađarske i Slovačke našla se u ujedinjenoj Europi znatno prije matičnog naroda (Republika Hrvatska tek od 1. srpnja 2013. godine), te nakon osamdesete

²³ »Obrazovna inicijativa«, Globalna Hrvatska, http://www.mundimitar.it/matica/matica_2012/matica_2012_5.htm. Pristup ostvaren 25. 10. 2017.

tak godina ponovno čine jednu geografsku i povijesnu cjelinu i već gotovo dvadesetak godina grade kulturološko jedinstvo povezivanjem i osnaživanjem zajedničkih institucija u opravdanoj bojazni da će rušenje granica i globalizacija dodatno osnažiti asimilaciju i u konačnici dovesti do gubitka narodnosne individualnosti gradišćanskih Hrvata. Važno je istaknuti da određenu sumnju nalazimo u činjenici da Hrvati više ne njeguju suživot u tzv. »višegeneracijskim obiteljima«, u seoskom okruženju, već žive disperzirano i u manjim obiteljima koje ionako iz brojnih razloga međusobno ne govore svakodnevno gradišćanskohrvatskim jezikom. U napuštanju takvih obrazaca i uslijed pojačanog trenda globalizacije i integracije, opravdana je bojazan od germanizacije i asimilacije, tj. nestanka hrvatske manjinske skupine, sa svim njezinim obilježjima.

S obzirom na sve ranije spomenuto, čini se da je bojazan od potpune asimilacije neopravdana jer je iznimno rijetka, ali se opravdanom čini bojazan od akulturacije, procesa u kojem skupine koreliraju, ali manjinska skupina pritom poprimi značajke većinske, a većinska samo postaje prijemljivija na prihvaćanje različitosti.

Potporu očuvanju manjinskih prava, kako individualnih (osnovno obrazovanje na hrvatskom jeziku, hrvatski jezik kao službeni jezik i ravnopravnost u kulturnim, upravnim i pravosudnim ustanovama), tako i kolektivnih (topografski natpisi, srednjoškolsko obrazovanje), te svojoj opstojnosti u Gradišću gradišćanski Hrvati imaju u cijelom spektru međunarodnopravnih instrumenata donesenih na međunarodnoj razini (od instrumenata Ujedinjenih naroda, Vijeća Europe, Europske unije do dokumenata OESS-a) kojima su manjine zaštićene jer ti instrumenti obvezuju državu većinskoga naroda na stvaranje poticajnog okruženja i potrebnih uvjeta koji će manjine štiti ti od asimilacijskih procesa, pa sve do zakona (od onih ustavne razine, pa do saveznih zakona s ustavnim odredbama i zemaljskih zakona te uredbama) donesenih na nacionalnoj razini.

Katarina Milković

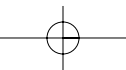
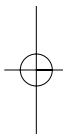
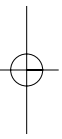
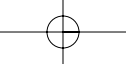
A model of protection for Burgenland Croats

The paper explores the circumstances in which Burgenland Croats live today and emphasizes the importance of ties to the country of origin, as well as the need for bilateral agreements between the old country and the new country, as well as the support of both the new country and the old country on all levels and in all forms. Additionally, the paper shows the state of the Croatian minority in Austria with respect to the general international legal instruments (the United Nations, the Council of Europe, the European Union and the OESS). It also considers the existence of

K. Milković: *Model zaštite gradišćanskih Hrvata*

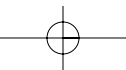
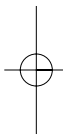
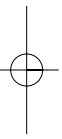
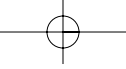
minority legislation, bilateral agreements on mutual protection of minorities, as well as the regulation of representation in representative bodies and state administrative bodies, education in both spoken and written native language (school network, teachers, schoolbooks etc.), the official use of the minority language and script (before state administrative bodies and the use of bilingual signs), the conveying of information via different media (printed and electronic media, radio and TV) and the preservation of cultural identity (mores, traditions, the protection of cultural inheritance).

Keywords: *Burgenland Croats, the Republic of Austria, position of Croatian national minority, minority rights, protection of national minorities*

PROJEKT

OSVRTI

Ljerka Lukić

Branka KALOGJERA, Rijeka

Ljerka Lukić (Živinice, 1962.) diplomirala je na Pedagoškoj akademiji u Tuzli, potom je pohađala diplomski studij kroatistike na Pedagoškom fakultetu u Osijeku. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu magistrirala je s temom *Književnost bosanskih franjevac — putopisna proza fra Ivana Franje Jukića u kontekstu putopisa ilirskog pokreta*. Bavi se proučavanjem kulturologije bosanskih Hrvata, folkloristikom, likovnim i primijenjenim umjetnostima. Engleski jezik usavršava u Londonu i Oxfordu, gdje je ujedno radila na doktorskoj disertaciji. Tijekom Domovinskog rata boravila je u Živinicama, potom u Zagrebu gdje je radila kao lektorica za bilten hrvatskoga Caritasa. Godine 1995. skrasila se u Kanadi, u Torontu, gdje je završila program TESL (Teaching English as a Second Language) koji predaje novodošlim useljenicima u Kanadi. Obnašala je i dužnost ravnateljice privatnog Učilišta za suvremeni hrvatski jezik u Torontu. Članica je brojnih udruga, od kojih ističemo članstvo u Torontskoj školi kazivača priča i Kanadskom PEN centru. Državljanica je Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Kanade. Piše i objavljuje na hrvatskom i engleskom jeziku. Za sada je objavila i kraću zbirku *Snoviđenje*.¹

Ljerku Lukić poznajem od davne 2003. godine kada sam objavila svoje viđenje njene zbirke *Snoviđenje*. Od tada do danas u kontaktu sam s tom zanimljivom ženom koja je pravi ovisnik o peru i pravi kozmopolit. Ljerka Lukić poslala mi je na uvid neke od novih pjesama da bih za potrebe naručenog članka mogla napisati cjelovitiji uvid u njeno poetsko stvaralaštvo.

No, neovisno o njenim novim pjesmama, moram započeti zbirkom *Snoviđenje* koja je jezično, motivski, tematski, idejno i filozofijski odredila poetesin temeljni profil. Već u uvodnom tekstu izrazila sam neslaganje s nekim od stavova njenog recenzenta, koji je naveo da njene pjesme traže velik čitateljski angažman.² Napisala sam i ponovit ću: pjesme zbirke *Snoviđenje* vrlo su pitke, jednostavne, čitljive, strastvene, kazljive i čitatelj ih može bez ikakva napora doživjeti kao njeno osobno »snoviđenje« žvota koji je iza nje i pred njom.³

¹ Ljerka LUKIĆ, *Snoviđenje*, Toronto, Hrvatski put, 2002.

² Rudi TOMIĆ, »Nova pojavnost u lirici«, predgovor zbirci *Snoviđenje*.

³ Branka KALOGJERA, *Pisci između dviju domovina*, Rijeka, Hrvatsko filološko društvo, Graftrade, 2003., 50-62.

Jednostavno rečeno, radi se o pjesmama koje jednostavnošću i uvjerljivošću lirskog diskursa osvajaju pri prvom čitanju. U tom kontekstu bih i predstavila svoja razmišljanja o poetskom opusu Ljerke Lukić. Čitajući njene pjesme pažljiviji će čitatelj/čitateljica uočiti nekoliko različitih tematskih jezgri kojima se spisateljica učestalo vraća. Jedna od najizraženijih svakako je Domovinski rat, koji određuje autoričin životni put. U nekoliko vrlo impresivnih, nadahnutih pjesama, kojima izražava svoj bol, tugu i bijes zbog ratnih strahota, pjesnikinja slikovito iznosi svoje dojmove, počevši od prvog napada zrakoplova na njeno rodno mjesto baš na njen rođendan. Sjećanje na metalnu pticu koja riga užas i smrt uvelike će utjecati na njenu buduću životnu filozofiju i možda je čak potaknuti da se što češće izražava stihom. U pjesmi *Moj prvi ratni rođendan* ona će kazljivim, slikovitim, nerimovanim ali nada sve uvjerljivim stihovljem ocrtati sav jad, strah, traume koje je proživjela s obitelji uz rođendansku tortu u skloništu, podrumu ispod verande:

*Sestra nosi tortu
Ja nosim sok
I tranzistor.
Mama nosi vodu
I moje rezervne leće.
Tata nosi gasmasku,
Svoje lijekove
I torbicu prve pomoći
Zlu ne trebalo.⁴*

Svoje viđenje rata u Bosni, koji ostaje vječna tema ove autorice, izrazit će u nekoliko škratih stihova pjesme *Bosna i Hercegovina*:

*krv
krv svuda krv
krv⁵*

Riječ KRV se često ponavlja. Jezgrovito, škrto, jezovito. Fascinirajuća slika, apokaliptično viđenje svijeta oko sebe u kojem dominira prolijevanje ne-dužne krvi. Naravno da će neizvjesnost, strah od budućnosti, suočavanje s mogućim zastrašujućim krajem utjecati na pjesnikinju, tako da će odlazak iz Bosne i želja za preživljavanjem postati neminovnost. No, ljubav prema domovini ostaje:

*u njedrima planina
u očima rijeka*

⁴ Lj. LUKIĆ, *Snovidenje*.

⁵ Isto.

B. Kalogjera: *Ljerka Lukić**u duši sunca**Plače Bosna*⁶

Odlaskom iz Bosne Ljerka Lukić ne zatvara tematiku rata i voljene joj Bosne. Vraćat će joj se često, neovisno o boravku u drugim joj domovinama. Odlaskom u Kanadu, ona postaje dijelom naše iseljeničke književnosti, piscem između dviju domovina, u njenom slučaju tri, jer posjeduje tri putovnice — Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Kanade. U Torontu 2002. godine objavljuje svoju prvu zbirku pjesama *Snoviđenje*, koja je očit primjer stvaralaštva pisca koji piše ispunjen i inspiriran temama svih svojih domovina.

U zbirci Ljerke Lukić postoji jedan mali vijenac stihovlja o gradovima i gradićima Bosne i Hrvatske. Lijep je to i nepatvoren iskaz rodoljubnog pjesništva, utemeljen na sjećanjima na draga joj mjesta, koja okarakterizira nostalgичnim stihovima. Tako će joj Osijek ostati u sjećanju:

*u Tvrdi zaboravib**osmijeb**u Dravi zaboravib**čežnju**na Papuku zaboravib**suze**po što se moram vratiti*⁷

Ovaj ciklus urbano-pejsažne lirike zahvatit će Knin — »u nebo se digao Kraljevski grad«, Dubrovnik — »otvoren zidinama, otklopljen krovovima, raširen ulicama, smije se Dubrovnik«, Krk — »zavučen u pučinu spava Krk«, Košljun — »zagrađen — morem otočić čuva svoje knjige«, Mostar — »behar i kiša u gradu grožđa i smokava«. Stihovi su to pejzaži, ilustracije, misaone skice dragih mjesta osjenčene modernim jezikom i naravno dubokom povezanošću s maticom zemljom.

Kao i većina iseljeničkih pisaca svojim će se odlaskom u Kanadu Ljerka Lukić susresti s mnogim problemima došljakinje u novu kulturu, u drugi svijet drugačijeg mentalnog sklopa, ali pokušat će se prilagoditi.

Pjesnička vokacija duboko utkana u njeno biće reagirat će na novo podneblje, nove krajeve, klimu, ljude, mentalitet, što će provocirati nove pjesme, »pjesme iz tuđine«. Odlazak u Kanadu rezultirat će pjesmama gotovo identičnim za sve naše iseljeničke pjesnike i pjesnikinje. Odlazak iz Bosne popratit će turobni stihovi, sjetni, nostalgичni, depresivni. U pjesmi *Odlazak iz Bosne* naglasit će svoje strahove, tugu i rezignaciju: *Spakirah svoj život u*

⁶ Lj. LUKIĆ, *Snoviđenje*.

⁷ Isto.

*dva velika kofera i dvije putne torbe, Strpah moje iskustvo u ručni prtljag. Smjestih moje brige u džepove, Stavih moje nade u dlanove, Pohranih moja sjećanja u dušu i krenuh...*⁸

Prvi dojam Kanade je depresivan, *led, led svuda led, led*. Neovisno o tome, nakon prvih traženja sebe u novoj sredini, Lukić počinje otkrivati ljepote daleke zemlje. Osobne dojmove lijepo će predstaviti čitateljstvu u pjesmama *Kanada, Kanada (II), Kanadski istok, Manitoba, Kanadske prerije, Kanadski sjever*. Poetske vibracije nove domovine osjetit će se u potpuno novim temama i motivima, *Atlantik odjekuje pjesmom kitova, Ravnice uzorale svoja prostranstva, požnjele svoje pšenice i nahranile cijeli svijet*. Novi svijet počinje vibrirati njenim čulima, pjesnikinja u njoj ne može odoljeti ljepotama golemih prostranstava, zadivljuje je Stjenjak, za koji kaže da *vlada kanadskim zapadom i ugnijezdio se pod oblacima*. U nadahnutoj pjesmi *Kanadski sjever* Lukić se u potpunosti prilagođava ledenoj ljepoti sjevera, uživa u njegovoj surovosti, koja unatoč svemu nosi u sebi prikrivenu mističnu ljepotu: *Mraz se zapleo u brkovima medvjeda, Pomračenje se ugnijezdilo u rogovima sobova, Vjetar se zamrsio u repovima lisica...*⁹

Arktik također izaziva njenu pažnju. U nekoliko kraćih pjesama iskazat će svoje pjesničke dojmove o surovj ljepoti nove domovine. Radi se o pejsažnim pjesmama u kojima sagledava harmoniju života u surovom podneblju koje ima svoje nesporne čari: *Ledenjaci nose bijele lisice, Ledenjaci nose bijele medvjede, Ledenjaci nose bijele vukove...*¹⁰

Poseban ciklus Ljerka Lukić posvetit će Inuitima (*Život Inuita, Djeca Inuita, Djeca Inuita II, Umjetnost Inuita, Crteži Inuita, Skulpture Inuita, San Inuita, Urođenički ljubavnici*), kanadskim domorocima, plemenu Sjevera koje živi u suglasju s drevnim zakonima svoga plemena. Poetesa ne skriva ushit njihovim slobodnim i nespunanim životom, lamentirajući pritom o kontinuitetu življenja i opstanka, o značenju i smislu nepromjenjivih datosti u okviru arktičke vječnosti, o trenutku kao kondenziranom vremenu, o ciklusima prirodnih, tehnoloških i društvenih mijena koje uopće na djeluju na postojani život Inuita *U snijegu se rodiše, U ledenjaku nadoše naručje, U oceanu dobiše utočište...*¹¹

Nešto manje pjesama zbirke *Snoviđenje* odnosi se na kompleks intimnih dilema i sumnji, pogotovo kada je riječ o ljubavnoj tematici. Takvih pjesama nema puno, no nipošto nisu nezamjetljive u šarolikosti njenih tema i moti-

⁸ Isto.

⁹ Isto.

¹⁰ Isto.

¹¹ Isto.

B. Kalogjera: *Ljerka Lukić*

va. Pjesma *Ljubav* klasična je ljubavna pjesma, solidne strukture, jasnog i nepatetičnog izraza, no pjesma neupitne senzualnosti i pritajene erotike.

Sagledavajući zbirku u cijelosti i ispitujući njene umjetničke potencijale opet bih se kao u prijašnjem tekstu o Ljerki Lukić, što se umjetničkog i estetskog dojma tiče, opredijelila za iste pjesme. Po mom mišljenju svoje najviše stvaralačke domete pjesnikinja postiže pjesmama *Snoviđenje*, *Iz pisma Alana F*, *Sainte-Marie*, *Moj prvi rođendan*, *Nijagara na jezeru*, *Labradorska oluja*. Pjesma *Sainte-Marie* njena je daleko najbolja pjesma. To je pjesma prožimanja u kojoj se sablasti pokolja francuskih misionara i ratnika indijanskih plemena Wendata, Hurona, Iroquoisa u svojoj tragediji poistovjećuju sa sablastima rata u Vukovaru, Srebrenici, Vitezu, Brčkom. Riječ je o izrazito antiratnoj pjesmi, punoj pijeteta prema svim žrtvama ratova. Pjesma je ujedno poziv i krik na toleranciju, razum i razboritost među kulturama, vjerama i rasama. Izrazitu intelektualnost iskazuje pjesma *Iz pisma Alainu F* posvećena progresivnom buntovnom woodlanskom slikaru koji se odmetnuo od tradicije i okrenuo suvremenoj apstrakciji. Pjesma *Snoviđenje* nosi u sebi posebnu duhovnost i snagu izričaja jer progovara o vrlo osjetljivoj temi podvojenosti pjesnikinje između njenih domovina, podvojenosti koja je opsjeda i koje se teško oslobađa.

Ljerka Lukić za potrebe ovog članka poslala mi je pregršt svojih (pretpostavljam neobjavljenih) pjesama. Pjesme su to pisane u različitim razdobljima, mnoge, koliko vidim, prije izdavanja *Zbirke*, a neke su kasnijih godišta. Njima sam posvetila veću pažnju jer me zanimao njen pjesničko-evolucijski pomak.¹² Iščitavajući ih ponovno se susrećemo s već poznatim temama i motivima: rodna Bosna i Hercegovina, rat, obiteljsko nasljeđe prepuno reminiscencija na najbliže i najdraže. Ima tu i pjesama iz »kanadskog života« koje svojom iskrenom ispovjednošću moraju doprijeti do čitatelja. U ovim nam se pjesmama očituje jedna druga Kanada, zemlja useljeničke populacije, prestrašene, nesigurne, izgubljene. Posebno je emotivna pjesma o iskustvu s polaznicima njene škole kamo dolaze na tečajeve engleskog mladi ljudi iz različitih zemalja urušenih ratom, zatvorima, kažnjavanjem, raznim nehumanim torturama. Djeca su to koja pate od shizofrenije, paranoje, depresije, halucinacija, potencijalni su to samoubojice, traumatizirana djeca iz pakla suvremenih ratnih zbivanja na Balkanu ali i drugdje u svijetu.

Potresna je pjesma *Poziv na odgovornost* u kojoj autorica hladnim birokratima škole ne može objasniti zašto jedan od polaznika ne pokazuje ruke,

¹² Pjesme sam dobivala u intervalima, bez posebnih naznaka jesu li objavljene ili ne. Jedina oznaka bila im je godina nastanka. Moja je pretpostavka da većina tih pjesama nije objavljena.

bježi iz prostorijske, ne komunicira ni sa kim. U svojoj nemoći koja se u pjesmi pretvara u osudu, autorica ne može direktoru objasniti da su uzroci ponašanja tog mladog čovjeka u njegovim traumama koje je zadobio u režimskom zatvoru, gdje su mu pekli prste, tukli ga, držali u samici. S druge pak strane ima u toj pregršti poslanih mi pjesama i onih osobnih, koje govore o međusobnoj komunikaciji useljenika, od kojih mnogi žive iznimno dobro, bogati su, nezasitni u stjecanju novca i s kojima se ne može natjecati ni u čemu jer se za razliku od njih opredjeljuje za život slobodnomislećeg kozmopolita kojem su recitali, izložbe, Shakespeareovi stihovi, slike, muzika i pisanje iznad »boga« novca. U jednom od stihova definirat će svoju sudbinu i svoj poziv: *kada me pitaju što radim, odgovaram: pišem pjesme*, na pitanje što je njena budućnost, odgovara kratko i jasno — *poezija*.

Uočavam i pjesničku novinu, kako tematsku tako i strukturalnu. Lukić je napisala i veći broj stihova koje se teško mogu okarakterizirati pjesmama. Radi se o tvorevinama sačinjenim od jednog ili najviše dva stiha, koji su očito metaforičke i simboličke poruke nastale kao posljedica njenog odrastanja i sazrijevanja. Stihovi pomalo naginju tehnici haiku pjesništva, doduše samo svojom misaonošću i simbolikom. Interesantan je to poetski eksperiment kao dokaz da se jednim ili dvama stihovima može poslati poruka, evocirati sjećanje, ili kritika. Zanimljivi su naslovi tih kroki poetskih uradaka: *Život, smrt, Povijest, Pejzaž ili mrtva priroda, Fotografija ili reminiscencija, Sudbina ili priviđenje, Akt ili aluzija*. U jednom od takovih uradaka (*Povijest*) autorica će napisati: *Srebrenička kasaba se igra sa svojim rimskim mozaicima*.¹³

Ima u poslanim mi pjesmama i ispovjedne lirike, ispisane stilom epske kazljivosti. Poduže su to pjesme, tematski vezane uz obitelj, primjerice pjesma epske duljine *Moji djedovi i moje bake*, koja je više pričanje nego lirika, nesporni hommage njenim djedovima i bakama i njihovom teškom ali časnom i poštenom putu kroz život. Pronalazim pjesme koje upućuju na trajnu nostalgiju za toplinom kućnog doma ondje negdje u jednoj od primarnih domovina — Bosni i Hercegovini. Mogu se naći i pjesme zgodne kombinatorike u kojima se prepleću motivi Bosne i Kanade, koje unatoč svojoj različitosti uspostavljaju lijepo suglasje tema i motiva.

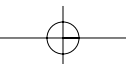
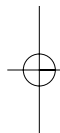
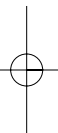
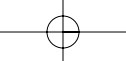
Ljerka Lukić pripada grupi hrvatskih književnika izvan domovine/domovina, a okarakterizirala bih je kozmopolitskom pjesnikinjom, ali i poetesom između više domovina.¹⁴ Svoju pripadnost književnosti Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Kanade najbolje pokazuje tematskom različitosti svojih pjesama čiji su pjesnički izvori unutar triju kultura, pomiješani s otvorenosću prema svijetu u cijelosti. Opterećenost ratnim strahotama koje je osobno pro-

¹³ Lj. LUKIĆ, *Snoviđenje*.

B. Kalogjera: *Ljerka Lukić*

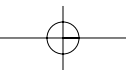
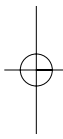
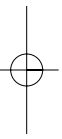
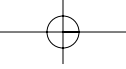
živjela, bijeg s rodne grude, dodiri i uklapanje u novu kulturu određuju je kao progresivnu osobu, ženu sa stavom koja zagovara mir, tolerantnost, razumijevanje. Strukture njenih pjesama su različite, ponekad i inovativne, jezik je snažan i jasan, metrice se ne podvrgava. Piše uglavnom nerimovane, slobodne stihove otvorenog, narativnog tipa. Uočava se njena sklonost epskom kazivanju i pričanju u stihu, kao i nevjerojatna škrtoš književnog izraza. Ove mikrostrukture ustvari su sažete povijesti, ispovijesti, kojima je težište na metaforama. Nesporno je da poezija Ljerke Lukić nije ritmički i zvukovno gipka, niti je uvijek misaono duboka. No, ipak u većini njezinih pjesama prevladava intelektualistički govor, kao i lirska kontemplativnost. Uočljivi su njeni evolucijski pomaci, pogotovo kada je riječ o rijetko konciznom stihu s racionalnom metaforikom, što je novina u njenom pjesništvu. Postavlja se pitanje koliko će joj opsjednutost strahotama rata i obiteljska nostalgičnost pomoći ili odmoći da se u konačnici profilira pjesnikinjom globalnih tema, koje joj očito više »leže«.

¹⁴ O različitostima iseljeničkih pisaca pisala sam u uvodnoj studiji »Etničari, egzilanti, globalisti« u knjizi *Pisci između dviju domovina*.

ПРОФИЛЬ

PRIKAZI

Tuga Tarle, *Moja australska priča. Roman o jednoj iseljeničkoj avanturi*, Udruga OS, Zagreb 2016., 248 str.

Nekoliko pitanja može se postaviti prilikom kategorizacije i valorizacije djela književnice i diplomatkinje Tuge Tarle *Moja australska priča*. Prvo je njegovo žanrovsko pitanje, drugo njegov stil, treće pitanje poetičkog modusa kojem bi potencijalno pripadao i završno kako procijeniti djelo na estetskoj osi s obzirom na to da je riječ o gotovo debitantskom pokušaju. Žanrovski gledano, djelo predstavlja roman nastao od priča koje su dio dnevnika i pisama autoričine kćeri Maše Tarle. Priče se narativno povezuju u cjelinu, pa se time dobiva romaneskno tkivo. Ono što izdvaja ovaj roman iz njegove klasične definicije predstavlja segment njegove obrade, tj. tipična postmodernistička tehnika kolažiranja. U njemu postoje slike, poetski tekst, tekst pisan u kurzivu i tekst u običnom fontu. Time se uspostavlja niz raznorodnih značenjskih relacija. Slike nisu stavljene kao komentar ili dopuna tekstu, već njegov gotovo komunikacijski akter što bitno pridonosi njegovoj semantičnosti. Poetski tekstovi pojavljuju se na određenim mjestima u fabuli i obogaćuju žanrovsku raznovrsnost. Potonja dva bitno je razgraničiti zbog grafostilističke, semantičke i naratološke razine. Naime, tekst pisan običnim fontom pripada autorici (tj. pripovjedačici), a tekst u kurzivu izvorniku Mašinih pisama i dnevnika. Time se na grafostilističkoj osi uspostavlja komunikacija u tekstu kojemu se pridaju raznorodne stilske značajke. Na semantičkoj osi pratimo usloznavanje tekstnih odnosa u pogledu povećanja ili smanjenja semantičnosti u odnosu na tekst-izvornik ili prototekst prema kojem se autorica osebujno postavlja. Na naratološkoj osi upravo ovakav pristup omogućuje

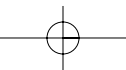
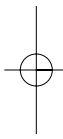
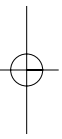
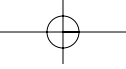
polifoničnost samog romana koja je prisutna u natruhama i premda nije ona glavni faktor odčitavanja narativne strukture, postoji, što je prilično kvalitetan i složen iskorak u početnoj gradnji poetike. Stil romana također je dvojtven u bitnom smislu te riječi. Ulomci pisama i dnevnika pisani su uporabom infantilnog subjekta i pripovijedanja što se prije svega očituje u infantilizacijskoj sintaksi. Predmnijevanje dječjeg govora u imenovanju svijeta i dojmovno-značenjskoj infrastrukturi ono je što se čini najvažnijim stilskim dosegom takovrsnog narativa. U odraslom dijelu narativa koji izgovara pripovjedačica prisutna je tzv. stilizacija infantilnog subjekta i pripovijedanja. To se odvija vrlo pomno i precizno bez pretencioznosti koju donosi takva vrsta pripovijedanja. U jednom se segmentu stilizira tekst-izvornik, a u drugom oponaša pisanje nalik na signale iz tog istog teksta. U oba segmenta autorica bilježi značajne uspjehe. Poetičko kvalificiranje ovoga djela dovodi nas prema iseljeničkoj književnosti. Ona se u suvremenom hrvatskom književnom prostoru vezuje podjednako za poeziju i za prozu. Iako mi je poezija znatno poznatija, ono što se izdvaja kao bitno u prozi oblikovanje je lika, specifična tema, figura Nostalgije i izmještanje instanci autor/subjekt i svijet/tekst. Što se tiče likova, oni postoje u pripovjedačičinoj memoriji i prisutan je po velik broj (npr. Tony, Sandra, Stella, Jovana), no na njima nije toliki naglasak jer su predstavljeni kao linearni reprezentanti neke autoričine ideje ili neotkrivena dijela svijeta (stvarnog i tekstualnog), već su tema i figura Nostalgije ono što čini ovo djelo pripadajućima toj poetici. Posebice ističem figuru Nostalgije kojom se uspostavljaju temeljni diskurzivni odnosi *sada — onda* i *ovdje — tamo*. To usredištenje spacijalnih i temporalnih koordinata osnažuje temeljne semantičke osi takovrsne književnosti iz koje se poslije gradi njezin sadržaj. Stanovi-

ta diskurzivna blizina autorice i pripovjedačice (preko teksta-izvornika, korištenja kćerinih zapisa, kolektivno-memorijske geste, osjećaja približenja u segmentima) pripada jednom pomalo ispovjednom tipu pristupa književnosti, no to je nedokazivo s obzirom na to da pozicija prvog lica u pripovijedanju nije dosljedno provedena kroz cijelo djelo. To su ona porozna mjesta u koja prebjegne kritička misao kad se malo odmakne od ladičarenja i rudarenja i davanja općih i pojedinačnih karakteristika djelu bez upliva u ono osobno. Zato, s obzirom na to da sam knjigu čitao s velikim čitateljskim užitkom, pa sam kritičko pero pomalo i ostavio po strani, istaknut ću dva posve osobna trenutka u knjizi koja smatram dvama jakim mjestima njezine doživljajne strukture. Prva je posveta, a druga nekoliko završnih rečenica na 224. stranici. Posveta glasi: *Ove stranice posvećujem iseljenicima, izbjeglicama i prognanicima, onima koji se broje u tisućama i tisućama, u stotinama i stotinama tisuća, u milijunima — u svim*

vremenima i na svim prostorima od iskona do svršetka vremena. Kad ne bi bilo takvih pionira i prognanika, avanturista i luralica, bile bi mnogo skromnije dimenzije našega svijeta. S obzirom na aktualnu migrantsku krizu, sama se knjiga može i aktualizirati i upitati se možemo koliko se samo malih sudbina utopi u vrtlozima i kolopletima života kojima drugi djeluju. Kako se samo mijenjaju koordinate našeg svijeta kada samo promatramo ili poslušamo nesputani govor nekog tko je izbjegao u daleki svijet ili možda samo luta po svojoj sobi, uokvirenom svemiru svoje mašte. Nekoliko završnih rečenica s 224. stranice glase: *Ustvari, najlakše je biti pisac. Za to ti ne treba nikakav fakultet, nikakvo zvanje. Čak ne treba ići u školu. Dovoljno je da znaš pročitati što je život. Znati pisati i osjećati život.* To je knjiga dokazala i želimo joj veliki uspjeh u čitateljstvu i kritici, a autorici Tugi Tarle još mnogo pisanja i istraživanja literarnih mogućnosti.

• *Tin Lemac*

NOVA IZDANJA INSTITUTA PILAR — 2017.

Saša Poljanec-Borić
PRAVO NA SADA!
 Radovi iz sociologije prostora
 Biblioteka *Studije*, knjiga 28
 Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
 Zagreb, 2016., str. 166
 ISBN 978-953-7964-26-9

Marko Marinić, Stanko Rihtar
**ŽIVJETI S INVALIDITETOM
 U URBANOJ SREDINI**
 Analiza kvalitete života osoba s
 invaliditetom u Gradu Zagrebu
 Biblioteka *Studije*, knjiga 30
 Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
 Zagreb, 2016., str. 142
 ISBN 978-953-7964-47-4

Ivan Brlić
**LIČKA I SENJSKA GRAĐANSKA
 DRUŠTVA 1835.—1945.**
 Biblioteka *Studije*, knjiga 31
 Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
 Zagreb, 2017., str. 432
 ISBN 978-953-7964-40-5

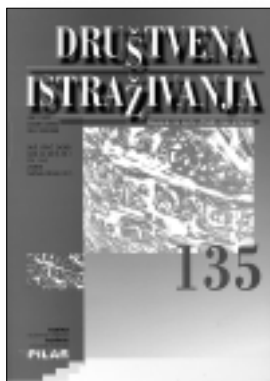

Marko Marinić
MATEMATIKA LJUDSKOG ŽIVOTA
 Bioetička rasprava o vrijednosti/
 vrednoti života
 Biblioteka *Studije*, knjiga 33
 Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
 Zagreb, 2017., str. 246
 ISBN 978-953-7964-50-4

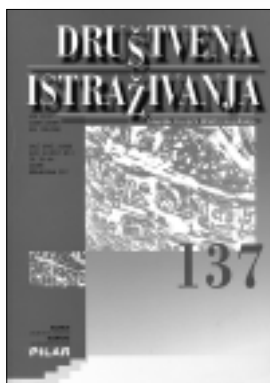
NOVA IZDANJA INSTITUTA PILAR — 2017.

DRUŠTVENA ISTRAŽIVANJA
Časopis za opća društvena pitanja

Vol. 26, No. 1 (135)
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Zagreb, 2017.
str. 1-142

Vol. 26, No. 2 (136)
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Zagreb, 2017.
str. 143-320

Vol. 26, No. 3 (137)
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Zagreb, 2017.
str. 321-454

Vol. 26, No. 4 (138)
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Zagreb, 2017.
str. 455-626

Upute suradnicima

Autori zadržavaju autorsko pravo za članke objavljene u Časopisu PILAR, no daju Časopisu pravo prvog objavljivanja. Radove koji su prihvaćeni za objavu (ili već objavljene u Časopisu) autor smije objaviti u drugim publikacijama samo uz dopuštenje uredništva, uz naznaku o njihovoj objavljivanju u Časopisu.

Radovi se dostavljaju u elektroničkom obliku. Uz naslov rada treba navesti ime, prezime i titulu autora, naziv i adresu ustanove u kojoj radi odnosno kućnu adresu, broj telefona i e-mail adresu.

Radovi podliježu dvostrukom anonimnom recenzentskom postupku i razvrstavaju se u sljedeće kategorije:

1. **Izvorni znanstveni rad.** Rad se odlikuje izvornošću zaključaka ili iznosi neobjavljene izvorne rezultate znanstveno koncipiranog i provedenog istraživanja.
2. **Pregledni rad.** Rad sadržava temeljit i obuhvatan kritički pregled određene problematike, no bez istaknutije izvornosti rezultata.
3. **Prethodno priopćenje.** Rad sadržava prve rezultate istraživanja u tijeku, koji zbog aktualnosti zahtijevaju brzo objavljivanje, no bez razine obuhvatnosti i utemeljenosti.
4. **Stručni rad.** Sadržava znanja i iskustva relevantna za određenu struku ali nema obilježja znanstvenosti.

Preporučujemo opseg rada do jednog odnosno jednog i pol autorskog arka (cca 30.000 znakova). Radu se prilaže uvodni nacrtak od najviše desetak redaka, popis do pet ključnih riječi te sažetak do jedne kartice. Prikazi knjiga, osvrti i recenzije ne smiju biti dulji od 5 kartica. Poželjni su prijedlozi za ilustriranje tekstova.

Uredništvo pridržava pravo prilagodbe rada općim pravilima uređivanja Časopisa i hrvatskome standardnom jeziku odnosno, za međunarodno izdanje, odgovarajućem drugom jeziku.

Uz tekst se navode bilješke kojima se tekst dopunjuje te daju podatci o korištenoj literaturi, jer se ona ne objavljuje zasebno. Pri tome treba navesti autora, naziv djela, nakladnika, mjesto i godinu izdanja te, u pravilu, broj stranice na koju se upućuje.